

M. Malmîsanij

1925'TEN ÖNCE AYRILMA TARAFTARI KÜRT ÖRGÜTLERİ

Vate

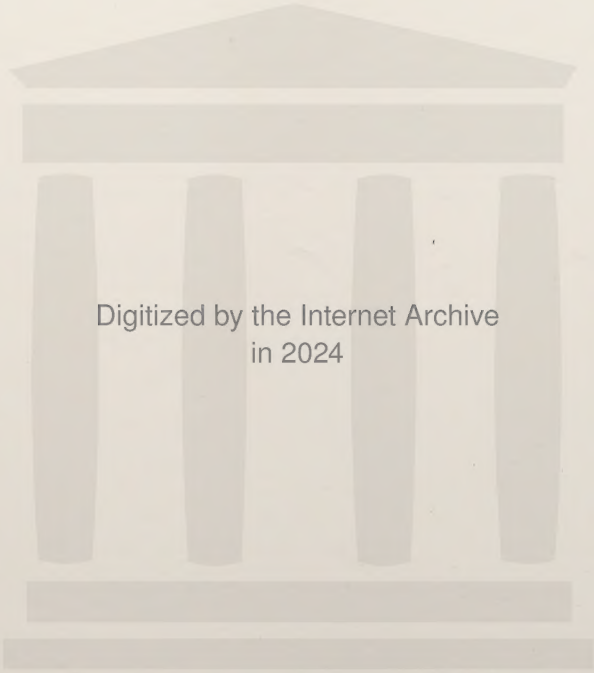
Digitized by the Internet Archive
in 2024

https://archive.org/details/1925tenonceayrlm0000malm

1925'TEN ÖNCE AYRILMA TARAFTARI KÜRT ÖRGÜTLERİ

M. Malmîsanij

Vate

Kitap: 120
Araştırma İnceleme: 21

1925'ten Önce Ayrılma Taraftarı Kürt Örgütleri
M. Malmîsanij
© M. Malmîsanij
© Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2020

Editör: Deniz Gündüz
Mizanpaj: Minife Yıldızhan
Kapak Çalışması: Minife Yıldızhan
ISBN: 978-605-2298-19-0

Baskı: Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Bakır ve Pirinç Sanayicileri Sitesi,
Orkide Cad. No: 9, Zemin Kat
Haramidere-Beylikdüzü / İstanbul
Tel: 0 (212) 875 48 86
Sertifika No: 34011

Weşanxaneyê Vateyî/Vate Yayınevi
Kalyoncu Kulluğu Mah.
Samancı Ali sok. No: 9/3 Beyoğlu/İstanbul
E-posta: wesanxaneyevateyi@hotmail.com

1925'TEN ÖNCE
AYRILMA TARAFTARI KÜRT ÖRGÜTLERİ

M. Malmîsanij

Weşanxaneyê Vateyî/Vate Yayınevi
İstanbul, 2020

M. Malmîsanij, 1952 yılında Diyarbekir'in Pîran ilçesine bağlı Dêran köyünde doğdu. Köyünde geçen çocukluk yıllarının ardından ilk, orta ve lise öğrenimini Diyarbekir'de tamamladı. 1973 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. Sekiz yılı aşkın bir süreyle ortaöğretim kurumlarında öğretmenlik yaptı. Öğretmenlik yaptığı dönemde farklı aralıklarla birkaç kez tutuklandı ve cezaevinde kaldı. 12 Eylül 1980 askeri darbesi nedeniyle yurt dışına çıkmak zorunda kalan M. Malmîsanij, 1982'de bir politik mülteci olarak İsveç'e yerleşti. Paris'te Sorbonne Nouvelle Üniversitesi'nin études iraniennes (İrani incelemeler) bölümünde Eski ve Yeni Farsça ile Avesta gibi İrani diller, Uppsala Üniversitesi'nde İrani Diller bölümünde Farsça ve Pehlevice, Borås Üniversitesi'nde Enformasyon Bilimi ve Kütüphanecilik, Linköping Üniversitesi'nde Halk Eğitimi bölümünü okudu. 1998'de master, 2017'de doktora yaptı.

Kitapları:

Yüzyılımızın Başlarında Kürt Milliyetçiliği ve Dr. Abdullah Cevdet, 1986

Ferhengê Dimilkî [Zazakî]-Tirkî, 1987

Herakleitos, 1988

Folklorê Ma ra Çend Numûney, 1991

Said-i Nursi ve Kürt Sorunu, 1991

Abdurrahman Bedirhan Ve İlk Kürt Gazetesi Kürdistan sayı: 17 ve 18, 1992

Bitlisli Kemal Fevzi ve Kürt Örgütleri İçindeki Yeri, 1993

Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları, 1994

Kırd, Kırmanc, Dımılı veya Zaza Kürtleri, 1996

Ferhengekê Kirdkî-Pehlevkî-Kurmanckî, 1997

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi, 1998

Kurdiskt författarskap och kurdisk bokutgivning, 1998

İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti (1912-1922), 2002

Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği, 2004

Pîre û Luye, 2004

Rindê Kincan Xo ra Dana, 2004

Rindê Heywanan Nas Kena, 2004

Gotibûn ku..., 2006

Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayımcılığının Dünü ve Bugünü, 2006

Bu Kürtleri Nereden Çıkardın İsmail Beşikçi?, 2009

İlk Kürt Gazetesi Kurdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936), 2011

Mi Şêx Seîd Dî, 2009

Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbekir'de Kürt Ulusçuluğu (1900-1920), 2010

Antikürdolojiden Kürdolojiye Giden Yol ve İsmail Beşikçi, 2013

Kürtçede Ses Değişimi, 2013

Kurmancca ile Karşılaştırmalı Kırmancca (Zazaca) Dilbilgisi, 2015

Rêzimana Kirmanckî (Zazakîyê) Berawirdkirin Ligel Kirmancîyê, 2018

Başka yazarlarla birlikte yazdığı kitaplar

Malmîsanij & Mahmûd Lewendî; Li Kurdistana Bakur û Li Tirkiye Rojnamegeriya Kurdî [-I], 1989

Malmîsanij & Mahmûd Lewendî; Li Kurdistana Bakur û Li Tirkiye Rojnamegeriya Kurdî (1908-1992)-II, 1992

M. Malmîsanij & Mehmet Uzun, Rindê Baxçeyê Kaloyî de, 2004

M. Malmîsanij & Mehmet Uzun, Rindê Vana Ê Min a, 2004

M. Malmîsanij & Mehmet Uzun, Rindê û Keyeyê Xo, 2004

Grûba Xebate ya Vateyî (Vate Çalışma Grubu) ile birlikte, Türkçe-Kırmancca (Zazaca) Sözlük, 2019

Grûba Xebate ya Vateyî ile birlikte, Rastnuştişê Kirmanckî (Zazakî), 2012

Grûba Xebate ya Vateyî ile birlikte, Kırmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük, 2016

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 9
GİRİŞ 11
MİLLİYETÇİ, MİLLİYETÇİLİK VE CEMİYET TERİMLERİ 12
OSMANLI DEVLETİ'NDEN AYRILMA
VE BAĞIMSIZLIK DÜŞÜNCESİ 14
ŞAİRLERİN DİLİYLE 22
ÖRGÜTLÜLÜK AŞAMASI 35
1.CEMİYET-İ İSTİHLÂS-I KÜRDİSTAN (1917) 37
2.KÜRD İSTİKLÂL KOMİTESİ (1918) 41
2.1.KOMİTE'NİN ÇALIŞMALARI 44
3.KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ (1918) 49
3.1.SEVR (SÉVRES) ANTLAŞMASI'NA DOĞRU 61
3.2.KÜRDİSTAN'IN DENİZE AÇILACAK KAPISI 63
3.3.SAN REMO KONFERANSI 65
3.4.TELGRAFLAR SAVAŞI 67
3.5.SEVR ANTLAŞMASI İMZALANDIKTAN SONRA 76
3.6.KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ'NDE BÖLÜNME 81

4.KÜRD MİLLET FIRKASI 87
5.KÜRD DEMOKRAT FIRKASI 89
6.KÜRD TEŞKİLAT-I İCTİMAİYE CEMİYETİ 95
6.1.KÜRT BAYRAĞI 99
7.KÜRDİSTAN İSTİKLÂL VE İSTİHLÂS KOMİTESİ 101
7.1.KÜRDİSTAN İSTİKLÂL VE İSTİHLÂS KOMİTESİ'NİN ŞUBELERİ 112
8.MUSTAFA KEMAL YÖNETİMİ VE KÜRTLER İÇİN ÖZERKLİK 117
9.SONUÇ 123
EKLER 127
EK-1 MEMDUH SELİM'İN MEKTUBUNDAN 129
EK-2 KÜRT HÜKÜMET-İ MUVAKKATİSİ'NİN BİLDİRİSİ 131
EK-3 SÜREYYA BEDİRHAN'IN MEKTUBUNDAN 133
EK-4 KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ'NİN BİLDİRİLERİNDEN 137
EK-5 ERZURUM KOMİTESİ'NİN KARAR VE KOŞULLARI 139
EK-6 CIBRANLI HALİT BEY'İN BEŞ MEKTUBU 141
EK-7 MÜTEKA'İD BİNBAŞI VARTOLU KASIM BEY'İN MÜDAFAANAMESİ 149
EK-8 PİRAN BEYANNAMESİ 159
EK-9 KÜRDİSTAN İSTİKLÂL VE İSTİHLÂS KOMİTESİ'NİN BİLDİRİSİ 163
EK-10 KÜRDİSTAN İSTİKLÂL VE İSTİHLÂS KOMİTESİ'NİN BİLDİRİSİNİN OSMANLICASI 169
YARARLANILAN KAYNAKLAR 171

KISALTMALAR

abç	Altını ben çizdim.
c.	cilt
KTC	Kürdistan Teali Cemiyeti
mds	Metnin dilini sadeleştirdim.
s.	sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd	ve diğer
yage	Yukarıda adı geçen eser

GİRİŞ

Kürdistan ve Kürt halkı yüzyıllar boyunca İran ve Osmanlı devletlerinin sınırları içinde kaldı. Bu süre içinde Kürtlerin bir kısmı değişik vesilelerle birçok kez bu devletlere karşı ayaklandı fakat bu ayaklanmalar söz konusu devletler tarafından bastırıldı. Diğer milletlerinki gibi Kürtlerin de milliyetçi mücadelelerinin farklı aşamaları var. Bu aşamalardan biri, egemenlikleri altında bulundukları devletlerden ayrılma veya bağımsız devlet kurma taleplerini dile getirdikleri ve bunun için mücadele ettikleri aşamadır. Osmanlı Devleti sınırları içinde, bu talep ve mücadeleler Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru çağdaş anlamda örgütlü bir biçim aldı.

Bu çalışmamızda, 1925'ten önceki dönemde yukarıda belirtilen taleplere sahip Kürtlerin düşünceleri ve bunların dayanakları ile İstanbul ve Kuzey Kürdistan'da kurulan Kürt örgütlerinin önemli olanları üzerinde duracağız.

MİLLİYETÇİ, MİLLİYETÇİLİK VE CEMİYET TERİMLERİ

Bugüne kadar millet ve milliyetçilik konularında çok sayıda araştırma, inceleme yapılmış, farklı kuram ve bakış açıları dile getirilmiştir. Bu çalışmanın konusu da milliyetçilik kapsamında olduğundan, başta "milliyetçi" ve "milliyetçilik" terimleriyle ilgili bir hususu hatırlatmakta yarar var. Türkçede, hem başka ülkeleri, milletleri egemenliği altına almayı yahut egemenliği altında tutmayı düşünen, bu uğurda çalışan, bunu başaramıyorsa bunun için hayıflanan kişiler için hem de bir devletin egemenliğinden kurtulmayı düşünen/isteyen veya bu uğurda çalışan kişiler için milliyetçi sözcüğü kullanılır. Oysa bunlar farklı kategorilerdir. Örneğin, bağlı olunan merkezi devletten ayrılmayı, kendi devletini kurmayı düşünen veya bunun için çalışan bir Kürt yahut Arap ile bunu yanlış yahut ihanet sayan ve bunların ülkelerini yani Kürdistan'ı ve Arabistan'ı yahut Filistin'i bağlı olunan merkezi devletin bir parçası sayan ve öyle kalması gerektiğini düşünen, bunun için çalışan bir kişinin aynı terimle adlandırılması karışıklığa, yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Türkçedeki "milliyetçi", "milliyetçilik" terimleri bu bakımdan sorunludur. Bunları ayırmak üzere her biri için farklı terimler

kullanmak daha uygun olur. Nitekim milliyetçilikle ilgili literatürde bu ayırım, ezen ulus milliyetçiliği-ezilen ulus milliyetçiliği, egemen ulus milliyetçiliği-ezilen ulus milliyetçiliği, resmi milliyetçilik-muhalif milliyetçilik, saldırgan milliyetçilik-devrimci milliyetçilik vb. biçimlerde ifade edilmiştir. Ümmetçi bazı yazarlar ise, içerik bakımından farklı olan müsbet milliyetçilik-menfi milliyetçilik terimlerini kullanırlar.

Bu çalışmada kullandığımız Kürt milliyetçiliği ve Kürt milliyetçisi terimleri, yukarıda sözü edilen ezilen ulus milliyetçiliği ve ezilen ulus milliyetçisi terimlerine denk düşmektedir. Bu vesileyle, Ekrem Cemilpaşa gibi dönemin Kürt milliyetçilerinden bazılarının bizzat kendileri için "Kürtçü" sıfatını kullandıklarını da hatırlatalım.

Çalışmamız kapsamında sorunlu olabilecek diğer bir terim "cemiyet" terimidir. Bu terim o zamanki Osmanlı terminolojisinde aslında "dernek" anlamına gelmekle birlikte, "örgüt" veya "parti" anlamında da kullanılmıştır. Nitekim "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" iktidara geldikten uzun süre sonra bile bu adı korumuştur.

OSMANLI DEVLETİ'NDEN AYRILMA VE BAĞIMSIZLIK DÜŞÜNCESİ

Kürtlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılma ve bağımsızlık taleplerinin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra örgütlü bir biçim aldığı biliniyor. Bununla birlikte, daha önce de bazı Kürtlerin Osmanlılardan ayrılma düşüncesini taşıdıklarına dair örnekler var. Onlara geçmeden önce, İran Devleti'ne karşı büyük bir Kürt ayaklanmasına liderlik etmiş olan Şeyh Ubeydullah'ın düşünceleri de hatırlanmaya değer. Daha 5 Ekim 1880'de Dr. Joseph Cochran'a yazdığı mektupta şöyle diyordu Ubeydullah:

"Biz de ayrı bir milletiz. İşlerimiz kendi elimizde olsun istiyoruz, böylelikle suçlularımızı cezalandırmakta güçlü ve bağımsız olabiliriz ve diğer milletler gibi ayrıcalıklarımız olur, suçlularımıza gelince, hiçbir millete zarar ve hasar gelmeyeceğine {dair sorumluluğu} üzerimize almaya hazırız."[1]

Kürdistan'ın İran ve Osmanlı devletleri arasındaki sınır bölgesinde

1- *"We are also a nation apart. We want our affairs to be in our own hands, so that in the punishment of our own offenders we may be strong and independent, and have privileges like other nations, and respecting our offenders, we are ready to take upon ourselves that no harm or damage shall accure to any nation."* (Mesnewîyê Şêx Ubeydullah[ê] Şemzînî (1878-1883), Zagros Medya, Gothenburg, Sweden, 2000, son sayfa)

yaşayan Şeyh Ubeydullah'ın Temmuz 1880'de yaptığı bir konuşmada söyledikleri de nettir:

"Osmanlı hükümeti 400, 500 sene sonra şeriatı terk ile gâvurların kanunlarını kabul ettikten sonra tedricen zayıflayarak dağılmağa yüz tutuyor. Bu dağılma keyfiyeti o kadar seri bir suretle oluyor ki bu devletin pek yakında inkıraz bulacağına {çökeceğine} hiç şüphe yoktur. Bu suretle benim sevgili evlâtlarım, peder ve dedemin emirleri mucibince dinden çıkan Türklerin tabiiyetinde bulunmak ve onların kahrını çekmek artık kâfidir. Kurtulmak lâzımdır. Yalnız Osmanlılar değil, şeriat mucibince İranlılar da gâvurdur. Çünkü İran hükümeti Sünniler'e minareden ezan okumağı menetmişler ve bizim mukaddes ecdadımızın merkadlerine hürmet etmiyorlar. Bu iki hükümet sülüklerdir. Bunlar bizim terakkiyatımıza mani oluyorlar. Bunun için ecdadım, her kim Kuran'a hürmet ediyorsa kendi kanını din ve vatanın hürriyetine feda etmesini emir etmişlerdir. Fırsattan istifade etmek kâr-ı akıldır. (...) Kürdistan'ın bir kısmı İran'a aittir. Diğer düşmanlarımızdan daha hafif olan İran ile muharebe eder ve kardeşlerimizi kurtararak Azerbaycan gibi zengin bir memlekete malik olursak diğer düşmanımız olan Osmanlılarla muharebe etmek kolaylaşır.[2]

Şeyh Ubeydullah, Farsça mesnevisinde, Kürtlerin başka kavimlerin sahip olmadığı "bir cevher"e sahip olduklarını yazar:

"Kord sê herfend cem'ê an hemîn

***Kaf**: kemal û **ra'**: ruşd û **dal**: dîn*

Cevherî darend ez fezl o honer

Kê nedared hîç eqvamê dîger"

Yani:

"Kurd {sözcüğü} üç harftir

*Kaf {**K**}: **k**emal, ra' {**r**}: **r**üşd, dal {**d**}: **d**in*

2- Mehmet Bayrak (Hazırlayan), Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1994, s. 344

Fotoğrafın arkasında, Osmanlı ordusuna mensup Solduz Fırkası Yaveri'nin el yazısıyla şunlar yazılı: *"Solduz hatıratından. Mengûr Aşireti Reisi Bayezid Paşa ve maiyetiyle alınan fotoğrafımdır. 11 Mayıs 327"* [24.05.1911]

Kürt Mengûr Aşireti Reisi'ne paşa rütbesi verilerek maiyetiyle birlikte Osmanlı saflarında hizmet etmesi sağlanmıştır.

Başka kavimlerin sahip olmadığı

Fazilet ve hünerden bir cevhere sahiptirler"

1880'de, Şeyh Ubeydullah önderliğinde İran Devleti'ne karşı gerçekleştirilen büyük Kürt ayaklanmasında Şeyh 12 000 kişiyle[3] bir süre Urmiye'yi kuşatmışsa da ayaklanma yenilgiyle sonuçlanmıştı. Yenilgi sonrası Şeyh Ubeydullah ve ailesi İran Devleti tarafından yakalanamamış ama Osmanlı yönetimi tarafından İstanbul'a götürülmüş, önce Mekke'ye, oradan da Taif'e sürülmüş, 1883'te ölünceye dek orada kalmış; oğlu Abdülkadir ise İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönmüştü.

3- B. Nikitine, "Les Afshars d'Urmiyeh", Journal Asiatique, Tome CCXIV, s. 99-105'ten aktaran: Şorişî Şêx Ubeydullay Nehrî Le Belgenamekenî Ferensî da (1882-1879), Necatî Ebdulla le ferensîyewe kirdûnî be kurdî, Bilawkirawekanî Mektebî Bîr û Hoşyarî (Y. N. K.), Silêmanî, s. 99

Fotoğrafın arkasındaki el yazısı: "Dilman'ın zabtı hatıratından. Salmas Ovası'nda Kürd Mücahidler."

Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkler **17 Nisan 1915'te**, Ruslar ve Ermeniler 18 Nisan 1915'te Dilman'a girmişti.

Abdülkadir, 1880 ayaklanmasının en önemli liderlerindendi. Aşağıda başka vesilelerle de kendisinden söz edeceğimiz Abdülkadir'i daha sonra İstanbul'daki bazı Kürt örgütlerinin başında göreceğiz. Hatırlatalım ki Damat Ferit Paşa kabinesinde Osmanlı Devleti'nin Şûra-yı Devlet [Danıştay] başkanlığı da yapmış olan Abdülkadir, Türkçe kaynaklarda daha çok Seyit Abdülkadir ya da Seyyid Abdülkadir adıyla bilinir.

Kürt aydınları arasında bağımsızlık düşüncesinin başka örneklerinden söz etmek de mümkün. Söz gelimi, 1898'de, Bedirhanzade Mikdat Midhat Kahire'de *Kurdistan* gazetesinin ilk sayısını yayımladığında, bu sayıyla birlikte, Prens M. Midhat imzasıyla bazı kimselere gönderdiği Fransızca yazılmış bir kartta şöyle der:

*"Babam Prens Bedirhan, Kürdistan'ın bağımsızlığı için (**pour l'indépendance du Kurdistan**) Abdülmecit yönetimine karşı savaşmış olduğundan, bu {padişah} tüm aileme vatanımızda ikameti yasakladı."*[4]

Babası Bedirhan Bey gerçekten Kürdistan'ın bağımsızlığı için savaşmış olsun olmasın, Mikdat Midhat'ın daha 1898'de Kürdistan'ın bağımsızlığından söz etmesi konumuz açısından önemlidir.

Midhat'ın kardeşi Bedirhanzade Abdurrahman da o dönemde yazdıklarında, genellikle Osmanlıların birliğini ve Kürtlerin haklarını Osmanlı Devleti sınırları içinde kalan bir çerçevede savunmasına karşın, Kürtlere hitaben şöyle de diyebiliyordu:

"Beş yüz yıl önce ülkemizde hiç Türk yoktu. Bu Türklerin tümü Turan'dan ülkemize geldiler, ülkemizde bize hükmediyorlar. Hepsi kan dökücü despot olan padişahları, 'Halife' unvânını alıyor ve böylece her türlü zulmü icrâ ediyorlar.(...)

Bir süre önce biz de hükümet sahibiydik, re'y sahibiydik. Fakat yazık ki bu mutluluğu elimizden kaçırdık, şimdi soytarıların eline düştük. Birleşmememiz de buna çok neden oluyor. (...) İçimizde iyi, sevgi besleyen (muhibb), adil hâkimler (beyler) var. Reisimiz Kürd olsun, neden Türklerin egemenliği altında kalalım {?} (...)

İnşallah fırsat bulur, kendim de bir gün İran'daki Kürdistan sınırına gelirim. Allah'ın izniyle, o zaman Kürdleri Osmanlı köleliğinden kurtaracağım."[5]

4- *"Mon pére, le prince Bederkhan; ayant fait la guerre pour l'indépendance du Kurdistan contre le gouvernement d'Abd-ul-Medjid, celui-ci interdit à toute ma famille le séjour de notre patrie."* (Fransızca metnin fotokopisi için bak. Malmîsanij, İlk Kürt Gazetesi Kurdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936), 2. baskı, Vate Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 108)

5- Türkçeye çevirerek aktardığımız bu bölüm Kurdistan gazetesinde Kürtçe olarak yayımlanmıştı:

"Berî pênc sed sala tu Tirk li welatê me de nebî. Ev Tirk hemî ji Tûran hatin welatê me, welatê me de hakimîyê li me dikin. Padîşahên wan, ku hemî xwînrêj mustebid in, unwanê 'Xelife' li xwe datînin û bi vî halî, çi qasî new'ê zulmê heye îcra dikin. (...)

Yıllar sonra, 1925 Kürt Ayaklanması dolayısıyla Diyarbekir'de idam edilecek olan Salih Begê Hênî, yargılandığı İstiklâl Mahkemesi'nde, kendisine "Kürt istiklâli" (Kürt bağımsızlığı) fikrinin nereden ve nasıl geldiğini şöyle ifade ediyordu:

"Meşrutiyet devrinden önce, Diyarbekir'de ikamete memur oldukları sırada -büyük Türk milliyetçisi, şair ve büyük mütefekkir bir zatın adını söyliyerek- o zat ve diğer bazılarıyla buluşup birleşirler ve ilim, şiir, edebiyat musahabelerinde bulunurlarmış. Bir gün Kürd şairlerinden Hani'nin {Ehmedê Xanî'nin} şiirlerini okudukları sırada gûya o zat ***'lisanı olan ve edebiyatı bulunan bir milletin neden istiklâli olmasın'*** *demiş. Ve* ***Kürdlük için çalışmayı kararlaştırmışlar****. Fakat, üç sene sonra Meşrutiyet inkılâbı olmuş, o zat da Diyarbekir'den ayrılmış ve o fikri de bırakmış ama kendisi fikrinde devam etmiş."*[6] (abç)

Burada sözü edilen "o zat", Ziya Gökalp'tir. Kırmanc (Zaza) Kürtlerinden olan Salih Beg ise, bir süre Maden müftülüğü yapmıştı. 1925'teki Kürt Ayaklanması sırasında *"Mücahidin Reis-i Evveli"*, yani ayaklanan Kürt askeri güçlerinin en önemli kumandanı idi. Kurmanci ve Kırmancki (Kırdki/Zazaki) lehçelerinin yanısıra Arapça, Türkçe, Farsça ve biraz Fransızca bilen Salih Beg, İstiklâl Mahkemesi'nde verdiği ifadeye göre, Ermeni bir öğretmenin yanında İngilizce de okumuştu. Ziya Gökalp'i tanıyanlar, Salih Begê Hênî'nin bir zamanlar onun en yakın arkadaşlarından olduğunu belirtirler.[7]

Berî çend zemanekî em jî xweyhukumet bîn, sahiburre'y bîn. Lakîn heyf ku me ew seadet ji destê xwe revand, nuho em ketin destê sûtara de. Bêtefaqîya me jî gelek dibe sebeb. (...) Nav me de hakimên qenc, muhibb, adil hene. Bila reîsê me Kurd bit, çire em binê destê Tirka de bimînin. (..)

Ez xwe jî, înşaellah firset bibînim, rojekê bêm ser hudûdê Kurdistanê li nav Ecem. Bi îzna Xwedê, wê hingê ezê Kurda ji xulamîya Romê xilas bikim. ..."(Kurdistan, rojnama Kurdî ya pêşîn/ilk Kürd gazetesi 1898-1902, Arap harflerinden Latin harflerine çeviren: M. Emîn Bozarslan, c. II, aded: 27, Deng Yayınevi, Uppsala, 1991, s. 472-474)

6- Ahmet Süreyya Örgeevren, Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi: Vesikalar, Olaylar, Hatıralar, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 173-174

7- Rohat, Ziya Gökalp'in Büyük Çilesi. Fırat Yayınları, İstanbul, 1992, s. 48

Kısacası, yukarıda hatırlattığımız örneklerde, Kürtlerin ayrı bir millet oldukları, başka kavimlerin sahip olmadığı bir cevhere sahip oldukları, Bedirhan Bey'in Kürdistan'ın bağımsızlığı için savaşmış olduğu, Türklerin dışarıdan Kürdistan'a geldikleri, Osmanlı hükümetinin şeriatı terk ettiği, Türklerin dinden çıktığı, Türk padişahlarının kan dökücü despot oldukları söyleniyor, hatta Şeyh Ubeydullah tarafından Osmanlılar "düşman" biçiminde nitelendiriliyor.

Bu örneklerden bazısında şeriat referans alınıyor, Osmanlı ve İran devletlerinin şeriata bağlı olmadıkları, kendilerinin bağlı oldukları iddia edilerek meşruiyet kazanılmak isteniyor. Bedirhanzade Abdurrahman ise Kürtlerin geçmişte hükümet sahibi olduklarını ve o zaman mutlu olduklarını dile getirerek adeta bir "altın çağ"a göndermede bulunuyor. Milliyetçilerin yeni toplum veya millet tasavvur ederken "altın çağ"a göndermede bulunmaları nadir rastlanan bir şey değil. Bedirhanzade Abdurrahman, *"Neden Türklerin egemenliği altında kalalım?"* sorusunu sorup Kürtleri Osmanlı köleliğinden kurtaracağını söylüyor. Salih Beg ise daha 1905'te kendilerine *"lisanı olan ve edebiyatı bulunan bir milletin neden istiklâli olmasın"* dendiğini belirtiyor.

Şeyh Ubeydullah gibi bazı Kürt liderlerinin Osmanlı ve Farslar tarafından yönetilmeye karşı çıkarken İslam şeriatını referans almaları vesilesiyle şu hususu da hatırlatalım. Sonradan Müslüman olan bazı milletlerin milliyetçileri, zaman zaman İslam peygamberi Muhammed'in kendi milletlerine mensup olduğunu iddia etmişlerdir. Türk milliyetçileri arasında böyle birçok örnek var.[8] Nadiren de olsa Kürt yazarları arasında da bu iddiayı dile getirenlere rastlıyoruz. Örneğin Kurdizade Ehmed

8- Örneğin Prof. İsmail Hakkı İzmirli, Prof. R. Oğuz Türkkan ve eski bakanlardan Namık Kemal Zeybek bunlardandır. (Bu konuda bak. İsmail Beşikçi, 'Türk Tarih Tezi' ve Kürt Sorunu, Komal Yayınevi, Ankara, 1978, s. 119-120

Ömer Sağlam, "Hz. Muhammed Türk Müdür?"

https://www.turkishnews.com/tr/content/2012/05/28/hz-muhammed-turk-mudur/

Ramiz 1911'de, bazı tarih kitaplarında İbrahim Peygamber'in adının "İbrahim bin Azeru'l-Kurdî" biçiminde geçtiğini, Kureyş kabilesinin aslının Kürt olduğunu, dolayısıyla bu kabileye mensup olan Muhammed peygamberin Kürt olduğunu yazar.[9] İslam peygamberinin Kürt olduğu iddiasıyla Kürtlük önemli bir kutsal unsurla güçlendirilmiş, dolaylı olarak İslam dini de Kürtlerin içinde ortaya çıkmış oluyordu.

9- Ehmed Ramiz, "Reşbelek, eded: 1" için bak. Şêx 'Ebdullahê Nehrî, Xulaseyê 'Eqaîd, İstanbul, 1911, s. 13-32

19. yüzyıl şairlerinden Hacî Qadirî Koyî'nin şu iki beytinde de Kürt beylikleri üzerinden "altın çağ"a gönderme var:

"Kwa walîyî Senenduc, begzadeyî Rewanduz,

Kwa hakimanî Baban, mîrî Cizîr û Botan,

(...) Kwa ew demey ke kurdan azad û serbexo bûn,

Sultanî mulk û mîllet, sahibî ceyş û 'İrfan?"[10]

Türkçesi:

"Nerede Senendec valisi, Rewandiz beyzadesi,

Nerede Baban hükümdarları, Cizîr ve Botan beyi,

Nerede o Kürtlerin özgür ve bağımsız olduğu,

Ülkelerinin ve uluslarının sultanı, ordu ve bilgi sahibi olduğu zamanlar?"

Keza 19. yüzyıl şairlerinden Şêx Rezayê Talebanî şöyle der:

10- Hacî Qadirî Koyî, Dîwanî Hacî Qadirî Koyî, Le Çapkirawekanî Emîndarêtî Giştîy Roşinbîrî w Lawanî Nawçey Kurdistan, Bağdat, 1986, s. 86

"Le bîrim dê Suleymanî ke darı'l-mulkî Baban bû

Ne mehkûmî Ecem ne suxrekêşî Alî Usman bû"[11]

Türkçesi:

"Suleymaniye'nin Baban başkenti olduğunu hatırlıyorum

{O zaman} ne Acem'e mahkumdu ne de Ali Osman'ın angaryasını çekendi"

Sınırlı sayıda aydına ait kişisel düşünceler olmalarına, henüz çağdaş anlamda sistematize olmamalarına, program ve örgütlülük aşamasına varmamalarına ve istikrar arz etmemelerine rağmen, bu tür düşüncelerin milliyetçi düşüncelerin nüveleri olduğu, ileride gelişecek olan ayrılık ve bağımsızlık taraftarlığını beslediği söylenebilir.

19. yüzyılda yazılmış bazı Kürtçe şiirlerdeki olumsuz "Türk" ve"Osmanlı" imajı da dikkate değer. İşte bunlardan birkaçı:

Baban Kürt beylerinden Ehmed Paşayê Baban zamanında, Osmanlılar bölgeye güçlü bir ordu göndererek bir sindirme hareketi gerçekleştirir, 1850'de Baban beyliğine son verirler.[12] O dönemin Süleymaniyeli şairlerinden Mistefa Begî Kurdî, aşağıdaki şiirinde bu kanlı operasyona değinir.

"Dil le mihnet keyl e, meylî seyrî naw şar-im nîye

Her dû çaw-im xwênî têzawe le daxî ***...kan***

(...) Qewmî Kurdan, girye ken bo axekan û gewrekan

Nêwî mehbûs, nêwî meqtûl, nêwî-yan menfî kiran

Türkçesi:

"Mihnetin derd-i bîdermanından gönlüm doludur, binaenaleyh

11- D. Mukerrem Talebanî, Şêx Rezay Talebanî, Dezgay Çap û Bilawkirdinewey Aras, Hewlêr, s. 250

12- Sedîq Borekeyî (Sefîzade),Mêjûy Wêjey Kurdî-II, Bane (?), 1991, s. 535

*teneffüs için şehrin içinde gezmeye mail olamıyorum. Bilhassa **düşmanların** te'sir-i mezaliminden gözlerim kan ile doludur, hiçbir şey göremem.*

(...) Ey Kürd kavmi, ekabir ve eşrafınız için kıyamete kadar ağlamalısınız. Zira bir kısmı maktul ve mahpus oldu ve mütebakisi nefy edildi"[13]

Belirtelim ki 1919 yılında İstanbul'da yayımlanan *Kurdista*n dergisinde bu şiir yukarıdaki Türkçe çevirisiyle yayımlanmış olup orada "...kan" biçiminde eksik yazılan sözcük, şiirin başka baskılarında "Turkekan", yani "Türkler" biçimindedir. Dergi sorumlularının sansür vb. nedenlerle bunu yazmayıp "düşmanların" biçiminde çevirmesi dikkat çekicidir.

Bir diğer şair, Salim (1805-1869) ise şöyle der:

"Ta bû be cay metle'î xurşîdî bextî Rom

Sûta gîyah û teşne w xuşkîde bû semer"[14]

Türkçesi:

"{Burası} Türk'ün bahtının güneşinin doğduğu yer olunca

Otlar yandı, ürünler susuzluktan kurudu."

Peki Osmanlı Devleti'nden ayrılma veya bağımsızlık taraftarı olan çağdaş Kürt aydınları nasıl ortaya çıktı ve ne zaman örgütlenmeye başladı? Aşağıda bu sorulara cevap arayacağız.

1900'lü yılların başında, İstanbul'daki Kürt aydınları daha çok Kürtlerin dil ve eğitim gibi bazı sorunlarıyla ilgileniyorlardı. İleride bir süre İttihat ve Terakki yönetiminin eğitim bakanlığını da yapacak olan Babanzade İsmail Hakkı, *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi*'ndeki bir yazısında, eski yönetim diğer kavimlerin

13- Kurdistan, aded: 2 (12 Cemaziye'l-ûla 1337/9 Şubat 1335) [1919], s. 19-20. Sedîq Borekeyî (Sefîzade), Mêjûy Wêjey Kurdî-II, Bane (?), 1991, s. 536

14- Elaeddîn Secadî, Du Çamekey Nalî û Salim, Bexda, 1973, s. 98-99

"yalnız kafasını kesmeye çabalar iken Kürdlerin önce dilini ve dili ile beraber kafasını kesmeye çalışmış idi... Kürdler bu dilsizlik ile yalnız kavmiyetlerini değil mezheplerini bile kaybetmek üzere idiler" der.[15] (abç)

O dönemde, Osmanlı Devleti sınırları içinde Kürtlerin dil ve eğitimde bazı haklara sahip olmasını talep eden Kürtlerin, giderek nasıl siyasetle iştigale başladıklarını Süreyya Bedirhan şöyle ifade diyor:

"Islah-ı idareden kat'-ı ümid eden bazı ümera-yı Ekrad, bu hâle karşı yegâne çare-i halâs olan muhtariyet-i idariyeyi istihsâl ile akvâm-ı Osmaniye'nin pençe-i kahrında inledikleri zulümden Kürdleri olsun kurtarmak için 1313 {1897} senesinde bir cemiyet-i hafiye te'sis" etmişler ve *"Midhat Bey 1314 {1898} senesinde bu cemiyetin naşir-i efkarı olmak üzre Kahire'de Kurdistan gazetesini te'sis ve neşr"* etmişti.[16]

"325 {1910} senesinde İstanbul'da bir Kürd Neşr-i Maarif Cemiyeti teşkîl ederek Sultan Mahmut Türbesi civârında bir nümûne mektebi güşâd etti. Cemiyetin maksadı bu nümûne mektebinde birkaç aylık bir tecrübeden sonra Kürdistan'ın her tarafında şu'beler teşkîl ederek milletin tenvîrine çalışmak gibi mukaddes bir gaye idi. (...)

Hükûmetin bin türlü ta'cîzâtıyla râhat bırakılmayan cemiyet, artık tahammül edemiyerek dağıldı ve işte asıl bu dağılmaktan sonra siyâsetle iştigale başladı."[17]

Dönemin birkaç Kürt örgütünde yöneticilik yapmış olan Memduh Selim Begî'nin yorumu da bu konuda öğreticidir:

15- Babanzade İsmail Hakkı, "Kürdler ve Kürdistan", Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi (Cemiyetin vasıta-i neşr-i efkârıdır), İstanbul, aded: 1 (22 Teşrin-i sani 1324/11 Zilka'de 1326 [1908], s. 3-4

16- Kurdistan: Kürdlerin menâfiini müdâfaa ve onbeş günde bir intişâr eder Kürt gazetesidir, Kahire, aded: 1, s. 2-3

17- "İctimâî Yaralarımızdan Maârifsizlik", Kurdistan: Kürdlerin menâfiini müdâfaa ve onbeş günde bir intişâr eder Kürt gazetesidir, Kahire, aded: 5 (15 Muharrem 1336) [31 Ekim 1917], s. 3

"Kürd millî cereyanının mebdeini {başlangıcını}, ne 10 Temmuz inkılabından, ne de Sultan Hamid devrinden addedebiliriz. Bu, pek eskidir. (...) Demek istiyoruz ki Kürdler, ***bir millet olarak yaşamak, benliklerini muhafaza ederek yaşamak****, mes'ud yaşamak ve ancak kendi ruhlarından doğan bir idare altında yaşamak gayesini, ta eski zamanlardan beri candan, gönülden ta'kîb edegelmişlerdir. (...) Harb-i Umumi'inin zuhuruna kadar ve Harb-i Umumî esnasında en mühim iş olmak üzre* ***maarif ve umûr-ı hayriye*** *ile uğraşanlar, artık alemin kabul ettiği maddeleri de Kürdlerin 'hayat programı'na idhal ettiler. Çünkü meydanda bir 'Wilson Prensipleri' vardı ve çünkü her muazzam devlet, her hür olmak ve hür olarak yükselmek isteyen millet, hak tanımak ve hakla idare etmek iddiasını güden her hükümet ve Hükümet-i Osmaniye de bu prensipleri uknûm {asıl} ittihaz ve ilân ettiler. Madem ki bu asra kadar paydâr olmuş ve bu asırda, gözümüzün önünde pek ayân olarak lisânıyla, secayâsıyla, âdâtıyla, ihtiyacâtıyla, muhîtiyle başkalarına benzemeyen bir ırk vardı ve buna nazaran ister istemez* ***"bir Kürd milleti vardır" demek zarureti mevcuddu****, o hâlde* ***diğer milletlerin ve komşu, hemseviye hey'etlerin istifade etdikleri bir hakkı istihsâl için çalışmak, onun da hakkı idi*** *(...) Ve en basit hak olarak o da kendi dertlerinin kendi lisanlarını bilenlerce dinlenmesini, yaralarının kendini anlayanlar tarafından sarılmasını,* ***kendini idare edecek kanunların kendi dimağından {beyninden} çıkmasını****, kendini mes'ûd edecek şerâitin {koşulların} kendisince düşünülmesini ve kendi yurdunda istediği gibi yaşamasını isterdi. (...) Bu ictimada (...)* ***Kürdistan'ın teessüsünde {kurulmasında}*** *ve maksad-ı terakkîsini istihsâlde* ***İngiltere devlet-i fahîmesinin behemehâl te'mîn-i müzâheretine {desteğinin sağlanmasına} muvaffak olunması****, müttefikan taleb ve temennî edilmiştir. İctimâı terk edenler, umûmen kanâat getirmişlerdir ki,* ***Kürd ruhundan doğmayan hiçbir idare Kürdistan'da paydâr olamayacak****, Kürd mukadderâtına ancak Kürd arzuları hakim olacak ve Kürd yaşayacak ve yükselecektir. 1 Haziran 1919"*[18] (abç)

18- Memduh Selim Begî, "Kürd Kulübü'nde Bir Söyleşi", Jîn: Din, edebiyât, ictimaiyât ve

İmparatorluğun elde kalan bölgelerini elde tutmak için yeni yöntemler geliştiren İttihat ve Terakki yöneticileri, dil ve kültür bakımından Türk egemenliğine dayalı bir toplum yaratmak amacıyla tehcir, iskân ve asimilasyon siyasetleri uygulamaya koyarlar. 13 Mayıs 1913'te *İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi* kabul edilir. 1914'te *İskân-ı Aşâir ve Muhacirin Müdiriyeti* kurulur. 1916'da *Aşâir ve Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi Teşkilat Kanunu* kabul edilip uygulanmaya konulur.[19] Bir taraftan yerleşim birimlerinin, hatta dağ ve nehirlerin adları değiştirilmeye başlanırken, bir taraftan da kıyım, zorla göç ettirme ve iskânlarla Anadolu ve Kürdistan'ın demografik yapısı değiştirilmeye çalışılır. Bunun ön hazırlıkları olarak *"Birinci Dünya Savaşı öncesi tüm yerleşim yerlerinin milliyet esasına göre nüfus dağılımı tespit edilmişti. Savaşta, Müslim ve gayri Müslim nüfusun büyük kesiminin yer değiştirdiği sıralarda resmî olmayan nüfus sayımları yapılarak Anadolu'nun etnik dağılımı tespit edilmeye çalışılıyordu... Nüfus vukuatlarında elde edilen istatistik cetvelleri ile Osmanlı devletinin etnografik haritaları hazırlanıyordu. 20 Temmuz 1915 tarihinde Talat Paşa tarafından tüm vilayet ve mutasarrıflıklara çekilen bir şifreli telgraf ile köylere varıncaya kadar mülki teşkilatı gösterir bir harita ile* ***köy ve kasabalardaki 'ahâlinin milliyet*** *esasına' göre 'evvelce ve elyevm {şimdi} mevcud olan' miktarlarını içeren cetvellerin bir an önce gönderilmesi isteniyordu."*

Daha önce yapılan nüfus sayımlarında Müslümanlar etnik kökenlerine göre tasnif edilmezken, "İttihat ve Terakki yaptırdığı yerel ve resmî olmayan sayımlarda ***Müslümanların ırklarına göre tasnif edilmesini istiyordu.***"[20] (abç)

1900'lü ve 1910'lu yıllarda Osmanlı Devleti çerçevesinde kalmak

---

iktisadiyâtdan bahseder Türkçe-Kürdçe mecmuadır, İstanbul, aded: 21 (18 Haziran 1335) [1919], s. 4-7

19- Fuat Dündar, İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918), İletişim Yayınları, 2001, s. 60-61

20- Dündar, 2001, s. 82-86

koşuluyla Kürtlerin demokratik ve kültürel hakları için çalışmış olan bazı Kürt milliyetçileri, önceleri Osmanlıcı iken, hatta Kamran Bedirhan ve Kemal Fevzi gibi bazılarının şiirlerinde[21] görüldüğü gibi, Osmanlılığa, Türklüğe, Osmanlı ordusuna övgüler düzerken ve Kemal Fevzi gibi bir kısmı Osmanlı ordusu saflarında yaralanmış iken sonra nasıl Osmanlılardan ayrılma, bağımsız Kürdistan devleti kurma düşüncesine vardılar? Bu incelenmeye değer bir süreçtir.

Dönemin Kürt milliyetçilerinden bazıları yaşadıkları bu süreci anılarında anlatırlar.[22] Anlattıklarından, bu düşüncelerin özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında onlar arasında kısmen yaygınlaştığını anlıyoruz. Bu Kürtlerin bir kısmı, değişik cephelerde Osmanlı saflarında savaşa katılmışlardı. Örneğin Celadet Âlî Bedirhan (Irak, Güney Kürdistan, Kafkas Cephesi'nde), Memduh Selim (Erzincan'da, Şarkikarahisar'da), Kadri Cemilpaşa (Erzincan'da, Filistin'de), Ekrem Cemilpaşa (Çanakkale'de, Erzurum'da, Genç Vilayeti'nde), M. Nuri Dersimi (Erzincan'da), İhsan Nuri (Ege'de, Yunanlılara karşı). Osmanlı saflarında savaşa katılan bu Kürtler, İttihat ve Terakki'nin Kürtlerin meşru milli haklarını reddeden asimilasyoncu anlayışını o koşullarda daha iyi anlarlar. Bu savaşta yüzbinlerce Kürt, cephelerde öldürülür ya da salgın hastalıklardan, açlıktan, soğuktan ölür; çok sayıda yerleşim birimi tahrip olur.

Celadet *Âlî* Bedirhan, İttihad ve Terakki Hükümeti'nin bu savaş sırasında Dersim gibi bazı yerlerde Kürdleri imha ettiğini, örneğin *"fâcianın kudretli ve azametli aktörlerinden olan bir vali"*nin

---

21- Kamran Bedirhan, Tanin-i Harb, 1916.
Kemal Fevzi, Ordudan Bir Ses, 1917.
Kemal Fevzi hakkında daha fazla bilgi için bak. Malmîsanij, Bitlisli Kemal Fevzi ve Kürt Örgütleri İçindeki Yeri, Fırat Yayınları, İstanbul, 1993

22- Örneğin bak. Zinnar Silopi, Doza Kürdüstan: Kürt Milletinin 60 Senedenberi Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıratı, Stewr Basımevi, 1969.
Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Brüksel Kürt Enstitüsü Yayınları, Brüksel, 1989.
Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, Hatıratım, Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1986

icraatı müteakip, *"Ermeniler gibi devlet hâini olan Kürdlere öyle bir tırpan atdık ki"* dediğini yazar.[23]

Yüzbinlerce Kürt, Osmanlı yönetimi tarafından Anadolu'nun batısına gönderilir. Resmi belgelerden anlaşıldığına göre, batıya gönderilen bu Kürtlerin planlı bir biçimde oralarda Türkler içine serpiştirilerek Türkleştirilmelerinin amaçlandığı anlaşılıyor: Talat Paşa'nın 2 Mayıs 1916'da Diyarbekir Vilayeti'ne çektiği şifreli telgrafta, *"Kürd mültecilerini Urfa, Zor {Deyrizor} gibi havali-i cenubiyeye göndermek kesinlikle caiz değildir. Bunlar oralarda ya Arablaşmak veyahud* ***milliyetlerini muhafaza etmek suretiyle gayr-i müfid ve muzır anasır {yararsız ve zararlı unsurlar} halinde kalacakları cihetle matlub {istenenin} hasıl olamıyacağı"*** belirtilir. Aşâir ve Muhacirin Müdiriyet-i Umumiyesi'nin 4 Mayıs 1916 tarihli şifreli telgrafındaki maddelerden biri ise şöyledir: *"Rüesâ ile efrâd-ı aşâir tefrîk edilecek ve sâhib-i nüfûz rüesâ icabına göre vilâyet livâ veyahut* ***kazâ merkezlerinde iskân olunacak. Ve efrâd-ı aşâir müteferrik {aşiret fertleri dağın***ık] ***suretde ve hiçbir vakit yerli ahalinin yüzde beşini tecavüz etmemek {geçmemek} üzere köylere*** *tevzî ve oralarda iskân olunacaklardır."* Başka bölgelere gönderilen Türk mülteciler daha sonra memleketlerine dönebilecek fakat Kürt mülteciler söz konusu şifreli telgrafa göre "bilahare de memleketlerine iade edilmiyecekler"di.[24] Ebdurehîm Rehmîyê Hekarî (Abdürrahim Zapsu)'ya göre, *"bakıyyetü's-süyûf"* [kılıç artığı] olan bu Kürtleri "tehcîr-i ebedî ile imhâdan çekinmiyorlardı".[25] Bazı kaynaklar[26], o zaman batıya yerleştirilen Kürtlerin sayısını 700 000 olarak verirler. Bu sayı o günün koşullarında çok

23- Celadet Âli Bedirhan, "Kürdler ve İttihâd Siyâseti", Serbestî: Radikal Avam Fırkası'nın mürevvic-i efkârı, İstanbul, numro: 209 (22 Şubat 1919), s. 2

24- DH.ŞFR, 63, 172 ve DH.ŞFR, 63, 188'den aktaran: Dündar, 2001, s. 140-141, 144

25- Hakkarili Abdürrahim Rahmi, "İnsaniyet Diye Bağıranlara", Serbestî: Yevmî gazete, İstanbul, numro:483 (2 Mayıs 1919), s. 1

26- Bazil Nikitin, Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme, Özgürlük Yolu Yayınları, İkinci baskı, 1986, s. 346

Tehcir edilen Van Kürtlerinden bir kafile yolda, 1918.

büyük bir nüfusu ifade eder. 1915'te ise ünlü Ermeni tehciri ve kırımı gerçekleşir.

Bu olanlardan sonra Kürdistan'ın demografik yapısı değişir. Ekonomik potansiyeli, insan gücü tahrip olur. Durum hakkında fikir vermek için sadece bir örnek verelim. Savaştan sonra, 1918 Haziranında Bitlis'e vali olarak giden Mazhar Müfit, şöyle diyor: *"Bitlis'i tahayyül ve tasavvur ettiğimden çok daha perişan bir hâlde bulmuştum. (...) Şehirde ve harabeler arasında ancak **iki yüzü geçmeyen insan** bulduğumuzu söylersem, buna asla hayret edilmemelidir. O insanlar da açlıktan, her çeşit yoksulluktan perişan ve bitkin bir hâlde bulunuyorlardı."*[27] (abç)

Daha önce Osmanlıcı olan bazı Kürt milliyetçileri bütün bu olanlardan etkilenirler. *Serbestî* gazetesine göre, *"Kürdler hayât-ı ictimâiye ve mukadderât-ı hayâtiyelerini rabt etdikleri teşkîlât-ı idârenin*

27- Kâmil Erdeha, Milli Mücadelede Vilêyetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 158

Tehcir edilen Van Kürtlerinden bir kafile yolda, 1918.

kendilerini mes'ûd edemiyeceğini; elîm muztarib tecrübelerle" anlarlar. Bu acı olayların *"Kürdlerde lâzım gelen intibâhı {uyanışı} hâsıl"* ettiği ve *"her* ***hakîkî Kürd****"*ün *"mübeccel mefkûrenin {yüce idealin} sâha-i kat'iyete husûlünü te'mîn zımnında yapılması îcâb eden teşebbüsâtı icrâ-ya âmâde"* olduğu belirtilir.[28] Böylece bir "hakiki Kürd" imajı da çizilmiş olur.

Dönemin Kürt milliyetçilerinin o günkü algısı ve düşünceleri neydi? Bu algı ve düşünceler ister gerçeğe uygun olsun ister olmasınlar, konumuz açısından bunların bilinmesi önemlidir. Örneğin ayaklananlar acaba neden ayaklanma gereği duymuşlardı? İhsan Nuri bu konuda üzerinde durmaya değer bir örnektir. Çünkü Osmanlı ordusu saflarında Arnavutluk, Yemen, Gürcistan'da bulunmuş, 1919'da Yunanlılara karşı savaşmış,

28- "Kürd Vatandaşlara", Serbestî, İstanbul, numro: 476 (25 Nisan 1919), s. 1

ama daha sonra 1924'te Türk ordusunda yüzbaşı iken isyan etmiş, 1927-1930'da ise Ağrı Ayaklanmasını bizzat yönetmiştir. Kendisi ayaklanmaya yol açan nedenleri 1925'te şöyle sıralar (özetliyoruz):

1-Kürt dilinin resmen tanınmaması nedeniyle Kürt sanıkların mahkemelerde kendilerini ifade edememeleri.

2-En doğal insani hak olan anadilin, yani Kürtçenin yasaklanıp eğitimde kullanılamaması sonucu, yönetimin Kürtlerin cahil kalmasına neden olması.

3-Halkın memurlardan gördüğü çok kötü muamele. Rüşvet vermek zorunda bırakılma.

4-Askerin halka baskısı.

5-Yöneticilerin aşiretleri birbirine düşürmesi.

6-Değişik adlar altında Kürtlerden ağır vergi alınması ve bu vergi paralarının Kürtler için değil Türklerin yaşadığı yerler için harcanması.

7-Irkçılık. Kürtlerin aşağılanması, yüksek rütbeler edinmelerinin engellenmesi.

8-Türkleştirme. Kürtlerin kitleler hâlinde batıya sürülmeleri, Kürdistan'da Türk nüfusunu artırmak için yerlerine batıdan Türklerin getirilip yerleştirilmeleri. Kürtçe olan dağ, dere, çeşme, ırmak adlarına varıncaya kadar Türkçeleştirmeleri.

9-Seçimler. Kürdistan'da seçimlerin devletin planladığı biçimde sonuçlandırılması.[29]

Kanımızca o dönemin Kürt milliyetçilerini etkileyen ve milli

29- İhsan Nûrî Paşa, Conboşê Millîyê Kord der Torkîye, Terceme: Muhemmed Reûf Tewekkolî, Êntêşaratê Tewekkolî, Tahran, 1380 [2001], s. 17-22

1925'te İhsan Nuri, gelecek hakkındaki düşüncesini şöyle dile getirir: *"Bugün veya yarın olmazsa da gün gelecek Türk yöneticileri Kürtlerin milli hak talepleri karşısında çaresiz kalıp kabul edeceklerdir."* (İhsan Nûrî Paşa, Conboşê Millîyê Kord der Torkîye, s. 32)

bilinçlerini geliştiren faktörler arasında, yukarıdakilere ek olarak şunlar da çok önemlidir:

1-Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinden etkilenmiş ve cesaret almışlardır.

2-Ermenilerin ve Osmanlı egemenliğindeki diğer halkların milliyetçi hareketlerinden etkilenmişlerdir. Özellikle Ermeni milliyetçiliğinden çok yönlü etkilenmişlerdir. Bir yandan nadiren de olsa bazı Kürt ve Ermenilerin işbirliği çabaları, diğer yandan Kürt milliyetçilerinin Ermeni milliyetçiliğine tepki duyması söz konusudur. Özellikle Sevr (Sévres) Antlaşması'yla ilgili tartışmaların yapıldığı günlerde, Kürtlerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu yerlerin, oluşturulacak olan Ermenistan'a dahil edilme olasılığı, Kürt milliyetçilerinin tepkilerine neden olur. Öte yandan 1915 olayları sırasında Ermeni kırımında rol oynamış ya da geride kalan Ermeni mallarına el koymuş bazı kişilerin de Ermenilerin geri geleceğine dair korkusu ve dolayısıyla Ermeni milliyetçiliğine tepkisi söz konusudur.

3-1918'de ilan edilen Wilson Prensipleri'nden etkilenmişlerdir.

Aşağıda Kürt örgütleri üzerinde dururken bu hususları dönemin kaynaklarına dayanarak detaylandırmaya çalışacağız.

Daha 1914'te, Bitlis'te bazı dini liderlerin yönettiği bir Kürt ayaklanması gerçekleşir. Kamil Bedirhan da bu ayaklanmanın gerçekleşmesinde rol oynar ve Siirt'te tutuklanıp İstanbul'a gönderilir.[30] Yenilgiyle sonuçlanan ayaklanmanın en önemli lideri Mela Selim'dir. Hizan'ın ünlü dinsel önderi Seyid Ali'nin güven mektubuna sahip olan Mela Selim, daha önce Taşnak liderleri Vartan Vartabet, Gorün ve Rupen ile yaptığı görüşmede şu önerileri sunar:

30- Dr. Afrasyaw Hawramanî, Piranlı Şayh Sait Devrimi, Türkçeye çeviren: Aris Arda, Newroz.com, bölüm: 12 (Bu kaynaktaki bölüm numaraları, çeviriyi yapan Aris Arda'nın çevirisindeki numaralardır.)

"1-Bu ülke Kürtlere ve Ermenilere aittir.

2-Bu ülkenin geniş özerkliğe sahip olması şarttır.

3-Ülkeyi Ermeniler ve Kürtler idare etmelidirler."[31]

Taraflar bu noktalar üzerinde anlaşırlar. Ardından, Ermeni temsilcisi Vramyan, Garçgan [Karçıkan]'a giderek Seyid Ali ve kardeşiyle görüşür, şu karara varırlar: *"Kürt ve Ermeni birlikleriyle bütün Doğu illerini bağımsız ilan ederek, oraların iki yerli ulusu tarafından idare edilmesini sağlamak."*[32]

1914'teki Bitlis ayaklanması yenilgiyle sonuçlandıktan bir süre sonra Mela Selim idam edilir. O sırada orada bulunan ve sonra milletvekili olan Mustafa Durak'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli oturumlarından birinde söylediği şu sözler, onun o zamanki düşünceleri hakkında bir fikir vermektedir:

"Efendiler, 1329 {1914}'da Kürdistan'da ve Kürdistan'ın ufak bir yerinde bir isyan zuhura geldi. (...) Mela Selim[33] *idam edilirken bir şey söylemişti, pek acıdır. Ne çare, memleketimizin derdidir, söyleyeceğim. Bunu bendenize söyledi ve bir arkadaşım da orada idi. Demişti ki:* ***'Ey Türkler, beni idam edeceksiniz; ediniz. Fakat memleketimizdeki idareden utanmıyor musunuz? Bu kadar yerleri verdiniz, ne kadar yerleri şuna buna hibe ettiniz. (...) Bir Bitlis'i bize veriniz, bir de başımıza siz kontrol koyunuz; biz sizden ziyade iyi idare etmezsek o vakit başımıza vurunuz. Yine siz alınız...'*** *Bendenizin bu söz o gün bugün hiç kulağımdan gitmiyor. Mela Selim'e bu sözü söyleten idaresizlikti. Baştan ayağa böyledir. Memleketteki idaremize güvenecek hiçbir yerimiz yoktur..."*[34] (abç)

31- Garo Sasuni, Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni Kürt İlişkileri (15. yy'dan Günümüze). Çevirenler: Bedros Zartaryan ve Memo Yetkin, Orfeus Yayınları, Stockholm, 1986, s. 147-148

32- Sasuni, yage, s. 148

33- Bu alıntıdaki "Mela Selim" adı, TBMM Gizli Celse Zabıtları kitabında "mesela, Selim" şeklinde yazılmıştı. Metni Arap harflerinden Latin harflerine çeviren tarafından yanlışlıkla böyle okunup yazıldığı anlaşılıyor. Biz bu alıntıda bunu Mela Selim biçiminde yazdık.

34- TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. 4, 2. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 153

Osmanlı Devleti'nden ayrılma ya da bağımsızlığı amaçlayan Kürt örgütlerinin kuruluşu bu dönemde gerçekleşir. Bu örgütler önlerine koydukları hedefe ulaşamamış veya bu uğurda başarıya ulaşmalarını sağlayacak çalışmaları yürütememiş olsalar bile bu, söz konusu hareket için düşünce bakımından önemli bir aşamadır. Çünkü milliyetçi düşünce kuvveden fiile çıkma potansiyeli taşır ama bunun gerçekleşmesi örgüt sayesinde mümkündür.

Örgütün ("cemiyetin") önemi daha 1913'te Rojî Kurd dergisinde dile getirilmiştir:

"Bir milletde cemiyetin teessüsü o milletin refâh ve saâdete nâil olmasına yegâne bir alâmetdir. Cemiyetsiz bir milletin terakkisi görülmemiş ve görünemez; zîrâ teâlî fikr-i infirâd {ile} olamaz, efkâr-ı müctemi'a ile olur. Münferid bir fikrin tarîk-i terakkide hatası muhtemeldir. Efkâr-ı müctemi'anın hatası ise ihtimal haricindedir."[35]

Kürtlerin "cemiyet" biçiminde örgütlenmeleri yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkar. Osmanlı Devleti'nden ayrılma veya

35- Kerküklü Necmeddin, "Kürd Talebe-Hêvî Cemiyeti ve Kürdlerin Makam-ı Hilafete Hizmetleri", Rojî Kurd, İstanbul, aded: 1, 6 Haziran 1329 [1913], s. 5-6

bağımsız devlet kurma amacıyla bazı Kürt aydınlarının örgüt kurmaları ise, daha önce belirttiğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru söz konusudur. Bu örgütlerin birkaçı Kürdistan Teali Cemiyeti içinden çıktığı için aşağıda bu cemiyet üzerinde duracağız. Ancak ondan önce **Cemiyet-i İstihlas-ı Kürdistan** ve **Kürd İstiklâl Komitesi** adında iki örgütün kurulmuş olduğunu biliyoruz.

1.CEMİYET-İ İSTİHLÂS-I KÜRDİSTAN (1917)

Cemiyet-i İstihlâs-ı Kürdistan [Kürdistan Kurtuluş Derneği]'ın kuruluş tarihini Rusya konsolosu Nikitin'den öğreniyoruz:

"1917 yılının sonuna doğru, benim U*rmiye'deki konsolosluk makamıma İstihlas-ı Kürdistan {Kürdistan'ın Kurtuluşu} Cemiyeti'nden bir haberci geldi ve bana Seyid Taha'nın bir mektubunu verdi. Bu mektupta* ***Kürdistan'ın kurtuluşu için Türklere karşı*** *ortak bir eylem üzerinde anlaşmak amacıyla kendisine Rus komutanlarıyla bir görüşme sağlamam isteniyordu."*[36] *(abç)*

Seyid Taha, yukarıda adları geçen Şeyh Ubeydullah'ın torunu ve Seyid Abdülkadir'in yeğeni olup Osmanlılar zamanında bir süre Meclis-i Mebusan'da Hakkari milletvekilliği yapmıştır. 23 Nisan 1920'de toplanan I. Büyük Millet Meclisi için Hakkari milletvekilliğine seçilir fakat kabul etmez.[37] Cemiyet-i İstihlâs-ı Kürdistan'ın önemli yöneticileri arasında, onun yanı sıra eniştesi Sımko, amcazadesi -yani Seyid Abdülkadir'in oğlu- Seyid Abdullah'ın da bulunduğu biliniyor.[38] Seyid Taha, Bağdat'ta İngiliz yetkililerle

36- Bazil Nikitin, Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme, Özgürlük Yolu Yayınları, İkinci baskı, 1986, s. 345

37- Yurt Ansiklopedisi, "Hakkari" maddesi, s. 3316

38- Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketi, Jîna Nû Yayınları, Bälinge, 1991, s. 115.

Fotoğraf Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı askeri kumandanlarının Simko ve Seyid Taha'dan destek istedikleri dönemde çekilmiştir.

Dilman Ovası, 12.07.1334 [1918]. Soldan sağa: 2. kişi Fırka Kumandanı Ali ... Bey, 3. Ali İhsan [Sabis] Paşa (ağaca yaslanmış olan), 4. Kürdistan aşiret reislerinden İsmail Sımko (Ali İhsan Paşa'nın arkasında), 5.Kürdistan eşrafından Seyid Taha Efendi (külahlı), 6. Van Valisi Haydar Bey (Seyid Taha'nın önündeki).

yaptığı bir görüşmede, Kürdistan'a İran Kürdistanı'nın da dahil edilerek İngiliz himayesinde birleşik Kürdistan oluşturulmasını önerir fakat İngilizler bu öneriyi kabul etmezler.[39]

Yukarıda adı geçen Sımko ise İran Kürdistanı'ndaki ünlü Şikak aşiretinin reisidir ve o sırada bölgede etkindir.

O yıllarda Kürt milliyetçilerinin bir kısmı İngilizlerle ilişki kurarken Kamil Bedirhan ve Abdürrezak Bedirhan Kürdistan'ı Osmanlı Devleti'nden ayırmak için Rusya'dan yardım almak ümidiyle birçok görüşme yapar ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya ordusu saflarında yer alırlar.

39- Kurdistan Le Belgenamekanî Kunsilî Firensîy Le Bexda Salî 1919, bergî yekem, Necatî Ebdulla le firensîyewe kirdûnî be kurdî, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2004, s. 53

Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir'in yazdığına göre, keza Birinci Dünya Savaşı sırasında, Dersim'in Qoçan (Koçan) aşireti liderlerinden İdare İbrahim, Mexsudan (Maksudan) aşireti liderlerinden Kuru Yusuf'un torunu Mustafa ile aynı aşiretin liderlerinden Polis (Memo Polîs) ve Kasımoğlu Munzur, Belit [Beytan?] aşireti lideri Zeynel ve Kankıroslu Seyid Ağa, Erzincan'dan *"Kürtlerin muhtariyeti hakkında Rusya Çarı'na telgraf"* çekerler.[40] Koçgirili Alişêr [Alişir]'i yakından tanıyan M. Nuri Dersimi'ye göre de *"Ruslarla Dersimliler arasında Kürdistan teşkilatı hakkında müzakereler başlamıştı. Koçkirili Alişêr Erzincan'a gelmiş ve bu hususta Rus kumandanıyla müzakerede bulunarak Rus subaylarıyla birlikte Koçkiri mıntıkasına dönmüştü. (...) Alişêr Efendi, Koçkiri ve Dersim aşiretlerinin birleşmesini sağlayarak Türk orduları Sivas mıntıkasına atıldıktan sonra,* ***Kürdistan istiklâlini*** *ilan etmek arzusunda idi."*[41] (Kürt milliyetçilerinin Koçgiri'deki mücadelelerine, ilerideki bölümlerde de değineceğiz.)

Kâzım Karabekir, 1919 yılı sonlarında bir Kürt Cumhuriyeti'nden de söz eder: *"Kosor mıntıkasında İzzet namında biri Kürt Cumhuriyeti teşkil ederek kendisini reisicumhur göstermekte. (...)* ***Bir daha Kürt Cumhuriyeti isminin çıkmaması*** *ve Oltu mıntıkasını da daha yakından idare ile o mıntıkanın asayişini tehlikeden kurtaracak tedâbir aldırdım."*[42] *(abç)*

40- Kâzım Karabekir, Kürt Meselesi, Emre Yayınları, İstanbul, 1994, s. 79-86, 104

41- Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Ani Matbaası, Halep, 1952, s. 112-113.

42- Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 1. cilt, s. 438

2.KÜRD İSTİKLÂL KOMİTESİ (1918)

Kürd İstiklâl Komitesi [Kürd Bağımsızlık Komitesi] Kahire'de kurulmuştur. Mührünün üzerinde Türkçe ve Fransızca olarak adı *Kürd İstiklâl Komitesi/Comité de l'Indépendance Kurde* ibareleri[43] yazılı olmakla birlikte bu komitenin adı Türkçe kaynaklarda Mısır İstiklâl Komitesi,[44] Mısır'daki Kürdistan Cemiyeti[45] veya Kürdistan İstiklâl Fırkası[46] biçiminde de geçer. Bazı araştırmacılar Kürd İstiklâl Komitesi ile Cemiyet-i İstihlâs-ı Kürdistan (İstihlas-ı Kürdistan)'ı karıştırmışlardır.[47]

Çok az sayıda kişiden oluştuğu anlaşılan bu komitenin başkanı Şam'ın eski valisi ve Şura-yı Devlet üyelerinden Mardinizade

43- Bak. Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933: Le Belgenamekanî Her Dû Wezaretî Derewey Birîtanya w Firansa da, Bergî Yekem, Le firansîyewe wergêrranî Necatî Ebdulla, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2007, s. 250, 253

44- Malmîsanij, Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları, Avesta Yayınları, İstanbul, Üçüncü baskı, 2009, s. 34

45-"Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Beyannamesi", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 1336) [1920], s. 1.

46- Silopi, 1969, s. 166

47- Örneğin bak. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, s. 408

Tarık Zafer Tunaya, İstihlas-ı Kürdistan Cemiyeti'nin Mısır'da kurulduğunu belirtmektedir ki bu yanlıştır. (Tunaya, c. I, s. 408)

Muhamed Arif Paşa (Muhamed Arif Paşa Mardini) (1852-1920), genel sekreteri ise Süreyya Bedirhan'dır.[48] "Mevlanzade Rıfat'ın özel belgeleri arasında bulunan Kürt İstiklâl Komitesi mensuplarına ait listede Teğmen Zeki Efendi, Kaymakamlıktan emekli Mehmet Emin Bey, Şeyh Salih Efendi, Yüzbaşı Şefik Bey, eski teğmenlerden Kemal Bey, Emekli Binbaşı Maruf Bey, Yafalı Mehmet Sait Efendi ve Fethullah Aziz Efendi'nin isimleri"[49] vardı.

Süreyya Bedirhan'ın Mısır'daki yabancı temsilciliklere gönderdiği 7 Aralık 1918 tarihli 14 sayfalık Fransızca bir yazıdan bu komitenin en azından o tarihten beri var olduğunu anlıyoruz.[50]

Bu örgüt, programı nadiren elimizde bulunan o dönemin illegal Kürt örgütlerindendir. Söz konusu programın birinci maddesine göre, *"**Komitenin teşekkülünden maksat asırlardan beri mezalim ve sû-i idâre altında inleyen Kürt kavmini rabaka-i esaret ve zilletten tahlis ile Kürt unsurunu tevhid ve Kürdistan'ın istiklâlini {bağımsızlığını} temindir.**"*(abç)

Belirtmek gerekir ki aynı programa göre, Kürdistan Kurucu Meclisi, toplanmasından en az üç ay sonraya kadar *"Kürt hanedanından şimdiye kadar hayatı şaibedar olmamış, ihtiyacat-ı zamaneyi müdrik ve milleti terakkiyat-ı asriyeye isâle kabiliyet-i ilmiyesi malik olmak şartları{y}le **bir hükümdar intihap edecektir** {seçecektir}".*[51]

Hükümdarla ilgili yukarıdaki madde, demokratik olmadığı

48- "Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Beyannamesi", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 1920), s. 1

49- Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, Dosya: 12511/53, Belge: 2/B-13'ten aktaran: Oğuz Aytepe, "Kürt İstiklâl Komitesi", Tarih ve Toplum, sayı: 173, s. 49

50- Bu Fransızca metnin kopyası için bak. Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933: Le Belgenamekanî Her Dû Wezaretî Derewey Birîtanya w Firansa da, Bergî Yekem, Le firansîyewe wergêrranî Necatî Ebdulla, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2007, s. 194-207

51- Aktaran: Oğuz Aytepe, "Kürt İstiklâl Komitesi", Tarih ve Toplum, sayı: 173, s. 46

gerekçesiyle, o dönemi yaşayan başka Kürt milliyetçileri tarafından daha sonra eleştirilmiştir.[52]

Örgüte mensup olanların yemin etmesi gerekirdi. Programda bu "yemin sureti" de yer almaktadır:

"Öz vatanım Kürdistan'ın rabaka-i zulüm ve esaretten tahlisi {kurtarılması} ve Kürtlerin tevhidi{y}le ***müstakil {bağımsız} bir Kürdistan hükümdarlığı*** *tesisine çalışmak üzre Kürd İstiklâl Komitesi efradı meyanına dahil olduğuma ve merkez-i umuminin vereceği bütün evamire {emirlere} itaat ve inkiyat edeceğime, vatanıma, milletime, Kürd İstiklâl Komitesi'ne hıyanet etmeyeceğime maddi ve manevi hiçbir fedakârlığı deriğ {dirig} eylemeyeceğime {esirgemeceğime} vahdaniyet-i ilahiye ve namusum üzerine kasem ederim."*

Süreyya Bedirhan 1917-1918'de Kahire'de, Kurdistan adında bir gazete yayımlar. İlk sayıda hem gazeteyi neden yayımlamaya başladıklarını hem de Kürtlerin haklarının kazanılması için ne yapmaları gerektiğini yazar:

"İtalya ve Balkan harblerinin yekdiğerini takib etmesi ve pek az zaman sonra da bütün dünyayı kana bulayan harb-i hazırın zuhuru{,} dahilde hür ve adil bir idâre te'sîsi teşebbüs ve ümitlerini akim bıraktı. (...) Bugün bu müthiş harbin artık son devresine girdiğimizi görmek ve bir hakka ne kadar zahir ve gayr-i kabil-i münakaşa olur ise olsun malikiyet ***ancak onu istemek ve almaya çalışmakla kabil olabileceği*** *hakikatını idrak etmek bizi sükûtumuzu ihlal ile sesimizi çıkartmağa sevk etti. Vakıa bütün muharebeler bu harbin gayesinin kavinin zayıfa tahakkümü olmayıp, büyük küçük her milletin hukuk-u asliye ve tabîiyesine malikiyetiyle kendi kendini idâre etmesini temin olduğunu ilan ve bu gayeyi daima tekrar ve teyid ediyor iseler de* ***biz eğer şimdiden bu hakkımızı müdrik olduğumuzu izhar ve bunu istihsal için mümkün olan teşebbüsâta ibtidâr etmez isek {süratle başlamazsak}, yarın Sulh Konferansı masası***

52- Silopi, 1969, s. 166

etrafında toplanıldığı zaman vukubulacak mürâcaâtımızın rû-yi iltifat bulamaması pek tabîîdir. Bu mütâlaât iledir ki Kürdistan gazetesini (...) Kürdlerin hukuk-u tabîiye ve hürriyet-i idâriyelerini istihsâl için ibzal-i mesâîyede bulunmak maksadıyla bittekrar neşre ibtidâr ediyoruz."[53] (abç)

2.1.KOMİTE'NİN ÇALIŞMALARI

Denebilir ki bu komitenin çalışmaları, İtilaf Devletleri ve özellikle İngilizler nezdinde Kürt sorununu dile getirip destek arama ve böylece Kürtlerin haklarını koruyup bir Kürdistan yönetimi oluşturmaya yönelik olarak temelde diplomatik bazı girişimlerden, yazışma, protesto ve ilişkilerden ibarettir. Örneğin Ocak 1919'da komite *"bir Kürd devletinin kurulması yolunda İngiliz yardımı için"* başvuruda bulunur.[54]

Nikitin'in de belirttiği gibi, bu komite, Sevr Antlaşması'nın şekillenmesinde rol oynar.[55] Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürd İstiklâl Komitesi ve Kürd Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti birlikte, Sevr Antlaşması görüşmelerinde Kürtleri temsil etmek üzere Şerif Paşa'yı delege seçerler.[56] Şerif Paşa'nın başkanlığında bir heyet oluşturulması düşünülür ve *"bu hey'ete Mısır'daki Kürdistan Cemiyeti Reisi Mardini Arif Bey ile Katib-i Umumîsi Süreyya Bedirhan Bey"*in katılması Kürtler tarafından kararlaştırılırsa da[57] bu gerçekleşmez.

Dönemin bazı Kürt siyasetçileri o günlerin tarihsel öneminin farkındadır:

53- Kurdistan: Kürdlerin menâfiini müdâfaa ve onbeş günde bir intişâr eder Kürd gazetesidir, Kahire, aded: 1, 15 Zilkade 1335 [1917], s. 2-3

54- Ahmet Mesut, İngiliz Belegelerinde Kurdistan (1918-1958), Doz Yayınları, İstanbul, 1992, s. 83

55- B. Nikitine, "Badrkhânî Thurayyâ (1883-1938) and Djalâdat (1893-1951)"

56- El-Dr. Bileç Şîrkuh, El-Qezîye'l-Kurdîyye (Mazîyu'l-Kurd we Haziruhum), Kahire, 1930, s. 67

57- "Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Beyannamesi", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 1336) [1920], s. 1

"... Yaşamakda olduğumuz ***bu ân-ı mühim ve tarihî{,}*** *bütün kâinât için ne nisbetde hâiz-i ehemmiyet ise bizim için de aynı derecede ve belki de daha ziyâde hâiz-i ehemmiyetdir. Hiç şübhe yok ki* ***Kürdistan'ın vaziyet-i müstakbele ve şerâit-i esâsiyesi geçirmekde olduğumuz şu birkaç gün zarfında ve bu mühim günlerin tezâhürat ve harekât-i milliyesine nazaran teessüs ve teşekkül edecektir.***"[58] (abç)

Bu siyasetçiler taleplerinin haklılığına inanmakta ve bunlara saygı gösterilmesini istemektedirler: *"Bir milletin hukuk-i ictimâiye ve siyâsiyesini istihsâl ve takviye etmek istemesi kadar meşrû' ve mukaddes bir taleb olamaz. Kürdlerin milletlere verilen bu tabiî haktan istifâde ederek dünyada yüksek bir hayât ile hür ve muhterem yaşamağı istemeleri şâyân-ı hürmet görülmelidir."*[59]

23 Mayıs 1919 tarihli bir mektubunda Süreyya Bedirhan, yaptıkları için şöyle der: *"Bu asil ve şanlı göreve kendimizi canla başla adamak, taleplerimizin haklılığına, milletimizin vatanseverliğine ve geleceğe güvenen, Kürt vatanının eğitimli ve aydın çocukları olan bize düşer."*[60]

Kürd İstiklâl Komitesi, 30 Nisan 1919 tarihinde Mardinizade Muhamed Arif Paşa imzasıyla Sevr'deki Kürt temsilcisi Şerif Paşa'ya bir mektup yazar. Şerif Paşa'nın Sevr Barış Konferansı Sekreteri'ne sunduğu söz konusu mektubun bazı bölümleri şöyledir:

"... Gülünç Ermeni iddialarının haksız istemlerini çürütmek için ***Fransızca ve İngilizce hazırlanan broşür ve ilanlardan binlerce örneği birçok hükümete ve meclislerine gönderdik.*** *Aynı*

58- Celadet Âli Bedirhan, "Kürdistan'a Doğru II", Serbestî: Yevmî gazete, İstanbul, numro: 484 (3 Mayıs 1919), s. 1

59- "Kürd Vatandaşlara", Serbestî, İstanbul, numro: 476 (25 Nisan 1919), s. 1

60- *"Confiant dans le bien-fondé de nos reclamations, dans le patriotisme de notre nation et dans l'avenir il nous incombe à nous; les enfants instruits et éclairés de la patrie kurde de nous consacrer corps et âmes à ce noble et glorieuse devoir."* (Süreyya Bedirhan'ın 23 Mayıs 1919 tarihli, el yazısıyla yazılmış Fransızca mektubundan)

zamanda ***Konferans Başkanlığı'na, ABD Başkanlığı'na, Bağlaşık Güçlerin dışişleri bakanlıklarına şikayet ve protesto telgrafları gönderdik.*** *(...)*

Kürdistan hükümeti şimdiden oluşturuldu. *Kürdistan, ne İran'a ne de Mekke Emirliği'ne katılabilir, ne de onların egemenliğine sokulabilir. Kürt halkı ve onun gücü İran ve Hicaz Emirininki gibi üstündür.*

Bağımsızlığımızı ne Avrupalı güçlerden ne de Barış Konferansı'ndan istemiyoruz. Biz bağımsızlığımızı yüce Tanrı'nın ve kılıçlarımızın gücü sayesinde oluşturduk ve ilan ettik. *(...)*

Avrupalı güçlerden hiçbir şekilde korkmuyoruz. Kutsal vatanımızı savunmak için kitleler hâlinde ölmeye hazırız. *Sadece onlar ve yaşamak isteyen sevgili Ermenileri bunu düşünsün."*[61] (abç)

Bedirhani ailesi büyükleri bu konularda Süreyya Bedirhan'la ilişki hâlindeydiler. Aile mensuplarının 4 Haziran 1336 [1920] tarihli toplantısının tutanaklarında şunu okuyoruz:

"Mezkur nota müsveddesinin Mısır İstiklâl Komitesi Katib-i Umumisi Süreyya Bedirhan Bey'e irsâliyle Komite tarafından aynı meâlde bir notanın İngiltere'ye tevdii hakkında Emin Âli Bey tarafından vuku' bulan teklif kabul olundu."[62]

5 Ağustos 1919'da *"Kürdistan'ın yönetici ailelerini kendilerinin temsil ettiğini iddia eden Arif Paşa el-Mardini ile Süreyya Bedirhan"*, İngiltere'nin Mısır Kuvvetleri Siyasi Büro Şefi'ni ziyaret ederler. *"Amaçları* ***Kürtlerin nihai bağımsızlığıdır; ancak sınırlı bir İngiliz mandasını kabul etmeye hazırdırlar."***[63]

61- Kürdistan Dosyası, c. 11, s. 116-119'dan aktaran: Hasan Yıldız, Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, Hêviya Gel Yayınları, Stockholm, 1990, s. 37-38

62- Malmîsanij, Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları, Avesta Yayınları, İstanbul, İkinci baskı, 2000, s. 293

63- Ahmet Mesut, s. 88

Kürd İstiklâl Komitesi, 1919'da Kahire'de "Kurdistan ou Arménie" [Kürdistan veya Ermenistan] başlıklı bir broşür de yayımlar.[64]

Bu komitenin o sırada Kahire'de bulunan sekreteri Süreyya Bedirhan, diplomatik çalışma ve ilişkileri temel almış olup Kürt sorununda özellikle İngilizlerden destek sağlanması, bir Kürdistan yönetiminin kurulması için çaba gösterir. Bu çabası sırasında, Mart 1920'de Bedirhani ailesinin bazı üyeleri İstanbul'dan Mısır'a taşınırken bir Türk kadın da onlarla beraber gider. İngiliz raporlarında "Mafarata Hanım" adıyla geçen bu kadının Albay Behiç Bey'in[65] yeğeni olduğu belirtilir. ("Mafarata", muhtemelen gerçek adı değil veya yanlış yazılmıştır.) Bu hanım, Süreyya Bedirhan'ın Mısır'daki evinde kaldığından ve gizli özel evrakına ulaşma olanağı olan birisi olduğundan Bedirhanilerin güvenilir bir aile dostu gibi görünür. İngiliz raporuna göre, bir süre sonra Mafarata Hanım'ın Hasan Şevki Bey isminde birisiyle işbirliği içinde Kemalistler hesabına casusluk yaptığı ortaya çıkar. Süreyya'nın siyasi faaliyetleri ile ilgili edindiği bilgileri Mustafa Kemal tarafına aktarır ve bu durum anlaşıldığında hem Mardinizade [Arif Bey]'i hem de Süreyya Bedirhan'ı tehdit eder.[66]

Süreyya Bedirhan'ın bütün çabalarına rağmen, İngilizler, ülkesinden çok uzaklarda bulunan ve Kürdistan'da ciddi bir etkinliği bulunmayan onu ve onun gibi düşünen İstanbul'daki Kürt liderlerini herhangi bir eyleme geçmemeleri için oyalayıp

64- Silvio van Rooy & Kees Tamboer, ISK's Kurdsh Bibliography, nr. 1, volume A, Amsterdam, 1968, s. 130

65- Adı geçen Behiç Bey, Mehmet Behiç Erken (1876-1961) olup Cumhuriyet döneminde bayındırlık bakanı, Fransa büyükelçisi ve Macaristan büyükelçisi olarak görev yapmıştır.

66- FO 141/687/2, unsigned confidential report tı the British High Commissioner in Cairo, dated October 12,1920'den aktaran: Barbara Henning, Narratives of the History of the Ottoman-Kurdish Bedirhani Family in Imperial and Post-Imperial Context Continuities and Changes, University of Bamberg Press, Bamberg, 2018, s. 360-361.

duracaklardı. İngiliz İstihbarat sorumlularından Albay Cayley Bell, yıllar sonra o durumu şöyle dile getirecekti:

"O zamanlar ben bu köyleri bir dost olarak değil fakat aşırı coşkuyu yatıştırmakla görevli resmi bir memur olarak geziyordum. Onlara şöyle demek zorundaydım: ***Bir şey yapmayın, sizin için mesele tamamen Barış Konferansı'nda çözülecek.***"[67]

67- Bak. Malmîsanij, Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları, s. 328

3.KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ (1918)

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden sonra, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanır. Daha önce Osmanlı Devleti sınırları içinde olan bazı bölgeler, bu anlaşmaya dayanılarak İngiltere ve Fransa öncülüğündeki İtilaf Devletleri tarafından işgal edilir. Yenilen İttihat ve Terakki yönetimi o koşullarda artık eskisi gibi Kürtleri yönetme ve kontrol etme gücüne sahip değildir. Bu koşullarda, 17 Aralık 1918'de İstanbul'da, bazı Kürt aydınları tarafından Kürdistan Teali Cemiyeti'nin (bundan sonra KTC) kurulması için resmi başvuruda bulunulup kurulur. Başkanı Seyid Abdülkadir olan cemiyetin amacı, *"Kürtlerin genel çıkarlarının sağlanması ve gelişimlerinin kolaylaştırılması"*dır.[68]

Derneğin üyelerinden Palulu Sadi'nin idam edilmesinden önce belgeleri arasında bulunan defterdeki listeye göre, KTC'nin 80 aza-yı müessisan (kurucu üyeler), 29 aza-yı âmile (faal üyeler) ve 103 aza-yı tabîiye olmak üzere toplam 212 üyesi vardı. Bunlar arasında bazı Bedirhanzadeler ve Babanzadelerin yanı sıra birçok ünlü Kürt yazar, milletvekili, şeyh, paşa, paşazade,

68- Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 205

bürokrat, esnaf, kömürcü ve hamal bulunur. Söz konusu 212 kişilik listeden bazı üyelerin adlarını aktarıyoruz:[69]

Molla Said Bediüzzaman, Kemahlı Sabit (Harput eski valisi), Şeyh Saffet Efendi (eski meclis-i meşayih reisi), İlyas Sami Efendi (Muş eski mebusu), Haydarizade İbrahim Efendi (şeyhülislam), Abdullah Efendi (Erbil eski müftüsü), Emin Paşa, Abdülkadir Nuri Efendi (Darülfünun müderrislerinden), Hacı Molla Sait Efendi (Medine eski kadısı), Mehmet Şükrü [Sekban] (doktor), Salih Reis ([Hamallar] Lonca[sı] Reisi), Hanbeyzade Süleyman Nuri Bey (binbaşı), Mustafa Paşazade Ali Haydar (Sivas Zara kazasından), Sarıoğlu Hüseyin Hüsnü Bey (Dersim aşiret reislerinden, eczacı), Ahmet Vicdani Bey (doktor binbaşı), Siverekli Osmanpaşazade Halil Fahri Bey [Bucak ailesinden], Yamulkizade Aziz Bey, Şaban Ağa (eski hamallar kahyası), Mevlanzade Rıfat Bey, Memet Emin Paşa (emekli mirliva), Arvasizade Seyid Şefik Efendi, Kemal Fevzi Efendi (mülazım-ı evvel), Abdürrahim Rahmi Efendi, Molla Hamza Efendi [Hemzeyê Muksî], Siverekli Hafız Ahmetzade Haydar Bey, Halil Hayali [Modan] Bey, İhsan [Nuri] Efendi (yüzbaşı), Diyarbekirli Cemilpaşazade Ekrem Bey, Babanzade Şükrü Bey.[70]

Kürtlerin yaşadığı yerlerde KTC'nin toplam **on dokuz** şubesi açılır.[71] Bunlardan tespit edilebilenler şunlardır:

1-İstanbul (merkez) (1918)

2-Diyarbekir (1918)

69- Oğuz Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Kürdistan Teali Cemiyeti", Tarih ve Toplum, sayı: 174, s. 10-15

70- Burada adı geçen Babanzade Şükrü, İstanbul Ünivresitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Ordinaryüs Profesör Şükrü Baban'dır. Yazar Yaşar Kemal, 15.05.2008 tarihinde bana Babanzade Şükrü'den bahsederken şöyle demişti: "Şükrü Baban çok değerli bir profesördü. Gazeteciliğe başladığım sıralarda bir gün geldiğinde benimle konuşurken uyarmış ve diğerlerinin Kürtler karşısındaki olumsuz tavırlarını şöyle dile getirmişti: 'Bunları insan zannedersin ama Kürtlere karşı insan değiller, insan gibi davranmıyorlar.'"

71- Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 1336) [1920], s. 1

Diyarbekir'de birkaç şube (kulüb) vardı.[72] Koçgiri'deki KTC şubeleri ve Diyarbekir merkezindeki Kürt Teali Cemiyeti, Kürdistan'daki en aktif cemiyetlerdi. Diyarbekir Kürt Teali Cemiyeti, *Gazî* [Çağrı] adında bir gazete de yayımlamıştı.[73]

3-Elaziz/Harput (1919)

4-Hınıs (1919)

5-Dêrık[74]

6-Koçkiri yöresi (Ümraniye, Beypınar, Celallı, Sincan, Hamo, Zmara Domurca nahiyeleri)[75]

7-Hozat (Dêrsım)[76]

8-Bitlis[77]

72- *"Diyârbekir şehriyle mülhakâtında teşekkül eden Kürd Kulübleri sûret-i hareket ve idâre hakkında ta'lîmat almak üzre İstanbul Kürdistan Teâlî Cem'iyeti merkez-i umûmîsine mürâca'at eylemişler (...) İstanbul merkez-i umûmîsi aynı zamanda Diyârbekir'de müteşekkil iki kulübün tevhîd-i mesâ'î etmesini tensîb eylemişdir."* ("Diyârbekir'de Kürd Kulübleri", Serbestî, İstanbul, numro: 480, 29 Nisan 1919, s. 1)

73- Diyarbekir Kürt Teali Cemiyeti hakkında daha fazla bilgi için bak. Malmîsanij, Diyarbekirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği, Avesta, İstanbul, 2004, s. 101-138

74- İlyas Efendî (Êlas Efendî), Dêrika Çîyayê Mazî'de Kürdistan Teali Cemiyeti şubesi açmış. Başkanı da kendisiymiş. Bak. Qedrîcan, "Şîna Xalê Min", Hawar, Şam, hejmar: 22, Weşanên Nûdem, s. 598-599.

Cegerxwîn, "Îlyas Efendî Çû Rehmetê", Hawar, Şam, hejmar: 21, Weşanên Nûdem, s. 591.

75- M. Nuri Dersimi Sivas yöresindeki şubeler için şöyle diyor: *"Ümraniye, Beypınar, Celallı, Sincan, Hamo, Zmara Domurca nahiyeleri merkezlerinde birer Kürdistan Teali Cemiyeti şubesi açılarak Kürtler arasında kuvvetli bir milli cereyan meydana getirmeğe muvaffak olmuştum."* (Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Ani Matbaası, Halep, 1952, s. 122, 65)

Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kurucu üyeleri arasında *"Mustafa Paşazade Ali Haydar, Sivas Zara kazasından"* biçiminde kaydı bulunan Koçgirili Haydar Bey, Nazmi Sevgen'e göre [Sivas'a bağlı olan] **Ümraniye**'de Kürdistan Teali Cemiyeti'nin şubesini açmış, aynı zamanda bu şubenin başkanlığını yapmıştır.

Bak. Oğuz Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Kürdistan Teali Cemiyeti", s. 14.

Nazmi Sevgen, "Koçkirili Alişir", Tarih Dünyası, sayı: 9, 1950'den aktaran: Kadri Cemil Paşa (Zinar Silopî), Doza Kurdistan (Kürdistan Davası), Yayına hazırlayan: Mehmet Bayrak, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1991, s. 242.

76- Tunaya, c. II, s. 189

77- Erdeha, s. 157

9-Erzurum[78]

10-Van[79]

11-Siirt (1919)[80]

12-Muş[81]

13-Bayezid[82]

14-Arapgir (1919)[83]

15-Garzan (1919)[84]

Ayrıca Ekrem Cemilpaşa, Kürd Teali Cemiyeti şubeleriyle ilgili olarak şöyle diyor:*"Nisêbîn, Savur, Dêrik, Farqîn, Lice'de de şubelerimiz vardı. Maden, Elaziz, Malatya şehirlerinde pek çok arkadaşlar, taraftarlar kazanmıştık."*[85]

Adana'da kurulan Teali Cemiyeti'nin KTC şubesi olup olmadığını tespit edemedik.[86]

78- Tunaya, c. II, s. 189

79- Tunaya, c. II, s. 189

80- Kurdistan: Siyasî, ictimaî, dinî, ilmî, üsbûî ve müstakillü'l-fikir mecmuadır, İstanbul, aded: 7 (8 Mayıs 1335) [1919], s. 78.

Dr. Ziya Göğem, Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü (1884-1953), c. 1, Halk Matbaası, İstanbul, 1954, s. 68.

81- Abdülhalûk Çay & Yaşar Kalafat, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuva-yı Millîye Hareketleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990, s. 38

82- Abdülhalûk Çay & Yaşar Kalafat, s. 38

83- Serbestî: Yevmî gazete, İstanbul, aded: 482 (1 Mayıs 1919), s. 2

Kurdistan: Siyasî, ictimaî, dinî, ilmî, üsbûî ve müstakillü'l-fikir mecmuadır, İstanbul, aded: 8, 29 Mayıs 1335 [1919], s. 2

84- Kurdistan: Siyasî, ictimaî, edebî, ilmî üsbûî ve müstakillü'l-fikir mecmuadır, İstanbul, aded: 9 (11 Haziran 1335) [1919], s. 6

85- Ekrem Cemilpaşa, Muhtasar Hayatım, 1973, s. 44.

Ekrem Cemilpaşa'nın anıları ilkin Brüksel'de yayımlanmış (1989), daha sonra başka baskıları da yapılmıştır. Bu anıların yazarın eliyle yazılmış nüshasının (1973) bir kopyası elimize geçti. Bunu yayımlanan nüshayla karşılaştırınca, yayımlanmış olan nüshada birçok yanlış olduğunu gördük. Bu bilgi için el yazısıyla yazılan asıl metni temel aldık.

86- *"Adana'da bir Teali Cemiyeti kurulmuştur."* (Tarık Zafer Tunaya'nın notu: *"Adana'da çıkan Ferda gazetesine göre, Adana Teali Cemiyeti başkanlığına İran kârperdarzi İsmail*

KTC yöneticileri, başlangıçta Kürtlerin Osmanlı Devleti'nden ayrılması düşüncesi taşımaz. Başka birçok olay gibi, aşağıdaki örnek de bunu gösterir.

KTC'nin kuruluşu sırasında *Vilâyât-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti* adında bir cemiyet de kurulur (2 Aralık 1918). Bu cemiyetin kuruluşunda Diyarbekirli Süleyman Nazif ve birkaç kişi ön ayak olurlar. Süleyman Nazif, Memduh Selim'in deyişiyle[87] İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1908'de, aniden ortaya çıkmış bir Kürt milliyetçisiydi ama vali olarak atandıktan sonra düşünce değiştirip azgın bir Kürdofoba dönüştü. Onun 1908-1909'da *Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi*'nde yazdığına göre, Kürtlerin Osmanlı egemenliği altında *"dört yüz şu kadar sene zarfında gördükleri, zulüm ve hakaretten başka bir şey değildir. (...) Kürdler nazar-ı idarede vergi vermekle mükellef bir sürüden başka bir şey değildi. Vergi verir ve askerlik eder bir sürü!"*[88] *"Kürdistan serâpâ harâbezârdır ve dünyanın ne kadar vahşet ve mezalimi var ise hepsi bu virânede haşr oluyor."*[89] Nazif, düşünce değiştirdikten sonra yazdığı "Kürd Lisânı" başlıklı makalesinde ise *"Kürdçe diye bir lisânın bulunmadığını"* yazmıştı. Ona göre, Kürdçe *"Fârisînin pek sevimsiz bir nev'i patua (patois)sı {taşra ağzı} hükmünde"* idi. **Bu sevimsiz taşra ağzı, Kürtlere medenî vasfını kazandıramazdı, ilerlemeye engeldi. Kürtler ilerlemek istiyorlarsa, *"Lâzlar ve Çerkesler gibi"* Türkçe öğrenmek mecburiyetindeydiler.** Yine Nazif'e göre, Kürtlerin kendilerinden ***"daha kuvvetli ve şerefli bir unsura"*** **katılmaları**

Asaf Han getirilmiştir (14 Haziran 1920, sayı: 140, s. 2). Cemiyetin Kürt Teali Cemiyeti ile ilişkili olup olmadığı belli değildir." (Tunaya, c. II, s. 189)

87- Memduh Selim'in Pierre Rondot'a yazdığı 5 Eylül 1935 tarihli fransızca mektubundan.

88- Süleyman Nazif, "Kürdler ve Kürdistan", Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi (Cemiyetin vasıta-i neşr-i efkârıdır), İstanbul, aded: 2 (29 Teşrin-i sani 1324/18 Zilka'de 1326 [1908], s. 9

89- Süleyman Nazif, "İzmir Kürdistan Değil", Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi (Cemiyetin vasıta-i neşr-i efkârıdır), İstanbul, aded: 7 (3 Kanun-ı sani 1324/24 Zilhicce 1326 [1909], s. 49

yükselme ve olgunlaşma sayılmalıydı.[90] Süleyman Nazif, daha sonra yazacağı bir makalede, peygamberlerden **İbrahim, İsmail, Muhammed, İshak, İsa, Yusuf, Musa, Davud ve Süleyman'ın Türk olduklarını** iddia edecek kadar Türkçülüğünü ileri götürecekti.[91]

Cahit Tanyol'un anlattığı şu olay, o günkü durumu daha iyi aydınlatıyor:

"... Yahya Kemal bana Süleyman Nazif'le arasında geçen şu olayı anlattı: Bir gün Beyoğlu'nda Süleyman Nazif'e rastladım. Nazif beni görünce sevindi. 'Aman Yahya Kemal, seninle önemli bir mesele konuşacağım' dedi. Bir lokantaya gittik. Kendisine söyleyeceğinin ne olduğunu sordum. 'İstanbul'da bir Kürt Teali Cemiyeti kuruluyor. Senin de üye olmanı istiyorum' deyince şaşırdım. Ne diyeceğimi bilemiyordum ki açıkladı. 'Azizim bütün dünya Türkten ve Türk adından nefret ediyor. Türk milletine nefes aldırmayacaklar. Belki Kürt adıyla ortaya çıkar da memleketi kurtarabiliriz, diye düşünüyorum.' Bu konu üzerinde uzun uzadıya konuştuk. Sonuçta kendisi de vazgeçti."[92]

KTC yöneticileri, Süleyman Nazif ve arkadaşlarının düşüncelerini bilmektedirler. Vilâyât-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti yöneticilerinin birlikte çalışma teklifinin KTC ile tartışıldığı bir toplantı yapılır. Toplantıya KTC adına katılmış olanlardan Dr. Şükrü Mehmet Sekban yıllar sonra bu konuda şöyle yazacaktı:

"Altı Vilayeti Müdâfaa Birliği [Vilâyât-ı Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kastediliyor] *nezdindeki Kürt Teali Cemiyeti delegesi Necmettin Hüseyin ile, Altı Vilayeti Müdâfaa Birliğinin Muş Mebusu* ***İlyas Sami Efendi****'nin başkanlığında yapılan ilk toplantısında hazır bulunan Ertuğrul Mebusu Şemseddin* [Günaltay] *Efendi*

90- "Kürd Lisânı", Hak gazetesi, 7 Nisan 1912'den aktaran: Dr. Şuayb Karakaş, Süleyman Nazif, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 96-97

91- "Türk'e Dair", Yarın, 27 Nisan 1922'den aktaran: Dr. Şuayb Karakaş, yage, s. 139.

92- Cahit Tanyol, Türkler ile Kürtler, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 76-77

arasındaki münakaşayı hatırlatmak isterim. Ben de bu toplantıya davetli idim. Başkan, Necmettin Hüseyin'e Kürt Teali Cemiyeti'nin faaliyet programının ne olduğunu sordu. Bu şahıs, faaliyetlerinin konusunu anlatmağa başladı; bunda bir özellik yoktu, anladığım kadarı ile sadece Kürtçe konuşan Turanîlerle [Kürtler kastediliyor.-M. Malmîsanij], *Kürdistan'da, okullarda yapılan eğitimde Kürt dilinin kullanılması isteniyordu. Şemseddin Bey buna şiddetle karşı geldi ve şu cevabı verdi: Evvelâ, bütün memleketimizi içinde bulunduğu tehlikeden kurtarmayı müşterek bir dava olarak benimseyelim,* ***sonra da sizin dilinizi kullanma hakkınızı tanırız.*** *Necmettin Bey bu meselede bütün Kürtlerin hissiyatlarına tercüman oluyordu."*[93]

Bu arada, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Woodrow Wilson 8 Ocak 1918'de on dört prensibini açıklar. Bunlardan on ikincisi şöyledir:

"Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik sağlanmalı, ancak ***Türk yönetimindeki diğer milletlere de her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliği ve kesinlikle taciz edilmeden özerk gelişmeleri için olanak sağlanmalıdır*** *ve de Çanakkale Boğazı milletlerarası güvenceler altında tüm milletlerin ticaretine ve gemilerine özgür geçiş yolu olarak sürekli açık tutulmalıdır."*[94] (abç)

Bu madde, o dönemin Kürtler ve Kürdistan ile ilgili tartışmalarında, Kürt siyasetçileri ve aydınları tarafından sık sık dile getirilir. Özellikle Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına yakın dönemde bu maddeler daha sık öne sürülür. İhsan Nuri'ye göre, *"... Kürd kavm-i necîbi de duyduğu bu hatifî {çağırıcı} sedanın*

93- Dr. Şükrü Mehmet Sekban, Kürt Sorunu, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Yayınları, 1970, s. 22

94- *"The Turkish portions of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty, but the other nationalities which are now under Turkish rule should be assured an undoubted security of life and an absolutely unmolested opportunity of autonomous development, and the Dardanelles should be permanently opened as a free passage to the ships and commerce of all nations under international guarantees."* (Albert Shaw, President Wilson's state papers and addresses, with editorial notes, a biographical sketch, an introduction and an analytical index, New York, The Review of reviews company, 1918, s. 470)

mâna-i teshîrkârı {büyüleyici anlamı} önünde, uzanmış olduğu serîr-i gafletden ref'-i ser etmekle {gaflet yatağından başını kaldırmakla} beraber, kendisine yadigâr-ı a'sar {yüzyılların yadigârı} olan ***yurdunun ağûş-ı mahremiyetine {mahrem koynuna} hiçbir yabancının sokturulmayacağına itminan-ı tam hasıl etmiş,*** *yirminci asr-ı medeniyetin* ***necm-i rehakârını {kurtarıcı yıldızını}*** *hürmet ve tâ'zîm ile selamlamaya başlamışdı."*[95] (abç)

İttihat ve Terakki'den sonra yönetime gelen hükümetin ve İttihat ve Terakki muhaliflerinin Kürdistan siyaseti kısmen farklılık arz etmektedir. 22 Aralık 1918'de, İttihat ve Terakki'nin en güçlü muhalifi olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile KTC temsilcileri arasında bir antlaşma imzalanır. Buna göre:

"Programında esasen idare-i mahalliyeyi kabul eden Hürriyet ve İtilâf Fırkası Merkez-i Umumisi ile Kürdistan Cemiyeti arasında madde-i âtiye üzerine itilaf-ı tâm hasıl olarak her iki taraf avn-i Bâri'ye istinaden memleketin selâmeti ve hukuk-u Hilâfetin muhafazası için müttefikan çalışmayı deruhde ederler.

"Madde- ***Ekseriyeti Kürd kavminin sâkin bulunduğu memleketler,*** *siyaseten Hilâfet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Osmaniye'ye merbut olmak şartiyle umum ehalinin ekseriyeti tarafından müntahap bir âmirin riyaseti altında* ***idare-i muhtâriyeyi haiz olacaktır."***

22 Kânûn-ı evvel 1334 ve 16 Rebiülevvel 1337

Hürriyet ve İtilâf Fırkası Merkez-i Umumi mührü

Konya Mebusu Zeynelabidin, Karesi Mebusu Vasıf, Mustafa Sabri

Kürdistan Cemiyeti mührü

Reis Seyit Abdülkadir, Azâdan Sait, Mehmet Ali"[96]

95- İhsan Nuri, "Wilson Prensipleri ve Kürdler", Jîn: Din, edebiyât, ictimaiyât ve iktisadiyâtdan bahseder Türkçe-Kürdçe mecmuadır, İstanbul, aded: 15 (30 Mart 1335) [1919], s. 4

96- Avni Doğan, Kurtuluş Kuruluş ve Sonrası, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964, s. 9

Seyid Abdülkadir'in İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanırken verdiği ifadeden, yukarıdaki belgede adı geçenlerden Sait'in Said-i Kürdî [Said-i Nursî], Mehmet Ali'nin ise Bedirhanî Muhammed Ali olduğunu öğreniyoruz.[97]

Bu antlaşma uygulamaya geçmez. Bu sırada Kürtler, Paris'te yapılacak olan barış antlaşmasını etkilemek için birkaç koldan çalışırlar. Antlaşmaya Kürt delegesi olarak seçilen Şerif Paşa'yı bilgilendirmek ve desteklemek için yürütülen bu çalışmalar, İstanbul'da KTC, Kahire'de Kürd İstiklâl Komitesi, Diyarbekir'de Kürd Teali Cemiyeti,[98] Koçgiri ve Dersim'de Alişêr, Alişan ve M. Nuri Dersimi ile bazı yerli liderlerin önderliğindeki Kürtlerce, diğer bazı Kürt il ve ilçelerinde ise oralardaki KTC şubelerince yürütülür. Yukarıda Kahire'deki Kürd İstiklâl Komitesi'nin çalışmalarından bahsetmiştik. Burada diğer çalışmalara kısaca değineceğiz.

10 Temmuz 1919'da da, İstanbul'daki KTC yöneticileri ile hükümet adına kabine üyesi ve Eski Şeyhülislam Haydarizade [İbrahim], Denizcilik Bakanı Avni Paşa ve Eski Savunma Bakanı Abuk Paşa bir toplantı yaparlar. Hükümet, KTC'nin taleplerini öğrenmek için bu toplantıyı düzenlemiştir. Toplantıdaki tartışmalar sırasında Emin Âli Bedirhan'ın **"Osmanlı Hükümeti şu andan itibaren Kürdistan'ın varlığını temin edebilir mi? Özerk bir hükümeti kabul edebilir mi?"** sorusuna, Avni Paşa "Bana kalsa, ben kabul ederim" cevabını verir.

97- Vakit: Yevmî gazete, İstanbul, 15 Mayıs 1925, s. 1

98- Diyarbekir Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi Cemilpaşazade Kasım imzasıyla Mayıs 1919'da yazılan bir telgrafta şöyle deniyor:

"Şerif Paşa Hazretlerinin İkdam gazetesinde [gazetesine] gönderilen beyanat-ı malumalarını iktibas suretiyle neşr etmekliğimiz mucib-i töhmet addedilerek dün kulübümüzde evrak-ı muzırra taharrisinde bulunuldu. Mucib-i mes'uliyet bir harekat ve evrak bittabii görülemedi. Buna rağmen takibata devam olunurken kemal-i sekînet ve vakarla neticeye intizar ederek şimdilik vilayete yalnız bir layiha-i müdellele-i tenkidiye takdimiyle iktifa edildiği ma'ruzdur. Diyarbekir Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi Cemilpaşazade Kasım" (Kamran Bedirhan, "Kürdler ve Kürdistan", Serbesti: yevmî gazete, İstanbul, Nr. 498 (21 Mayıs 1919), s. 1.)

Yine Emin Âli Bedirhan'ın *"Eğer Kürdistan'a ayrıcalık tanımayı istiyorsanız, Kürdistan'a şimdiden bir Kürt vali ve Kürt görevliler göndermek daha iyi olmaz mı?"* sorusuna, Avni Paşa *"Neden olmasın? Uygun gördüğünüz kişileri bize söyleyin"* cevabını verir. Toplantı sonunda *"Kürdistan'a bir Kürt valinin ve belli sayıda Kürt görevlinin atanacağı yolunda söz"* verilir.[99]

Haydarizade İbrahim, Denizcilik Bakanı Avni Paşa ve Abuk Paşa'dan oluşan bir Osmanlı heyeti, KTC Başkanı Seyid Abdülkadir, yardımcısı Emin Âli Bedirhan ve Murat Bedirhan'dan oluşan Kürt heyetiyle başka bir toplantı da yapar. Bu toplantı sonunda ise şu iki karar alınır:

"1-Osmanlı camiası içinde kalması şartıyla Kürdistan'a özerklik verilecek.

2-Bu özerkliğin ilanı ve uygulanması için hemen etkin tedbirler alınacak."[100]

Daha önce bir süre İttihat ve Terakki saflarında yer alan ya da ona destek veren Dr. Abdullah Cevdet, bazı Bedirhanzadeler, bazı Babanzadeler, Mevlanzade Rıfat gibi Kürt seçkinleri, zamanla İttihat ve Terakki'ye karşı tavır almakla yetinmeyip Osmanlı Devleti'nden ayrılmanın, bağımsız bir devlete sahip olmanın Kürt halkının yararına olacağını savunmaya başlarlar. Bu düşüncelerini Sevr Antlaşması görüşmelerinin tartışıldığı sırada daha açıkça dile getirme olanağı bulurlar.

Bağımsızlık yanlısı olanlar, genellikle resmi devlet okullarında okumuş, batı kültüründen etkilenmiş aydınlar ile Bedirhanzadeler ve Babanzadeler gibi bazı eski Kürt bey ailelerinin mensuplarıydı. Bunların bir kısmı Osmanlıların sivil ya da askeri bürokrasisi içinde bizzat bulunuyordu. Şeyh Ubeydullah gibi

99- Ahmet Mesut, s. 75-77

100- El-Dr. Bileç Şîrkuh, El-Qezîye'l-Kurdîyye (Mazîyu'l-Kurd we Haziruhum), Kahire, 1930, s. 65-66

birkaçı hariç tutulursa, geleneksel medrese eğitimi görmüş mollalar ile şeyhlerin çoğunluğu ise Osmanlı'dan ayrılma taraftarı değildiler.

Ayrıca, o dönemin Kürt milliyetçilerinden birçoğunun her aşamada aynı düşüncelere sahip olmadıklarını, farklı zaman ve koşullarda farklı düşünceler ileri sürdüklerini, farklı taktiklere başvurduklarını unutmamalıyız. Başka birçok siyasetçi gibi onlar da o günkü konjonktüre ve kendi dünya görüşlerine göre, siyasi ve diplomatik çalışmalar yürütüyorlardı. Bunu yaparken birçoğu kendisinin ve ailesinin çıkarlarını da göz önünde bulunduruyordu.

Farklı zaman ve koşullarda farklı tavırlar göstermiş olan Kürt liderlerine Seyid Abdülkadir örnek verilebilir. Babası Şeyh Ubeydullah'ın önderliğinde gerçekleşen 1880 Kürt ayaklanması sırasında, Seyid Abdülkadir'in İran yönetimine karşı bu silahlı ayaklanmayı yönettiğine daha önce değinmiştik. Yıllar sonra 1919-1920'de, İstanbul'da Osmanlı yetkilileriyle görüşmelerinde onlara Kürdistan'ın özerkliğini kabul ettirmek için uğraşır ama aynı dönemde İngiliz yetkililerle yaptığı görüşmelerde farklı düşünceler dile getirir. İstanbul'daki İngiliz yüksek komiseri Amiral Calthrope'un yüksek dereceli bir İngiliz memuruyla Seyid Abdülkadir'in 8 Aralık 1919'da yaptıkları görüşme hakkında bilgi verirken söyledikleri de bunu gösteriyor:

"O {Seyid Abdülkadir}, Kürdistan'ın kaderinin İngiltere'nin politikasına kopmazcasına bağlı olduğunu düşünüyor ve bizim tam onayımızı almayacak hiç bir şey yapmamaya özen gösteriyor. (...) *Abdülkadir'in* ***Kürdistan'ın bağımsızlığı ve Türklerden ayrılması hedefini gerçekleştirmedeki kesin kararlılığı*** *beni yeniden oldukça etkiledi."*[101]

101-Aktaran: Daniel Methy, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası Constantinople'da Kürt Örgütlenmeleri Üzerine Bazı Belirlemeler", Studia Kurdica, Paris, sayı: 1-3 (Nisan 1985), s. 44

Seyid Abdülkadir'in Osmanlılara karşı ve İngilizlere taraftar olduğunu gösteren düşünceleri, İngiliz görevlilerinin başka raporlarında[102] da dile getirilmiştir.[103]

O günlerin Osmanlı basınında zaman zaman Seyid Abdülkadir'e çatan yazılar yazılır. Bu hususta bazı Kürtlerin ilginç tepkileri olur. Örneğin, Celal Nuri [İleri] Bey'in *İleri* gazetesinde yayımlanan böyle bir yazısına kızan turuk ve mezâhib (tarikatler ve mezhepler) müderrisi Kerküklü Necmeddin Hüseyin, 17 Şubat 1919 tarihli bir yazısında şu sözlerle Celal Nuri'yi düelloya davet eder:

"Reisimize ve dolayısıyla Osmanlılığa yaptığınız hakaretten dolayı

102- Örneğin bak. Daniel Methy, s. 44-48

103- 7 Haziran 1925 tarihli Vakit gazetesinde, Seyid Abdülkadir'in *"evrakı arasında bağımsız bir Kürdistan kurma propagandası için yazılmış bazı şiirlerin de bulunarak mahkeme huzurunda okunduğu"* belirtilir. Aynı gazeteden bu şiirlerin aslının Kürdçe olduğu, bunların -mahkeme aracılığıyla- Türkçeye çevrildiği anlaşılmaktadır. Şiirlerde Türklere ağır hakaretler içeren bölümler var. Bir tanesinin başından ve sonundan birer bölümü aşağıda aktarıyoruz.

"Din alimlerini kaldırdılar,
Medreseleri kaldırdılar,
Kur'an okumayı terk ettiler.
Biz nasıl sabredelim?
.....
Diyorlar ki 'Kürdler eşektir'.
Kendilerine mağrur oluyorlar.
Bütün Türkler Kürd düşmanıdır.
Bu çıfıtları öldürünüz!
Bugün Kürdlerin halâs günüdür,
Biz Kürdler düşmanı gafil avlayalım.
Bu hâli Kürdler görmüyor mu?
Büyüklerinden küçüklerine kadar hayvandır.
Recep meb'ûsanı aldatıyor.
Hâşâ, onlar bizim meb'ûslarımız değildir.
Ey Kürd arslanları!
Bu Türkler eşektirler.
Bütün ayağa kalkınız!
Kürdlerle Âl-i Osman
Dinin hadimidirler."

sizi behemehâl ikimizden birinin ölümüyle neticelenecek bir düelloya davet ediyorum. Namuslu bir fert iseniz davetimi kabul ve şahitlerinizi tayin ediniz."[104]

3.1.SEVR (SÉVRES) ANTLAŞMASI'NA DOĞRU

Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalanır. Bu antlaşma imzalanmadan önce Kürdistan hakkındaki tartışmalar yoğunlaşır. Her devlet kendi çıkarları açısından bu tartışmaları yürütmektedir. Kürtler adına da KTC yönetici ve taraftarları tartışmalara katılırlar. Kürt siyasileri şu soruyu soruyorlardı: *"Cihânın bütün milletleri haklarını ararlarken, Kürtler niçün Wilson Prensipleri'nden istifâde etmesün?"*[105] Sorunun cevabını alamıyorlardı.

KTC ve Sevr'deki Kürt delegesi Şerif Paşa, Kürtlerin tezlerini öne sürerken Wilson Prensipleri'nin yukarıda değindiğimiz on ikinci maddesine atıfta bulunarak hak talep eder. Aynı şekilde Ermeniler de hak talep ederler.

Şerif Paşa, Sevr'de barış antlaşmasının imzalanmasından önceki süreçte, Barış Konferansı Kürt Delegasyonu Başkanı imzasıyla Kürtler adına İtilaf Devletleri yetkilileri ve Barış Konferansı sekreterliğine birçok başvuruda bulunur. Bu başvuruların önemlilerinden biri 22 Mart 1919, biri 1 Mart 1920 tarihini taşımaktadır.[106] 20 Kasım 1919'da ise Kürt Delegasyonu Başkanı Şerif Paşa ve Ermenistan Devleti Delegasyonu Başkanı ile Ermeni Delegasyonu Başkanı Boğos Nubar, Barış Konferansı

104- Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 197

105- "Bir Şehid-i Millet", Jîn (Kürt vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii, siyasî, ilmî haftalık gazete), İstanbul, no. 36 (4 Şevval 1338/21 Haziran 1336/21 Haziran 1920), s. 2

106- Memorandum sur les revendications du peuple kurde, Imprimerie A. G. L'Hoir, Paris, 1919.

Mémoire présenté par le Général Chérif Pacha Président de la Délégation kurde à Monsieur le Président du Conseil Suprême de la Conférence de la Paix.

Başkanı'na ortak bir deklarasyon sunarlar.[107]

Sevr'deki barış antlaşması görüşmelerine katılmak üzere Güney Kürdistan'daki Şeyh Mehmudê Berzencî'nin temsilcileri olarak yola çıkan Zeki Reşid ve Seyid Ehmed, Fransız yetkilileri tarafından Beyrut'tan geri çevrilirler, Fransa'ya gitmeleri engellenir. 6 Temmuz 1919'da Güney Kürdistan Delegesi Zeki Reşid imzasıyla, Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserliği'ne yazılan mektupta, *"Hükümet Konağı Süleymaniye'de olacak olan Şeyh Mahmut hükümdarlığındaki* ***Güney Kürt Hükümeti'ne hiçbir şart"*** **koşulmaması istenir.**[108]

KTC'nin etkisi altındaki *Kurdistan* dergisinden aktardığımız aşağıdaki satırlarda görüldüğü gibi, İstanbul'daki Kürt siyasetçileri, yarın başlarının *"ucunda başka bir bayrak"* görmemeleri için, o zamanki şartları değerlendirmek üzere Kürtleri uyanmaya davet ederken İtilaf Devletlerinin kendi taleplerine kayıtsız kalmayacağına inanmakta veya inanmak istemektedirler:

"(...) Avrupa, karşısında millet istiyor. Bir kitle-i milliye cesaret-i medeniye ile hakkını istediği zaman ibre-i siyaset karşısında titremeğe, gösterdiği istikameti tebdile mahkumdur. Kürdistan uyuyor. Uykusu derindir. ***Uyandığımız zaman başımızın ucunda başka bir bayrak göreceğiz.*** *O vakit yapacağımız her bir hareket, mezbûhane bir feryattan başka bir şey değildir. (...) Bir şirzime-i kalilenin {küçük topluluğun} hayat-i istiklâli kabul edilirse yedi milyonluk bir milletin mukadderatı mensî kalamaz {unutulamaz}. Elverir ki bağıralım, bu harb-i hailde Ermeniler tarafından dört yüz bin nüfusumuzun katliam edildiğini ve yine o kadar nüfusun bela-yı muhacerata giriftar olarak matbu-i mufahhamına {yüce} iltica ederken*

107- Namedîplomatîyekanî Şerîf Paşay Xendan le Erşîvxanekanî Brîtanya w Fransa, Le fransîyewe wergêrranî bo kurdî: D. Necatî Ebdulla, Binkey Jîn, Silêmanî, 2008, s. 107-108, 196

108- Kürdistan Dosyası, c. 2, s. 161-171'den aktaran: Hasan Yıldız, Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, Hêviya Gel Yayınları, Stockholm, 1990, s. 42

Türkleşdirmek sevdasıyla öteye beriye gönderilerek açlıktan öldürüldüklerini bu küçük zavallı milletlerin müdâfilerine anlatmalıyız. Davaları kuru bir laf değilse bir milyona yakın ölülerimizin meşhed-i evcinde {şehitliğinin yüceliğinde} hürriyetimizi istediğimiz zaman bizi başkalarına mahkum etmezler. İşte bu vazife Kürd ekabirine, erbab-ı kalemine, bilhassa Kürdistan Cemiyet-i muhteremesine terettüb eder {üzerine düşer}."[109] (abç)

Kürt delegesi Şerif Paşa da 14 Nisan 1919'da taleplerini özetler:

"Kısacası hukuken bize ait {hakkımız} olan ***bağımsızlığı talep ediyoruz. Yalnızca bu bize ilerleme ve medeniyet yolunda mücadele etmeyi, yurdumuzun zenginliklerinden yararlanmayı ve komşularımızla barış içinde yaşamayı sağlayacaktır."***[110] (abç)

KTC yayımladığı bir beyannamede, böylesi beklentilerle, kendilerinden yardım göreceğini düşündüğü İtilaf Devletleri'ne yardımcı olmayı "akdem-i vazâif"ten (görevlerin en önemlilerinden) sayar.[111]

3.2.KÜRDİSTAN'IN DENİZE AÇILACAK KAPISI

Bu dönemde Kürt liderlerinin dikkate değer taleplerinden biri de kurulacak olan Kürdistan'ın sınırlarının denize açılacak biçimde

---

109- Abdülvahid, Kurdistan, aded: 2 (9 Şubat 1335) [1919], s. 15-16

110- *"Nous demandons enfin cette indépendance qui nous revient de droit et qui seule nous permettra de lutter dans la voie du progrès et de la civilisation, d'exploiter les richesses de notre pays et de vivre en paix avec nos voisins."*(Aly Al-Ghaiaty, "Les Revendications Kurde", Correspondence d'Orient, 30 Nisan 1919, s. 358

Süreyya Bedirhan'ın Kürt İstiklâl Komitesi Genel Sekreteri olarak 7 Aralık 1918'de Mısır'daki yabancı temsilciliklere gönderdiği bir yazıda bu cümle birkaç sözcük değişikliğiyle var. (Bak. Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933, s. 206-207)

Aynı cümle, Şerif Paşa'nın Sevr'deki barış konferansına sunduğu 22 Mart 1919 tarihli memorandumda da var. (Memorandum sur les revendications du peuple kurde, Imprimerie A. G. L'Hoir, Paris, 1919, s. 13)

111- "Kürdistan Teâlî Cemiyeti Beyannâmesi", Serbestî: Yevmî gazete, İstanbul, numro: 483 (2 Mayıs 1919), s. 1

düzenlenmesidir. Zınar Silopi'ye göre, Seyid Abdülkadir, Bedirhani Emin Âli, Bediuzzaman Molla Said ve Dr. Mehmet Şükrü, KTC adına İstanbul'daki Amerikan komiseri ile [1919'da] yaptıkları bir toplantıda, *"harita üzerinde Kürdistan hududunu belirterek denizlerde bir mahreçleri {çıkış yeri} bulunması zaruretini"* anlatırlar.[112] Şerif Paşa da 1 Mart 1920'de Barış Konferansı yetkililerine sunduğu muhtırada Kürtler adına bu talebi dile getirir:

"Yugoslavya, Polonya ve Ermenistan'daki emsalleri esas alarak Kürdistan'a, petrolü ve diğer madeni ve orman kaynaklı zenginliklerinin akışı için Akdeniz'e, hatta Hazar Denizi'ne, bir çıkış tahsis edilmesini talep ediyoruz."[113]

Burada belki de ilk kez Kürtler kendi petrollerinden söz etmiş olurlar. Daha sonra, Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti başkanı Emin Âli Bedirhan ve aynı örgütün genel sekreteri Memduh Selim, 17 Haziran 1920'de ABD başkanı Woodrow Wilson'a gönderdikleri bir telgrafta, bağımsız Kürdistan'ın denize açılan bir kapıya ihtiyacı olduğunu, bunun da Akdeniz'e açılan Ayas Körfezi [Yumurtalık] olduğunu belirtirler.[114] Keza Seyid Abdülkadir ve Zeynelabidin, 26 Aralık 1921'de Kürdistan'ın Akdeniz'e açılan bir kapıya, Ayas'a ihtiyacı olduğunu bildirirler.[115] Nihayet Kürdistan İstiklâl Cemiyeti adına Yusuf Ziya da 1924'te Sovyetler Birliği yetkilileriyle yaptığı bir görüşmede, gelecekteki Kürdistan'ın çerçevesini çizerken denize açılan kapı hususunu belirtir:

112- Silopi, 1969, s. 54

113- *"Nous basant sur les précédents en Yougo-Slavie, en Pologne et en Arménie, nous demandons l'assignation au Kurdistan d'un débouché à la Méditerrannée, voire même à la mer Caspienne, pour l'ecoulement de son pétrole et de ses autres richesses minières et forestières..."* (Mémoire présenté par le Général Chérif Pacha Président de la Délégation kurde à Monsieur le Président du Conseil Suprême de la Conférence de la Paix, s. 4)

114- Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933: Le Belgenamekanî Her Dû Wezaretî Derewey Birîtanya w Firansa da, Bergî Yekem, Le firansîyewe wergêrranî Necatî Ebdulla, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2007, s. 279, 147.

115- Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933: Le Belgenamekanî Her Dû Wezaretî Derewey Birîtanya w Firansa da, Bergî Yekem, Le firansîyewe wergêrranî Necatî Ebdulla, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2007, s. 296

"Güney Kürdistan, Türkiye'nin vilayet ve şehirlerinden Beyazid, Van, Muş, Bitlis, Erzurum, Diyarbekir, Sivas, Adana'nın bir parçası, Urfa ve Lazistan Trabzon'un bir parçası... Kürd Komitesi'ne göre, Kürdistan'ın bağımsız bir iktidarı{nın} olması için bu son bölgenin Kürdistan'a katılması gerekir ve böylelikle Karadeniz[116] *aracılığıyla dışarıya açılım sağlanır."*[117]

Sovyetler Birliği diplomatı, yukarıdaki bilgileri aktardığı raporunda, şunu ekliyor: *"Benim Lazların bu konuda tavrı nasıl olur yönündeki soruma Kürtlerin verdikleri cevap: Biz onlarla tümüyle anlaştık."*

3.3.SAN REMO KONFERANSI

Sevr Antlaşması imzalanmadan önce, antlaşmanın şartlarını hazırlamak üzere, 19-26 Nisan 1920'de, İtalya'nın San Remo şehrinde milletlerarası bir konferans toplanır. Konferansın sonunda Sevr Antlaşması'nın maddeleri ortaya çıkar. Bitlisli Kemal Fevzi, yazdığı konuyla ilgili bir makalede, konferansın sonuçlarını eleştirir. Makalesinde "siyasi ahlak"tan bahseder, "Kürt ekseriyet-i kahiresiyle meskun" dediği Bitlis, Van, Erzurum vilayetlerinin Kürdistan'a değil Ermenistan'a dahil edilmesinin -89. ve 90. maddelerin-, aynı konferansın kabul ettiği 62. madde ile çeliştiğine dikkati çeker. O sırada İstanbul İngiliz işgali altındadır. *Jîn* gazetesinin yayımladığı bu makalenin 100 satırı sansür edilir, dolayısıyla o satırlarda nelerin ifade

116- Zeki Sarıhan 4 Ağustos 1919 tarihli bazı İstanbul gazetelerinde yazılanlara dayanarak şöyle diyor: *"Amerikan Elçiliği'nde Amerikan İnceleme Kurulu, parti, dernek, cemaat ve basın temsilcilerini dinlemeye devam ediyor. (...) Kürt Teali Cemiyeti'inden Babanzade Şükrü ve Seyit Abdülkadir, verdikleri cevaplarda Türkiye'de 4-5 milyon, İran'da 3 milyon Kürt olduğunu,* ***Karadeniz'e kesinlikle bir çıkış istediklerini, İskenderun Limanı'yla*** *Dicle ve Fırta'tan yararlanmaları ve Musul'un tamamen Kürdistan'a ait olması gerektiğini söylediler."* (Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. II, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1994, s. 24)

117- Aktaran: Dr. Afrasyaw Hawramanî, Piranlı Şayh Sait Devrimi, Türkçeye çeviren: Aris Arda, Newroz.com, bölüm: 7.

edildiğini bilemiyoruz. Makalenin sansürden kurtulan kısmında, Kemal Fevzi şöyle diyor:

*"Yabancı hakimiyetlerin vaz'ı {kurulması} **müşkül ve gayr-i tabîîdir; hayatları ise muvakkatdır.** Bitlis, Van, Erzurum gibi Kürdistan'ın en mütekâsif {yoğunlaşan} aksâmını teşkil eden havâlî-i mezkûrede, Kürt milleti mine'l-kadim istiklâl-i tabîîsini muhafaza ettiği gibi hiçbir cereyân-ı siyâsiye münkad olmamıştır {boyun eğmemiştir}. İslâmiyet dolayısiyle Araplığın, hilafet dolayısiyle Türklüğün tesirâtına kapılmadığımız hâlde ülkemizin kesîf aksâm-ı mühimmesinde fuzûlî bir Ermeni hakimiyeti altına nasıl girebiliriz? Biz şu kanatteyiz ki **arazi ve sekene-i asliyesine sahip ve hakim bir Kürdistan**'ın vücudu, Şark-ı Karib'in {Yakın Doğu'nun} müstakbeldeki muvâzene-i siyâsiyesini te'mîne hâdim olacaktır."*[118]

San Remo Konferansı henüz başlamadan, KTC Başkan Yardımcısı Emin Âli Bedirhan ve Genel Sekreteri Hamdi, İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiseri'ne yaptıkları yazılı başvuruda, cemiyet olarak Şerif Paşa'yı Barış Konferansı delegeliğinden aldıklarını bildirirler.[119] Şerif Paşa da 23 Nisan 1920'de *Stamboul* gazetesine gönderdiği bir telgrafta, Barış Konferansı'ndaki Kürt delegasyonu başkanlığından istifa ettiğini bildirir. Keza 27 Nisan 1920 tarihli bir açıklamasında, İstanbul Kürd Kulübü ile kendisi arasında **Kürdistan'ın siyasal statüsü konusundaki anlaşmazlık** nedeniyle istifa ettiğini yazar.[120]

118- Hizanîzade Kemal Fevzi, "Kürdistan Muhtariyeti", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 36 (4 Şevval 1338/21 Haziran 1336) [1920], s. 1.

119- Fransızca metin için bak. Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933: Le Belgenamekanî Her Dû Wezaretî Derewey Birîtanya w Firansa da, Bergî Yekem, Le firansîyewe wergêrranî Necatî Ebdulla, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2007, s. 260.

120- Fransızca metin için bak. Namedîplomatîyekanî Şerîf Paşay Xendan le Erşîvxanekanî Brîtanya w Fransa, Le fransîyewe wergêrranî bo kurdî: D. Necatî Ebdulla, Binkey Jîn, Silêmanî, 2008, s. 199-200.

3.4.TELGRAFLAR SAVAŞI

Sevr'de barış görüşmelerinin yapıldığı dönemde, hem Mustafa Kemal ve taraftarları Şerif Paşa ve KTC karşıtı bir propaganda yürütürler hem de KTC ile KTC'den ayrılan Kürt örgütlerinin yönetici ve taraftarları, İtilaf Devletleri yetkililerine telgraflar çekip ya da çektirip karşı propaganda yaparlar. Deyim yerindeyse bu telgraflar savaşı bir müddet devam eder.

Kürtler adına Şerif Paşa ve KTC aleyhine, İstanbul Hükümeti'ne, yabancı devlet elçiliklerine, gazetelere ve Paris'teki Barış Konferansı'na çekilen bazı telgraflarda Şerif Paşa'nın Kürtleri temsil etmediği, Kürtlerin Türklerle kardeş oldukları, birlikte yaşamak istedikleri ve Osmanlı yönetiminden ayrılmak istemediklerini belirten açıklamalar yapılır. Bazı Kürt aşiret reisleri ya da Kürdistan'da etkin kişilerin imzalarını taşısalar da bu telgrafların, başında Mustafa Kemal'in bulunduğu Temsilciler Kurulu (Heyet-i Temsiliye) ve onun taraftarı yerel askeri ve sivil devlet görevlilerince organize edildiği anlaşılıyor. Bunu Temsilciler Kurulu kararlarından anlamak mümkündür. Örneğin 6 Kasım 1335 [1919]'da, ***"Kürt ağaları {ve} eşrafının hükümete ve temsilcilere telgraflar çekmesinin sağlanması için kolordulara ve vilâyetlere"*** yazı yazılır.[121] Temsilciler Kurulu'ndan direktif alan kolordu kumandanları ve valiler, bu telgrafları organize ederler. Telgraflar değişik illerden çekildikleri hâlde, bazılarının metinlerinin neredeyse aynı olması ve aynı günlerde ortaya çıkmaları da en azından bir kısmının planlı olarak bölgedeki askeri ve sivil devlet yetkililerince düzenlenip söz konusu Kürtlere çektirilmiş olduğunu akla getiriyor. Bu telgrafları çekenlerden bazılarının açıklamaları da bu kanıyı pekiştiriyor. 1925'te Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanırken Qasim Begê Cibrî'nin (Binbaşı Kasım) yaptığı şu açıklama gibi:

"1335 {1919} senesinde Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Erzurum

121- İsmail Göldaş, Kürdistan Teâli Cemiyeti, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 219.

Kongresi'ne teşrif ettikleri zaman bendeniz orada bulunuyordum. Herkeste hatta ***avam arasında bile Kürdistan istiklâline kuvvetli bir meyil vardı.*** *Şerif Paşa namında bir mösyö Paris'te kendine Kürd milleti mümessili süsü vererek şununla bununla müzâkerâta girmişti.* ***Bunu istihbar ettik. Biz İngiltere mümessillerine ve o zaman Amerika Reisicumhuru Wilson'a yazarak bu adamın hiçbir hakk-ı temsili olmadığını bildirdik. Bendeniz bunları Gazi Paşa Hazretlerine de arz ettim, bu tehlikeye karşı tedâbir ittihaz etmek {tedbirler almak} lüzumunu ihsâs ettik.*** *1336 {1920}'da ilk Meclis-i Milli açılınca tebrik telgrafları çektim. Bana kızdılar, 'Sen bir Kürd iken bu Türklere neden meylediyorsun?' dediler. Bendeniz mefkûremi ve nokta-i nazarımı açıkça söyleyemezdim, yalnız kalmıştım. Fakat çok iyi bilirdim ki* ***ezelden ebede kadar Kürd milleti arasında ittihad ve ittifak imkanı bulunamamıştır ve bulunamayacaktır.*** *Kürdler yalnız lafzî bir Kelime-i Şehadet'de ancak ittifak ederler, onu da hepsi bilmez.* ***Sonra lisanları, tarihleri yokdur.*** *Müstakil olsalar bile ya İngilizce, ya Acemce, ya Arabca konuşacaklar. Binaenaleyh o hükumet Kürd hükumeti değil, İngiliz, Arab veya Acem hükumeti olacakdır."*[122] (abç)

"Kürtleri bize bağlayan yegâne rabıta, dinî kuvvet idi" diyen dönemin Erzurum'daki 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'in ifadesiyle, *"manevî kuvvet din"*in yanında, ***"Teşkilata dahil bazı rüesanın {reislerin} muntazam aylıklarını vermek de maddî kuvvet idi."*** Bu "aylıklar"ı almak için kuşkusuz devletle, devletin "teşkilat"ıyla (istihbaratıyla) çalışmak gerekiyordu. Devlet yönetimi, *"nüfuz-u hükümetin istikrarı için"* Kürt ağalarına ve *"icab edenlere"* akçe ve rütbe vermeyi ihmal etmiyordu.[123]

KTC'nin bir beyannamesinde de bu telgraflara değinilir:

122- Vakit: Yevmî gazete, İstanbul, 10 Haziran 1925, s. 2

123-Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 1. cilt, s. 439
Kâzım Karabekir, Kürt Meselesi, Emre Yayınları, İstanbul, 1994, s. 11.
Hizmetlerinden istifade olunmak üzere Kürt ağalarına ve "icab edenlere" akçe ve rütbe verilmesi konusunda Osmanl-ı Meclis-i Vükelası'nın (Bakanlar Kurulu'nun) 18 Haziran 1335 [1919] tarihli bir kararı için bak. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 224)

*"Bu son iki ay zarfında Kürdistan'ın bazı mahallerinden **kimlere ve ne suretle ve hangi maksadla yazdırıldığı malum olan telgraflar** müstesna {hariç} olarak teşebbüs-i vâkıa karşı hiçbir eser-i itiraz görülmemiştir. Çünkü bu muhtıra serâpâ Kürdlerin menâfi'-i diniye ve dünyeviyelerini müdâfaaya ma'tûfdu. Kuvâ-yi Milliye'nin Kürdistan'a müstevlî olduğu {istila ettiği} tarihe kadar bila-istisnâ Kürd milleti Şerif Paşa'yı kendi mümessili tanımıştır."*[124]

İstanbul'da üniversitede okuyan Kürt gençleri, 1919'da Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti'ni yeniden kurarlar. Bu derneğin onursal başkanı Ekrem Cemilpaşa, Şerif Paşa aleyhindeki söz konusu telgrafların Mustafa Kemal'in "tehdit ve icbarı" ile çekildiğini iddia eder ve Şerif Paşa'nın delege olarak seçilmesi için kendilerinin de çalıştığını yazar:

"Çok geçmeden Vilson prensiplerini ilan etti. Büyük küçük bütün milletlerin hür ve müstakil olmalarını, ebedi sulh ve sükunun takririni istiyordu. Ben ve genç arkadaşlarım, Paris'te bulunan Süleymaniyeli Şerif Paşa'nın Kürt murahhası olarak tayininde ve Ermenilerle dostluk te'sîs ederek onların mümessili Boğos Nubar Paşa ile ittifakın meydana gelmesi için pek çok cehd ve gayret ettik."[125]

Kürt tarafından M. Nuri Dersimi ve arkadaşları da Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı açık tavır aldıktan sonra, 1919'da *"Dersimliler adına mufassal bir rapor tanzim ederek Kürdistan Teali Cemiyeti vasıtasıyla İtilaf Devletleri mümesillerine"* gönderirler. Bu raporda, Ankara hükümetinin baskısıyla Kürt milletvekillerine çektirildiği iddia edilen telgraflardaki Kürtlerin Türklerden ayrılmak istemedikleri yolundaki iddia ret ve tekzip edilerek *"bağımsız bir Kürdistan yaratılması"* istenir.[126]

124- "Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Beyannamesi", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 1336) [1920], s. 1

125- Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Brüksel Kürt Enstitüsü Yayınları, Brüksel, 1989, s. 53

126- Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Arî Matbaası, Halep, 1952, s. 125

Dönemin tanıklarından Erzincan Valisi Ali Kemali'ye göre, bazı Kürt aşiret reislerinin Türk hükümetinden ayrılmayacaklarını İtilaf Devletlerine telgrafla bildirmeleri üzerine, Koçgirili Alişêr, *aşiret reislerinin bu telgrafı Türk hükûmetinin tazyiki üzerine yazmış olduklarına ve asıl maksatlarının* ***müstakil bir Kürdistan*** *teşkilinden ibaret bulunduğuna dair bir muhtıra kaleme alarak Kürt Teali Cemiyeti vasıtasıyla İtilaf Devletleri mümessiline"* gönderir.[127] Ali Kemali'nin sözünü ettiği muhtıra, büyük olasılıkla Alişêr'in aşağıda üzerinde duracağımız iki mektubudur.[128]

Alişêr'in bu iki mektubundan ilki, 3 Mart 1920'de İstanbul'daki Kürdistan Teali Cemiyeti Başkanlığı'na hitaben yazılmış olup "Sivas, Zara, Ümraniye Kürdistan Te'ali Cem'iyyeti Şu'be Reisi Koçgirilizade Alişir" imzasını taşır. İkincisi ise 7 Mart 1920'de Kürdistan Teali Cemiyeti vasıtasıyla Sevre'deki "Sulh-i Umûmi Konferansı'nda Kürd Milleti Hey'et-i Murahhasası Reisi Şerif Paşa Hazretlerine" hitaben yazdığı mektuptur ve bu mektup kendisiyle birlikte Seyid Rıza ve Dersim, Koçgiri, Erzincan aşiret reislerinden diğer sekiz kişinin adına yazılmıştır. İki mektupta, o günkü durum detaylı anlatılmaktadır. 3 Mart 1920 tarihli mektupta, Kürtlerin haklarının kabul edilmemesi ihtimali için şöyle der:

127- Ali Kemali [Aksüt], Erzincan: Tarihî, coğrafî, içtimaî, etnoğrafî, idarî, ihsaî tetkikat tecrübesi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1932, s. 153

128- Alişêr'in el yazısıyla yazdığı söz konusu iki mektuptan birincisi 3 Mart 1336 [3 Mart 1920], ikincisi 7 Mart "336 [7 Mart 1920] tarihlidir. Bunlardan birincisi ilk kez Dilek Kızıldağ Soileau'nun *Koçgiri İsyanı* başlıklı çalışmasında yayımlandı. *(Dilek Kızıldağ Soileau, Koçgiri İsyanı, 2. baskı, İletişimYayınları, İstanbul, 2018, s. 411-414)*

Mehmed Selim Uzun tarafından transkribe edilen her iki mektup ayrıca Vate dergisinin 59. sayısında yayımlandı. Uzun, Vate'nin söz konusu sayısında bu mektupların Osmanlıcalarının Evin Çiçek tarafından kendisine verildiğini yazar. (Vate: Kovara Kulturî, Hûmare: 59 (Zimistan 2019), İstanbul, r. 10, 17-33)

Hem Mehmed Selim Uzun'un transkribe ettiği metinde hem de Dilek Kızıldağ Soileau'nun yayımladığı metinde çok sayıda sözcük yanlış okunup yanlış yazılmıştır. Bazı sözcükler eklenmiş, bazı sözcükler ise yazılmamıştır. Ben bu nedenle söz konusu iki mektubu yeniden transkribe ederek Pelkurd ve Bitlisname sitelerinde (Internet'te) yayımladım.

"... Şayed Avrupa bu hakkımızı gaybitse {kaybetse} bile Hakk o hakkı gaybetmez. Ol vakit harici ve dahili vuku' bulacak müdahalelere karşı gayrettullah vaki' olacak. O zaman maziyi andırır ***bir Selahaddin yerine kaim{,} biiznillahi{,} Kürdistan nice Selahaddinleri meydan-ı mücahedeye salacağını eltaf-ı ilahiyyeden ümidvarız.***"(abç)

Daha sonra telgraflar konusuna değinir:

"... bazı Kürd rüesası {reisleri} namıyla hafi {gizli} telgrafnameler tasni' {uydurma} ve tertible virilmekde oldukları ancak evrak-ı havadisde görüldüğü gibi ***bazı okuyup yazmak bilmeyen sade-dilan {saf} ahali*** *de çağırub, işte Kürdistan denilen vatan-ı kadimeleri Fransa devleti fahimesi müstemlekat sevdasıyle istilaya geliyor. Ve kısm-ı diğeri de Ermenilere viriliyor. Siz herkesin elinde esir kalacaksınız, geliniz hakkınızı dava ediniz, telkinatıyla ikna eder bir cahil adem bulurlarsa* ***mührünü bi't-takrîb {yaklaşarak} elinden alur, şayed muvaffak olamazlarsa hemen kimsenin haberi olsun olmasun her merkezde belediye dairelerinde şunun bunun namlarıyla bodbehod {kendi kendilerine} telgrafnameler düzenleyüb virilmekde olduğu*** *anlaşıldığı gibi menba'ından tekrar virilmiş ta'limat-ı şifre sureti işte alakadaran tarafından gönderilerek takdim kılınmışdır. (...)* ***Sanki bu Kürdistan topraklarını Turan dinilen Türkistan'dan arkalayub getirmişler de dindaşlarına da viriyorlar.*** *Şu ciheti beray-ı malumat {bilgi için} arz eyliyorum ki Kürdistan'ın vasatı olan Harput Dersim'den bed'en {başlayarak} Sivas'la Kızılırmak menba'ı olan Zara ve Koçgirili kazası esasen Harput vilayetine mülhak iken pek yakın zamanda Sivas'a ilhak edilmiş ise de hudud ve toprak ve an'anat-ı milliyyemizle Kürdistan'a merbut bulunuyoruz. Dersim zaten sancağımızdır. Eski kaydlarla isbata hazırım."*(abç)

Dersim ve civarı halkının milli haklarını "dışarıdan gelecek muhterislere" teslim etmeyeceğini belirtir:

"(...) hilafet-i İslamiye bir merbutiyyet-i diniyye ile ittihad ederek

an'anat ve hukuk-i milliyyesine hücum eden bunca cihangir ordulara karşı dört yüz seneden beri mevcudiyet-i milliyyesini muhafaza ve müdafaa ile şimdiye kadar her tekaliften {vergilerden} mu'afla ümera ve rüesasiyle {beyleri ve reisleriyle} idare olunan Dersim ve cevanibi el-yevm üçyüz bini mütecaviz silah bedest {üçyüz bini aşkın elde silah} olan merdan-ı Huda ***haricen gelecek{,} dahilen olacak muhterislere nasıl hakkını teslim etmek ister.*** *Biiznillahi te'ala teslim etmez ve edemez.* ***Hak hakdır. Kürdistan Kürdistan'dır. Irken, dinen muctemi'dir, ayrılamaz.*** *Hakk'dan meşru bir hakka kimse el uzadamaz."* (abç)

7 Mart 1920 tarihli ikinci mektupta da o günkü gelişmeler hakkında açıklamalarda bulunur. 1916'da "sekiz milyon Kürdistaniyi temsil"en Çarlık Rusyası yöneticileriyle ilişki kurduğunu ve onlara bir muhtıra sunduğunu hatırlatır. Alişêr'in mektupta o bölge için "Koçgiri Kürdistanı" demesi dikkat çekicidir:

"... Ol sıralarda Türkiye Hükûmeti{,} Harput cihetinde Nazimiye ve Pah kazalarında mazlum ve rencber Kürd ahalimizden on yedi bin nüfusunu telef ile Fırat nehrine dökmüş ve Sivas'ın Kızılırmak nehrine kadar teşkil eyleyen ***Koçgiri Kürdistanı*** *ahalimizi de güya Osmanlı ordularının hatt-ı ric'atlarını kesmek mes'eleleriyle itham ederek Koçgiri aşairi üzerine ordular çekerek asâkirle {askerlerle} birçok muharebeler ve müsademeler neticesinde 1332 Rumî ve 1916 Efrencî {Miladi} senesi tarihinde Koçgirilizade Alişir Efendi siyasi vakı'at-ı meşhuresiyle Erzincan'da Rusya muhitine geçerek ol vakit Dersim ve umûm Kürdler tarafından vekil ta'yin olunarak mumaileyh sekiz milyon Kürdistaniyi temsil ederek kendü imzasiyle ve beraberinde* ***on bir zat Dersim rüesası imzalarını muhtevi*** *{bulunduran} tanzim edilüb 11 Teşrin-i sani 1332 Rumî ve 11 Teşrin-i sani 1916 Efrenci {Miladi} müverrah ve musaddakı {tasdik edilmiş olanı} Rusya İmparatorluğuyla müttefikleri Düvel-i Mu'telife'ye {İtilaf Devletleri'ne} hitaben takdim kılınan muhtıramızda harbden sonra herhangi muhitde kalırsak ilerüde Sulh-i Umûmi Meclisi'nde* ***milletimizin hakk-ı***

mukadderatı ve istiklaliyyet-i milliyyesi{ni} {milli bağımsızlığını} ta'yin eylemek *ciheti cemi' hakaikin {tüm gerçeklerin} beyanı ile Erzincan'da teşekkül eden bir hey'et-i mahsusa ma'rifetiyle bi't-tercüme {tercüme ile} başkumandan emriyle Dersim ciheti kumandanı Çerkes (Kinyaz Hacı Mikof{?}) vasıtasıyla makam-ı İmparatoriye'ye {Rusya İmparatorluğu makamına} gönderilerek gazetelerle i'lan olunmuş ve tabii müttefiklerine de keyfiyet beyan edilmişdir. Şayet Düvel-i Mü'telifece kayd ve tesbit edilmemiş ise mahallinde tahkiki ve el-yevm suret-i musaddakaları da yedimizde mevcuddur{tasdik edilmiş sureti de bugün elimizde mevcuttur}."*(abç)

Mektup şöyle biter:

"... Şimdi ise Anatoli'de {Anadolu'da} Vilayat-ı Şarki'de muhitimizde kalan Türkiye hükûmetinin İttihad ve Terakki enkazından metruk efendilerin İstanbul'daki cem'iyyetimizle vekil-i umûmimiz Şerif Paşa aleyhlerine Kürd rüesası {reisleri} namıyla gizli sahte telgraflar tasni' {uydurma} ve tertib ile makamata ve Sulh Konferansı'na virmekde olduklarını ***evrak-ı havadiste görüldüğü gibi{,} menbaınca tertib edilüb gönderilen sahtekarlıkları da elde edilmiştir.*** *Şu suretle mukadderat-ı milliyyemize mani' olmak isteyenlere karşu biavnnillahi te'ala mevcudiyet-i milliyyemizi gösterecek ve* ***seyf-i hakkaniyyetle {doğruluk kılıcıyla} hukukumuzu istihsal edeceğimize {elde edeceğimize} emin isek de*** *cihan-ı medeniyyetce mezmûm ve beşeriyyete muzırr {zararlı} olan muharebe ve mukateleyi caiz görmediğimiz için i'tidalimizi muhafaza ile Türkiye'nin intihab ve teşkilat-ı milliyyesine karışmayarak ancak Sulh-i Umûmi Meclis-i muhteremesinde zuhur edecek kararla her millet kendi mukadderatını eyadi-i ihtiyarlariyle {elleriyle seçme} ta'yin ve muhafazası hakkındaki müteaddid i'lanat-ı muhıkkanelerinize binaen* ***biz Kürd milleti dahi biiznillahi te'ala kendü mukadderat ve istiklaliyyet-i milliyyemizi {milli bağımsızlığımızı} ta'yin etmiş olduğumuzdan*** *işte cihanca ma'lum Kürdistan'ın şimali hududu bulunan* ***Erzincan şimalindeki dağlarla Kızılırmak menba'ını ve cenubi havzasını teşkil eyleyen Zara,***

Koçgiri ve sair aksamı bir kütle-i azime-i vatan-ı kadimemizi{n} Kürdistan tanılması hususlarında kayd ve tesbit ile taht-ı karara {karar altına} alınması cihetine müsaade buyurulması ile hak ve adalet kalemlerinin keşidesini {çekilmesini} umûm Kürd ve Kürdistan milleti namına arz-ı mutalebatla kesb-i fahr eyleriz{.} Ol babda."(abç)

Elaziz Vilayeti'nin 21 Ocak 1920 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne yazdığına göre, o sırada *"bilcümle aşiretlerin, bilhassa Karaballı ile Koçuşağı aşiretinin Meclis-i Ayan'dan Seyit Abdülkadir Efendi ve sabık polis müdürü Miralay Halit Bey ve Kürt Teali Cemiyeti{y}le münasebette bulundukları,* ***sansor edilen mektuplarla muhbirlerin ifadesinden*** *anlaşıldığı (...)* ***Mektupların sansor edilmesi, Türklük ve Kürtlük neşriyatı yapan gazetelerin ve bilhassa Jîn gazetesinin Dersim'e ve mülhakat-ı saireye ithal olunmaması*** *esbabının istikmali {sokulmaması için gerekenlerin tamamlanması} emredilmiştir."*[129] (abç)

Kürt milliyetçilerinin sadece mektupları sansürlenmiyordu, çektikleri telgrafların yerine ulaşması da bazen engelleniyordu. Örneğin, *"Dersim'e yeni gelen Osman Bey isminde bir mutasarrıfın teşvikiyle 'Bizim Kürt Kulübü'ne itimadımız var' gibi İstanbul'a bir telgraf çekmişlerse de Harput'ta alıkonulduğu"* Kâzım Karabekir'e bildirilir.[130]

Bu sırada KTC'nin Kürdistan'daki şubeleri devletçe kapatılınca bağımsızlık taraftarı Kürtlerin yayın organı *Jîn,* olayı şöyle yorumlar:

"Eski Dâhiliyye Nâzırı, a'yândan Âdil Bey demiş ki 'Kürdistan Cemiyeti'nin vilâyâtdaki şuabâtı {vilayetlerdeki şubeleri} Cemiyetler Kanûnu'na muhâlif hareket etdiği içün seddedildi {kapatıldı}'. Müşârünileyh bu sözü söylerken 'El-hayâ' mine'l-îmân' {Haya imandandır} emri

129- Dersim, Gizli ve zata mahsustur. Kayıt altında yüz tane basılmıştır. T. C. Dahiliye Vekâleti Jandarma Umum Kumandanlığı III Ş. I. Ks., sayı: 55058, tarihsiz [1934?], s. 168-169

130- Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 1. cilt, s. 440

hâtırına geldi mi bilmeyiz. (...) Hayır; müşârünileyhin nâmlarına kısaca biz cevâb verelim: Bunlar Kürd Kulübleri olduğu için ve ***her hükûmetin siyâsî gayelerinden başlıcası Kürdlerin mazhar-ı hakk olmaması {haklarına kavuşmaması} bulunduğu için seddedildi.***"[131] (abç)

1919'da Kürt milliyetçiliğinin Kürdistan'da yayılmasını önlemek için Mustafa Kemal ve taraftarlarının üzerinde en çok durdukları hususlardan biri, Kürdistan'ın Ermenistan olacağı korkusunu Kürtler arasında yaymaktır. Bölgede o dönemin en yetkili askeri komutanı olan Kâzım Karabekir, Mayıs 1919'da açıkça Kürtleri şerbetlediğini (büyülediğini) yazar:[132] ***"Dikkat edeceğimiz mühim bir mesele de Kürtlük cereyanıdır.*** *İstanbul'da bu hususta büyük faaliyet gördüm. Ben mıntıkamızdaki aşiretleri tensik {yoluna koyma} ve beylerini bizzat celb ile onları tutabilirim.* ***Kürdistan'ın Ermenistan olacağını anlatmakla mesele kolay hallolur.***" Yine Karabekir şunları yazar:*"Kürt istiklâli gibi propagandaların durmıyacağı belli idi. Bu zehre karşı ben daha evvelden '****Kürdistan'ı Ermenistan yapmak istiyorlar,*** *fakat Kürt kardeşlerimizi çiğnetmeyeceğiz' diye* ***bütün Kürtleri şerbetlemiştim.***"[133] (abç)

O sırada Diyarbekir'de görev yapmış olan Kurmay Başkanı Binbaşı Halit Akmansü'ye göre, 13. Kolordu kurmaylığınca da *"****nüfuzlu ve söz sahibi başlara Ermenistan korkusu telkin olunmakta idi.*** *İngilizlerin Kürdistan teşkili vaadlerine aldanmamak icap edeceği, Kürtler için kendi başlarına bir devlet kurarak bunu yaşatmak imkânına sahip olmadıklarından,* ***memleketlerinin bir gün ve muhakkak Ermenistan'a peşkeş çekileceği üzerinde bilhassa durulmakta,*** *selâmetlerinin Türklerle birlikte kardeş gibi*

131- "Kürd Cemiyeti'nin Şu'beleri Niçün Seddedilmiş?", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 1336) [1920], s. 1

132- Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 23, 119

133- **şerbetlemek**: zehirli hayvanların sokmaması ya da soktuğunda zehrin etkisiz kalması için bir kimseye büyü yapmak

yaşamakta olacağı söylenerek, ***vatan ve din duyguları gıcıklanmakta idi.***"[134] (abç)

Bazı askeri yetkililerin üzerinde durdukları bir husus da *"Kürdistan'a yerli yüksek memur gönderilmemesi"* ve "ırk meselesi"dir. Örneğin 13. Kolordu Kumandanı Cevdet, 16-17.10.1919'de Amasya'daki Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği telgrafta, Sevr'de *"Barış imzalanıncaya değin* ***Kürdistan'a yerli yüksek memur gönderilmemelidir"*** der.[135] Kâzım Karabekir de "ırk meselesinde" hassastır.[136] Sonraları, Cumhuriyet döneminin bakanları arasında, ırk sorununu daha ileri götürenler de olacaktı. Bunlardan biri Ankara hükümetinin ilk milli eğitim bakanı olup daha sonra sağlık bakanlığı yapacak olan Dr. Rıza Nur'dur. Ona göre, *"(...) Vatanımızda başka ırkta, başka dilde, başka dinde adam bırakmamak en esaslı, en âdil, en hayati iştir. (...)* ***Bu ecnebi unsur bir belâ ve mikroptur. Bunları ve keza Kürtleri devamlı bir temsil {asimilasyon} planı üzere ayrı dil ve ırklıktan tecrid etmelidir.***"[137] (abç)

3.5.SEVR ANTLAŞMASI İMZALANDIKTAN SONRA

Sevr Antlaşması'nın imzalanması ve bir bölgenin Kürdistan olarak kabul edilmesinden sonra, Kürt milliyetçilerinin mücadelesi özellikle Koçgiri ve Dersim'de daha da radikalleşir. 1919-1920 yıllarında bölgede bulunan Alîşêr ve M. Nuri Dersimi'nin başını çektiği Kürtleri örgütleme ve propaganda çalışmaları, ilkin KTC'yle ilişkiler içinde yürütülür fakat giderek silahlı ayaklanmaya dönüşür. Öyle ki, 1921'de Koçgiri Aşireti

134- Dr. Ziya Göğem, Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü (1884-1953), c. 1, Halk Matbaası, İstanbul, 1954, s. 64

135- Gazi M. Kemal Atatürk, Söylev, Türkçeleştirip basıma hazırlayan: Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, c. 3, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1981, s. 188

136- Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 383

137- Dr. Rıza Nur, Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 83-84

yaklaşık 300 kişiyle Ümraniye'yi basar, Alişêr 600 kadar atlıyla Kemah'a, 300 kişilik başka bir grup Kuruçay'a girer. Yaklaşık 300 kişi Divriği'nin Sincan nahiyesini basar. Ayaklanma "Erzincan, Refahiye, Suşehri, Koçhisar, Kangal, Divriği" mıntıkalarına yayılmıştır. "Ümraniye, Kösedağı, Keşlik, Kılağuz, Karapınar, Atkıran, Osmaniye, Bozel Tepesi, Kaledibi, Tuzla Deresi, Çengel Dağı, Hüseyin Kızıldağı, Ovacık kazaları halkı tamamen isyan"dadır.[138]

GEÇİCİ KÜRT HÜKÜMETİ

Koçgiri ayaklanması sırasında Kürtler tarafından bölgede bazı bildiriler[139] dağıtılır. (Bak. Ek-4) Bu bildirilerden en ünlüsü, "Kürd Hükümet-i Muvakkatisi" {Geçici Kürd Hükümeti} imzalı bildiridir. Bildiri, *"Necip {soylu} Kürd Milleti'ne, Ey Kürdler! Allah'ın emri ve Peygamber'in kavliyle,* ***asırlardan beri esaret altında inleyen Kürd milletinin kurtuluşunun başlangıcı ve bağımsız Kürd devletinin esası olan Kürd Hükümet-i Muvakkatisi'nin {Geçici Kürd Hükümeti'nin} teşekkülünü vatandaşlara duyurmaktan onur duyarız"*** diye başlayıp *"**yakında resmen ilan olunacak Kürd Hükümeti sancağı altında** kucaklaşmak ümidiyle, cümlenizden ve cümlenizden çaba ve gayret bekliyoruz"* cümlesiyle sona erer.[140] (abç) (Bak. Ek-2)

Koçgiri bölgesinde KTC'nin birçok şubesi açılır. O sırada Ümraniye nahiyesi müdürü, Koçgirili Mustafa Paşa'nın oğlu Alişan

---

138- T.B.M.M Arş. ve ATASE Arş.'e dayanarak yazan: Prof. Dr. Mustafa Balcıoğlu, İki İsyan Koçgiri Pontus, Bir Paşa Nurettin Paşa, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000, s. 139-152

139- *"15 Nisan 1921'de yapılan temizleme harekâtında Koçkiri köyünde arama tarama yapılırken asilerin dağıttığı bir bildirge ele geçti. Bildirge kanun niteliğinde bir bildiri olup, aşiret liderleri tarafından halka dağıtılmıştı. Bildirge üzerinde imza veya herhangi bir mühür yoktu."* (Bak. Dilek Kızıldağ Soileau, Koçgiri İsyanı Sosyo-tarihsel Bir Analiz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. baskı, 2018, s. 380)

140- Bak. Baki Öz, Belgelerle Koçgiri Olayı, Can Yayınları, İstanbul, 1999, s. 106, 274-275.

Bey'dir. O da bu çalışmaların içinde yer alır. Davet edildiği Sivas'ta Mustafa Kemal ile görüşür, onun işbirliği teklifini reddeder ve Wilson Prensipleri çerçevesinde *"Osmanlı saltanatına bağlı* ***muhtar bir Kürdistan*** *idaresinin ihdası"* için çalıştıklarını söyler, Sivas vilayetinde milletvekilliğine aday gösterildiği hâlde bu adaylıktan çekilir. O sırada M. Nuri Dersimi de Mustafa Kemal'in başkanlığındaki Temsil Heyeti Hükümeti'ne katılamayacağını bildirir.[141] (abç)

M. Nuri Dersimi'ye göre, aynı bölgedeki Alişêr *"İstanbul Kürdistan Teali Cemiyeti'ne bir mazbata göndererek Koçkiri ve Dersim Kürtlerinin cemiyete bağlılıklarını bildiriyor ve aynı zamanda her tarafta bu cemiyete şubeler kuruyordu. (...) Dersim'e geliyor ve Sevr muahedesi mucibince Kürdistan'ın muhtariyetinin tastiki hususunda Dersimlilerle birlikte Ankara hükümetine telgraflar yağdırıyordu. Diplomasi alanında yaptığı bu faaliyetlerden başka, Dersim'de bulunuşundan faydalanarak halka Kürtçe konferanslar veriyor ve önemli cereyanlar yaratmakla beraber* ***Kürt istiklâlini fiilen temin için teşkilatlar*** *vücuda getiriyordu. Koçkiri savaşlarına bilfiil iştirak etmiş ve bu yüzden ölüm cezasına mahkum olmuş olduğundan, artık Ovacık"* mıntıkasında kalıyordu.[142] (abç)

Peki onlar ne yapmak istiyorlardı? M. Nuri Dersimi bu hususu şöyle özetler:

"Programımız şu idi: İlk önce Dersim'de ***Kürdistan istiklâli {bağımsızlığı} ilan edilecek, Hozat'ta Kürdistan bayrağı çekilecek,*** *Kürt milli kuvveti Erzincan, Elaziz ve Malatya istikametlerinden Sivas'a doğru hareket ederek Ankara hükümetinden resmen* ***Kürdistan istiklâlinin tanınmasını*** *istiyecekti. Türkler bu isteği kabul edeceklerdi, çünkü isteğimiz silah kuvvetiyle desteklenmiş olacaktı. İlk adımı başarıyla aldıktan sonra, bütün Kürdistan'ın bizimle*

141- Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Ani Matbaası, Halep, 1952, s. 122-125

142- Dr. Vet. M. Nuri Dersimi; Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 280-281

işbirliği yapacağına şüphe yoktu, çünkü milli kurtuluş ve ecnebi boyunduruğunu kırıp atmak milli vakarı olan her Kürdün emeli idi."[143] (abç)

Erzincan Valisi Ali Kemali, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, 1920'de, Dersimli Şeyh Hasanan büyüklerinin tutumuna değinir:

"Elâziz vilâyetinden, garbi Dersim aşiretlerine bir nasihat heyeti gönderildi. Heyetin izamını {gönderilmesini} za'f nişanesi addeden Şeyh Hasanlı ağaları, giden zevata karşı çok barit {soğuk} davrandılar ve şu yolda cevap verdiler:

'Sevr Muahedesi mucibince Elâziz, Diyarıbekir, Bitlis, Van vilâyetlerinde müstakil bir Kürdistan teşekkül etmesi lâzım geliyor. Bu teşkîl edilmelidir; aksi taktirde bu hakkı silâh kuvvetiyle alacağız'."[144] (abç)

Nitekim Ankara Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne hitaben gönderilen yazıda da aynı şeyler söylenir:

"Sevr Muahedesi mucibince Diyarıbekir, Elaziz, Van ve Bitlis vilâyetlerinde müstakil bir Kürdistan teşekkül etmesi lâzım geliyor. Binaenaleyh bu teşkîl etmelidir. Aksi taktirde bu hakkı silah kuvvetiyle almaya mecbur kalacağımızı beyan eyleriz." 25 Kasım 1920

imza

(Batı Dersim Aşiret Başkanları)[145]

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından 25 gün önce, 15 Kasım 1920'de, Alişan Bey ve Dersim aşiret reisleri şu maddeleri de içeren bir "nota"yı Ankara Hükümeti'ne iletilmek üzere Hozat Mutasarrıfı'na verirler:

143- Dr. Vet. M. Nuri Dersimi; Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 130

144- Ali Kemali [Aksüt], s. 154

145- Baki Öz, Belgelerle Koçgiri Olayı, Can Yayınları, İstanbul, 1999, s. 260

*"1-**Kürdistan muhtariyet idaresine** muvafakat eden İstanbul saltanat hükümetinin bu baptaki kararını Mustafa Kemal hükümetinin de resmen kabul edip etmiyeceğinin açıklanması.*

2-Kürdistan muhtariyet idaresi hakkında Mustafa Kemal hükümetinin görüş noktası{nın} ne olduğu hususunda Dersimlilere acele cevap verilmesi.(...)

*4-Kürt çoğunluğu bulunan mıntıkalardan **Türk hükümeti idare memurlarının çekilmesi**. (...)"*[146] (abç)

Koçgiri ve Dersim'deki Kürtler arasında aktif olan Koçgirili Alişêr'in Koçgiri'deki çatışmalar dolayısıyla yazdığı bir şiirinde yer alan aşağıdaki mısralar da onun o günkü düşünceleri hakkında bir fikir vermektedir:

"Koçgiri başladı harba
Sesi gitti şarka garba
Bir ordu asker geldi
Dayanamadı bu darba

Dilo yaman yaman yaman
Cîyan girto berf û duman
Mera bişîn Şahê Merdan
Ew dermanê hemû derdan
(...)
Kürdistan'ın orduları
Kahrettiler barbarları
Vatan için öleceğiz
İstemeyiz Moğolları"[147]

146- Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 128-129
147- Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, 1952, s. 155

3.6.KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ'NDE BÖLÜNME

Daha önce belirttiğimiz gibi, KTC *"Kürdlerin genel çıkarlarının sağlanması ve gelişimlerinin kolaylaştırılması"* amacıyla kurulur ve ilkin daha çok dil, eğitim, Kürt göçmenleri gibi sorunlarla ilgilenir. Wilson Prensiplerinden on ikincisi, Sevr Antlaşması öncesi ve sırasındaki Ermeni talepleri, Kürtlerin kaderinin ne olacağı, Sevr'deki Kürt delegesi Şerif Paşa'nın temsilciliği ve Kürtler adına yaptığı açıklamalar, özellikle Ermeni temsilcisi Boğos Nubar ile anlaşması gibi sorunlar hem KTC içinde hem de Osmanlı basınında tartışmalara neden olur. KTC başkanı Seyid Abdülkadir, aynı zamanda Âyan üyesi ve Şûra-yı Devlet [Danıştay] başkanı olduğundan, Kürdistan hakkındaki düşünceleri Osmanlı basınında eleştirilir. Nihayet *İkdam* gazetesi muhabirinin *"Kürd milletinin metâlib-i hakikiyesi {gerçek istemleri} neden ibâretdir?"* sorusuna Seyid Abdülkadir şu cevabı verir:

"Bugün Kürdlerle mütemekkin {Kürdlerin oturduğu} beş, altı vilâyet vardır. ***Hükûmet bu vilâyetlere muhtâriyet versin.*** *İstediğimiz doğru ve nâmûskâr âdemleri kullanub terakki ve teâlî edelim. Demi: de söylediğim gibi biz kat'iyyen Türkler aleyhinde bir his perverde etmiyoruz. Teşkîl edilecek olan muhtâriyet-i idârede Türkler de bizimle berâber idâre-i hükûmete iştirâk etsin."*[148]

Seyid Abdülkadir'in bu sözlerini de içeren açıklaması, 27 Şubat 1920 tarihli *İkdam* gazetesinde yayımlanır. Gazetenin aynı sayısında Abdullah Cevdet'in konuyla ilgili düşüncelerine yer verilir:

"Kürd Kulübü {Kürdistan Teali Cemiyeti} a'zâsından bulunduğunu beyân eden sâbık Sıhhiyye {eski Sağlık İşleri} Müdürü Doktor Abdullah Cevdet Bey, bu husûsda tamâmen vâzıh ve açık söylüyor: ... 'Benim fikrime göre ayrıca bir Kürdistan ve Ermenistan teşkîli mümkin değildir.

148- "A'yândan Seyid Abdülkadir Efendi'nin Beyânâtı", İkdam, İstanbul, Nr. 8278 (27 Şubat 1920), s. 2

Bu iki unsur birbirine tamâmen karışık bir hâlde bulunduğundan aralarında bir hudûd çizilemez. Kürd Kulübü'nün dahi fikri bu merkezdedir. ***Kürd ve Ermeni mü'telif ve müttehid {denk ve birleşik} bir hâlde yaşamağa mecbûr ve mahkûmdur.***'

Kendisinin hem Türk ve hem Kürd olduğunu iddiâ eden Abdullah Cevdet Bey, ilâveten demişdir ki: ***'Kürdler ile Türklerin ayrı ayrı idârelerde bulunmaları ve ayrı ayrı kendi başlarının çâresine bakmaları her iki millet için hayırlıdır.***' "[149] (abç)

Burada Kürtlerin Türklerden ayrılması düşüncesinin açıkça dile getirildiğini görüyoruz.

Bu tartışmaların sürdüğü günlerde şair Ebdurehîm Rehmîyê Hekarî, Tanrı'ya sesleniyordu:

"... Rabe here pêş lîqayê Yezdan
Bi xûna diçitin ji wan birînan
Sor ke kefenê bi rengê alal
Mezlûmî bike tu 'erzê ehwal
Bêje: Tu 'elîmê bê mîsal î
Bêje: Tu semî'ê layezal î
Zilma li me hatî, tu dizanî
Lewra tu qedîr û 'kun fe-kan' î
(...)
Madem xuliqandin em te millet
Lazim ji me jî hebit hukûmet"[150]

Türkçesi:
"Kalkıp Tanrı'nın huzuruna çık

149- "Hangisi Doğru?", İkdâm, İstanbul, Nr. 8278 (27 Şubat 1920), s. 1

150- Ji Mala Hekariyan Ebdurehîm Rehmî, "Şehîdê Kurdistan Hemze", Jîn, aded: 36 (4 Şevval 1338/21 Haziran 1336) [1920]

Yaralarından akan kanla
Kefeni lale kızılına boya
Arz eyle durumunu mazlumluğun
De ki: Sen emsalsiz alîmsin
De ki: Sen zevale ermeyen işitensin
Uğradığımız zulmü, biliyorsun
Çünkü sen kadîr ve 'kun fe-kan'sın[151]
(...)
Madem ki bizi millet olarak yarattın
Bizden de hükümet olması gerek"

Bağımsızlık taraftarı Kürt milliyetçilerine göre, Mondros Mütarekesi'nden sonra, "öteden beri mevzû-i bahs olan ekânîm-i selâse-i siyâsetten [siyasetin üç unsurundan] birine veya bir kısmına istinâd etmek sûretiyle Kürd'e Kürtlüğü unutturacak" bir propaganda yürütülüyordu. Kendileri ise buna karşı, Kürdün Kürtlüğünü öne almaktadır:

"Şu malûm ekânîm-i selâse-i siyâseti Kürd'ün nokta-i nazarından tahlîl edelim:

***İslamlık:** Kürd{,} hakîkaten kelimenin bütün manâsıyla kavî bir Müslümân, halîfe ve hilâfete rûhunun bütün harâret ve imânıyla merbût ümmet-i Resûl-ı Ekrem'dendir. Fakat Kürd her şeyden evvel Kürd olduğunu bilir ve bu îmânı lâ-yezâldir {sonsuzdur/bitimsizdir}.*

***Osmanlılık:** Kürd{,} ordularıyla tâ Viyana kapularına kadar gitdiği Osmanlı Devleti'ni tanır ve tarih-i kahramânânesinin hayrân ve takdîrkârıdır. Fakat Kürd her şeyden evvel Kürd olduğunu bilir ve bu îmânı lâ-yezâldir.*

***Türklük!** Dört asırlık uzun bir iştirâk-ı tarihî ile kendisine felâket ve derd ortaklığı eden Türk'ü Kürd sever, şîme-i asliyesi îcâbâtından*

151- **Kun fekan**: Arapçada "olan oldu" anlamındadır.

{temel huyunun gereklerinden} olarak kendi milliyetine tecâvüz edilmemesi şarti{y}le değil yalnız Türklüğü{,} her milleti muhterem bulur. Fakat Kürd her şeyden evvel Kürd olduğunu bilir ve bu îmânı lâ-yezâldir."[152]

Düşünce ayrılıkları, çok geçmeden KTC'nin bölünmesiyle sonuçlanır. *Serbestî* gazetesi durumu şöyle verir:

"Kürdistan Teâlî Cemiyeti meclis-i idâre a'zâları arasında tahaddüs eden ihtilâf-ı efkârdan {ortaya çıkan düşünce uyuşmazlığından} dolayı ***a'zânın sülüsânı {üyelerin üçte ikisi} istifâ ederek*** *cemiyetin elyevm hâl-i atâletde kalması îcâb-ı maslahatla kabil-i te'lîf olmadığından bahisle intihâbâtın {seçimlerin} yeniden icrâsı hakkında* ***hey'et-i umûmiye a'zâsının kısm-ı a'zamı tarafından*** *bâtakrîr {yazılı olarak} makam-ı riyâsete mürâcaat olunarak bu bâbda gösterilen lüzûm ve izhâr-ı ârzû-yi şedîde binâen önümüzdeki pazar günü sâat bir râddelerinde cemiyete mensûb bi'l-cümle a'zâ-yı muhteremenin, merkez-i umûmîsi olan Cağaloğlu'ndaki idâre-i mahsûsada isbât-ı vücûd eylemesi {hazır bulunması} lüzûmu i'lân olunur."*[153] (abç)

Gelişmeler KTC yönetici ve üyeleri arasında iki eğilimin açığa çıkmasına neden olmuştur. Biri, o zamanki düşünceleriyle Seyid Abdülkadir'in önderliğindeki özerklik taraftarı, diğeri çoğunluğu oluşturan Emin Âli Bedirhan ve Memduh Selim ile arkadaşlarının önderliğindeki bağımsızlık taraftarı grup. Bunlardan ilki muhafazakar ve daha mütedeyyin, ikincisi görece liberal ve radikal gruptur. Seyid Abdülkadir'in oğlu Seyid Muhammed, 1925'te Şark İstiklâl Mahkemesi'de yargılanırken verdiği ifadede, Kürd Kulübü [KTC]'nde Bedirhani Emin Âli, Halil Rami, Kamıran Âlî [Bedirhan], Mevlanzade Rıfat, Kemal

152- "Bir Beyannâme Münâsebetiyle", Serbestî: Yevmî gazete, İstanbul, numro: 480 (29 Nisan 1919), s. 1

153- "Kürdistan Teâlî Cemiyeti Kâtib-i Umûmîliğinden", Serbestî: Yevmî, siyâsî akşam gazetesi, İstanbul, numro: 597 (22 Nisan 1920), s. 3

Fevzi, Şükrü Mehmet'in bağımsızlık taraftarı, Seyid Abdülkadir ve Seyid Şefik [Arvasi]'nin özerklik taraftarı olduğunu, üç numaralı üyeleri Bediüzzaman'ın [Said-i Kürdi'nin] ise mütedeyyin ve ulemâdan olduğunu, onun için bağımsızlık taraftarı olmadığını söyler.[154] Bu vesileyle belirtelim ki Said-i Kürdi (Said-i Nursi) KTC'nin kurucularından olmakla birlikte bir süre sonra çalışmalarına katılmamış, hatta Sevr'de Kürdistan'ın geleceği hakkındaki tartışmalar döneminde Şerif Paşa'nın Ermeni Delegasyonu Başkanı Boğos Nubar ile anlaşma sağlaması üzerine, *İkdam* gazetesinde Said-i Kürdi imzasıyla yayımlanan açıklamasında bu anlaşmaya ve "iftirâkcûyâne âmâl"e (ayrılıkçı emellere) karşı olduğunu ifade etmiştir.[155]

Burada sözünü ettiğimiz grupların ikincisinde yer alan Abdülaziz Yamulki, KTC'nin bölünmesinde Kemalist hareketin oynadığı role dikkat çeker: *"Cemiyet faaliyetine ehemmiyetle çalışırken efradı arasında bulunan müfrit gençlerle bazı erkan arasında ihtilaflar zuhur etti. Bu ihtilafların tekevvününe {oluşmasına} bilhassa o sıralarda Türklerin gün be gün büyümekte olan Kemalist harekatının aldığı cereyan bir âmil-i mühim {önemli faktör} olmuştu. Çünkü Kemalistler{in} ilk icrâât olarak Kürd Kulüplerini sedde {kapatmaya} kalkışmaları karşısında intizar ve biraz taallül {vesile arama} siyasetini takib eden bazı erkân ile radikal ve azimkâr ve kat'i icrâât isteyen genç fikirli zevât arasında tabîî bir iftirâk {ayrılık} husûla gelmesini mûcib oldu."*[156]

154- Vakit: Yevmî Gazete, İstanbul, 19 Mayıs 1925, s. 1-2

155- Silopi, 1969, s. 52.

Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Brüksel, 1989, s. 18.

İkdam, aded: 8273 (22 Şubat 1336) [1920], s.1'deki yazının fotokopisi için bak. Bedîuzzeman Seîdê Kurdî, Dersên Civakî, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 511.

156- Abdülaziz Yamulki, Kürdistan ve Kürt İhtilâlleri, cild-i evvel, 1946 (?), s. 68

4.KÜRD MİLLET FIRKASI

Yukarıda sözü edilen ikinci Kürt siyasal grubu, İstanbul'da ilk kez bir siyasi parti kurmaya girişir.[157] Partinin kurucuları Necmeddin Hüseyin, Memduh Selim, Kemal Fevzi ve Babanzade Aziz, temsilcisi ise ileride İskender takma adını kullanacak olan Memduh Selim'dir.[158]

19 Temmuz 1919 tarihli Osmanlı basınında, *"Kürt millet-i necibesinin yüksek tahsil görmüş gençleri tarafından Kürt Millet Fırkası'nın kurulduğu, tüzük ve programının ilgili makamlara verildiği"*[159] belirtilirse de *"Turuk ve mezahip {tarikatlar ve mezhepler} sabık müderrislerinden Necmettin Hüseyin Efendi'nin Kürt Millet Fırkası adıyla bir fırka teşkili için yaptığı başvuru yasadışı olduğundan izin verilmemiş ve bir aralık hakkında kovuşturma açılmıştır."*[160]

Yukarıdaki açıklamada, Kürd Millet Fırkası'nın yüksek tahsil görmüş gençler tarafından kurulduğu belirtiliyor. İstanbul'da

157- Silopi, 1969, s. 106

158- Silopi, 1969, 60, 106

159- Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Mondros'tan Erzurum'a), c. I, ikinci baskı, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982, s. 373

160- Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, dosya 12511/13, B, J/A-1'e dayanarak yazan: Oğuz Aytepe, "Yeni Belgelerin Işığında Kürdistan Teali Cemiyeti", Tarih ve Toplum, sayı: 174, s. 16

üniversitede okuyan Kürt gençlerinin 1919'da Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti'ni[161] yeniden kurduklarını biliyoruz. Kamıran Âlî Bedirhan'ın yayımladığı *Le Jour Nouveau (Roja Nû)* gazetesinde, Hêvî'nin 1918'de Kürd Millet Fırkası (**Parti National** Kurde) adı altında yeniden kurulduğu, daha sonra da Kürd İstiklâl Komitesi (Comité de l'Indépendance Kurde) adını aldığı belirtilir.[162] Bu açıklamadan, bu örgütler arasında bağlantı olduğunu anlıyoruz.

Ferit Paşa'nın üçüncü kere kabineyi kurmakla görevlendirilmesinden sonra, 21 Temmuz 1919'da muhalefet partileri birlikte "Fırkaların Millete Beyannamesi"ni yayımlarlar. Bu parti ve cemiyetler arasında, yukarıda sözünü ettiğimiz iki Kürt grubunu temsil eden örgütler olarak Kürd Millet [Fırkası] ve Kürt Kulübü'nün [KTC] bulunması dikkate değer.[163]

161- Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti hakkında daha fazla bilgi için bak. Malmîsanij, İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti (1912-1922), Avesta, İstanbul, 2002

162- Robert Surieu, "Kurdistan-VI", Le Jour Nouveau/Roja Nû, Beyrouth, numéro: 45, 17 April 1944, s. 3

163- Mete Tunçay, Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 70

5.KÜRD DEMOKRAT FIRKASI

Bu partinin çalışmalarına, 1919 yılı Ağustosundan itibaren -ilkin "Kürd Demokratları",[164] sonra "Kürd Demokrat Fırkası" adı altında- rastlıyoruz. Partinin genel sekreteri Memduh Selim'dir.[165] Bir dönem de Necmeddin Hüseyin'in bu partinin genel sekreterliğini yaptığı anlaşılıyor.[166] Partinin kimi belgelerinde, adresi, Babiali Caddesi-İstanbul biçiminde geçer.[167]

Kürd Demokrat Fırkası'nın yöneticilerinden Abdülaziz Yamulki'nin yazdığına göre, Wilson Prensipleri gibi "*Düvel-i Mu'telife-i galebenin müdâfaa ettiği prensiplerden elden geldiği kadar istifade için* ***Türk Hükümeti'yle tamamıyla hesabı kesmek kanaatinde olan bu ikinci ateşin {ateşli} zümre,*** *demokratik esasât üzerinde yeni grupmanlar meydana getirdi. Bunlar arasında Kürt Demokrat Fırkası pek kuvvetli idi. (...) Az zamanda kuvvetli bir teşkilat*

164- "Yevmî Gazetelerden", Jîn: Din, edebiyât, ictimaiyât ve iktisadiyâtdan bahseder Türkçe-Kürdçe mecmuadır, İstanbul, aded: 23 (8 Ağustos 1335) [1919], s. 1

165- Kürd Demokrat Fırkası'nın İngiliz yöneticilere gönderdiği bazı belgelerde, "Kürd Demokrat Partisi Genel Sekreteri M. Selim Bekir" veya "Selim Bekir" biçiminde geçen adın doğrusu da Memduh Selim Begî'dir. Örneğin bak. Ahmet Mesut, s. 97, 131

166- Bak. Chris Kutschera, Le Mouvement national kurde, Ed. Flammarion, Paris, 1979, s. 33 ve 358

167- Ahmet Mesut, s. 131

meydana getiren Demokrat Fırkası, (...) Anadolu'da vukua gelen Kemalist Türk Hareketi'nin tamamen kendi aleyhine döneceğini görmüş, (...) Büyük Britanya devletinin müzâhereti altında hudûd-i milliyesi dahilinde bir ***müstakil Kürdistan vücuda getirmeyi ve teşkilat-ı dahiliyesinde tam bir demokratik hareket*** *"* oluşturmayı istemiştir."[168] (abç)

Partinin yöneticileri zaman zaman basına açıklamalar yapar, İtilaf Devletleri yetkililerine ilettikleri beyannameler vasıtasıyla Kürdistan'ın bağımsızlığı konusundaki düşüncelerini iletir veya yabancı heyetlerle görüşmeler yaparlar. Örneğin 11 Ağustos 1919'da, İstanbul'daki Amerika Tahkik Komisyonu, Kürd Demokratları adına Necmeddin Hüseyin, Dava Vekili Aziz ve Memduh Selim Beyleri kabul eder. Adı geçen kişiler şu açıklamayı yaparlar:

"Kürdlerin ekseriyetle sâkin oldukları mahallerde ancak Kürd hukuk-i milliyesi {milli hakları} mevzû-i bahs olabilir. Kürdlerin o havâlîde asırlardan beri hâiz oldukları ekseriyet-i kahire bugüne kadar berdevâm ve bu, ecnebî tedkikatıyle dahi sâbitdir. Bundan başka, Kürdlerin oralarda hukuk-i ırkiye ve târihiyesi dahi gayr-i kabil-i inkârdır. ***Kürdlerin bugün istedikleri hak, yalnız kendi ârzûlarıyla değil, Amerika efkâr-ı umûmiyesinin ve onun mümessili olan Wilson'ın prensipleriyle de te'yîd olunmuş bir haktır..."***[169]

Kürd Demokrat Fırkası adına Amerikan Heyeti ile yapılan bir görüşmeye bizzat katılanlardan Abdülaziz Yamulki, bu konuya değinirken şunları da belirtir:

"Bu sıralarda İstanbul'a gelip bilahare Vilâyât-ı Şarkiye'yi gezen bir Amerikan Araştırma Heyeti'ni bu yeni parti ziyaret etmiş ve kendilerine ***Kürdistan'ın sınırları ve Kürdlerin gayesini*** *açık bir*

168- Yamulki, s. 68-69

169- "Yevmî Gazetelerden", Jîn: Din, edebiyât, ictimaiyât ve iktisadiyâtdan bahseder Türkçe-Kürdçe mecmuadır, İstanbul, aded: 23 (28 Ağustos 1335) [1919], s. 1-2

surette bildirmişti. Ceneral Pakradoni'nin {?} başkanlığındaki bu Amerikan Heyeti'nin İstanbul'a dönüşlerinde bizzat ben de kendisiyle görüştüğümde adı geçen{,} Şark İlleri'nin tamamen Kürdistan demek olduğunu ve Kürd nüfusunu dört milyondan yukarı ve beş milyon kadar takdir ettiğini bildirmişti."(mds)[170]

Kürd Demokrat Fırkası Genel Sekreteri ve kurul üyelerinin imzalarıyla İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne yazılan bir yazıda şöyle denir:

"... Şerefli ve soylu hükümetinizden ***bağımsızlığımızı tanımayı,*** *medeniyet yolunda ulusumuza rehberlik ve önderlik etmenizi ve son olarak da dış ve iç düşmanlarımızın kışkırtmalarına karşı bağımsızlığımızın sürekliliğini garanti etmeye hazır olmanızı istirham ettiğimizi burada da tekrar ediyoruz."*[171]

KTC'nin bölünmesinden sonra Kürd Demokrat Fırkası Genel Sekreteri'nin düşünceleri yayımlanır:

"Kürd Demokrat Fırkası Kâtib-i Umûmîsi'nin karşı gazetelerinden {gazetelerden} birinde dediği gibi, 'Müslümânlar umûmen kardeşdirler. İslâmiyyetin bu kaidesine riâyet etmek iddiâsında bulunanlar ***Kürdleri taht-ı esâretde {esaret altında} yaşatmasınlar, onlara irâde-i milliyyeleri dâhilinde serbestî ve hakk-ı inkişâf versinler****'. Hâlbuki muhtâriyet-i idâreyi bile çok gören bir zihniyyetden biz ne bekliyebiliriz? Allah göstermesin,* ***bir fırsat düşerse Kürdlerin yüz bin defa ağır bir hayât-ı esâret yaşamayacaklarını bize kim te'mîn eder?*** *Bize* ***'Ya ölüm ya esâret! Ya temessül {asimilasyon} ya mahv!'*** *diye zâlim bir kuvvet karşısında yarın bir şart dermeyân edilmiyeceğini {ortaya konulmayacağını} kim ve ne ile taahhüd eder? Seyid Abdülkadir Efendi Hazretleri -öyle zannediyoruz ki- makam-ı resmî ve ictimâîlerinin îcâbet{tir}diği bir nezâket ve kanâatkârlıkla Kürd metâlibini {isteklerini} beyân buyurmuşlardır.*

170- Yamulki, s. 69
171- Ahmet Mesut, s. 96

En Müslümân geçinenler de bir muhtâriyeti Kürdlere fazla görürlerse, en i'tidâlperverlerin bile ifrâta varmamalarına imkân yoktur. İşte bu vâzıh, *kat'î delâil karşısında bizler, lerzân ve hirâsân {titreyerek ve korkarak} yarını bekliyoruz.* ***Gıcırdayan dişler, bilenen sâturlar önünde yarın Kürdlerden istenilecek hesâbları düşünüyoruz.*** *Bu korku içerisinde, mütemeddin {uygar} ve âdil insâniyyetden meded istememek Kürdler için nasıl mümkin olur?"*[172] (abç)

Kürd Teali Cemiyeti Başkan Yardımcısı Emin Âli Bedirhan, Kürd Demokrat Partisi {Fırkası} Genel Sekreteri Selim Bekir {Memduh Selim Begî}, Kürt Öğrenciler Birliği Başkanı Sabri, Neşr-i Maarif Birliği Başkanı Baki, Kürt Basını adına Kemal Fevzi imzalarıyla 24 Mart 1920'de Büyük Britanya Başbakanı Lloyd George'a yazılan bir mektupta kendisine teşekkür edilir:

"Biz aşağıda imzası olan Kürt siyasi örgütlerinin temsilcileri, ekselanslarının 25 Şubat tarihinde Lordlar Kamarasındaki ***Kürt ulusunun kurtuluşuna ilişkin*** *açık ifadelerinden dolayı kendilerine şükranlarımızı sunarız. Sizi temin ederiz ki İtilâf Devletleri'nin güvenini hak edeceğiz. Ülkemizin ulusal sınırları içindeki gelişimi için İngiliz Hükümeti'nin cömert yardımlarını rica ederiz."*[173] (abç)

Bu partinin yöneticileri, yayın yapmak amacıyla daha önce 3 Kasım 1919'da, İstanbul'da "Matbaacılık, Kitabcılık ve Kırtasiyecilik Osmanlı Anonim Şirketi" adı altında bir şirket kurmak için resmi kurumlara başvuruda bulunurlar. Babanzade Abdülaziz Bey ve arkadaşları tarafından kurulması istenen bu şirketin hissedarları şunlardı:

"Askerlikden müsta'fî Üsküdar'da mukîm ***Baki****, mütekaidin-i askeriyeden Haydarpaşa'da mukîm* ***Kemal Fevzi****, Beşiktaş'da mukîm muharririnden* ***Memduh*** *{Selim}, Süleymaniye'de Aişe Kadın*

172- "Seyid Abdülkadir Efendi Hazretleri'nin Beyânâtı", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 1336) [1920], s. 1

173- Ahmet Mesut, s. 131

Zokağı'nda mukîm vükelâ-yı deâvîden ***Babanzade Abdülaziz*** *ve Boyacı Köyü'nde mukîm, mütekaidin-i askeriyeden* ***Mehmed Emin*** *Beyler."*[174]

174- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, DUİT, Dosya nr. 123, Gömlek sıra nr. 37, Tarih: 1338.B.6

6.KÜRD TEŞKİLAT-I İCTİMAİYE CEMİYETİ (1920)

KTC'nin nasıl bölündüğünü yukarıda anlatmıştık. 21 Haziran 1920 tarihli *Jîn* gazetesinden, bu bölünmeden sonra *"Kürdistan reisleri ve ileri gelenleri ile Kürd büyükleri, aydınları ve düşünürlerinin"* oluşturduğu Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti adında bir örgütün kurulduğunu öğreniyoruz.[175] Cemiyetle ilgili sansürlenmiş haberler daha önce Osmanlı basınında yer almıştı:

"Kürdistan Teali Cemiyeti'nin üyelerinden Necmeddin Hüseyin Bey büyük devletlerin Kürt milletinin eski haklarını teslim edeceğine inancını belirtti, ***bağımsız olmak istediklerini*** *söyledi. Kürtlerin en zeki ve en iyi olanlarını derneğe aldıklarını söyleyen Necmeddin Hüseyin Bey, derneğin* ***amaçlarını iki maddede özetledi, ancak sansürün çıkarması nedeniyle bunların neler olduğu öğrenilemedi.***"[176] (abç)

Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'nin kurucuları şunlardı: Bedirhani Emin Âli, Bedirhani Ferit, Şükrü Baban, Fuad Baban, Hikmet Baban, Dr. Abdullah Cevdet, Dr. Şükrü Mehmet,

175- "Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 36 (4 Şevval 1338/21 Haziran 1336) [1920], s. 1

176- 7 Mayıs 1920 tarihli Akşam gazetesinden aktaran: Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. III, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1986, s. 35

Bitlisli Kemal Fevzi, Ekrem Cemilpaşa, Kerküklü Necmeddin Hüseyin, Mevlanzade Rıfat, Memduh Selim.[177]

Söz konusu cemiyetin genel sekreteri Memduh Selim, başkanı Emin Âli Bedirhan (Bedirhani Emin Âli)'dır.[178] Necmeddin Hüseyin de bir süre aynı cemiyetin başkanlığını yapmıştır:

"Kürt Teali-i {Teşkilat-ı} İctimaiye Cemiyeti Reisi Nizamettin {Necmeddin} Hüseyin Bey, karşı gazetelerden birine, 'Kürdler haklarının muahedelerde zikredilmesinden dolayı pek memnundurlar, fakat ***milli birlik ve tabii hududun*** *arzu edildiği derecede nazar-ı ehemmiyete alınmaması üzüntülerine sebep oluyor' demiştir."*[179]

Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti, daha önce Wilson'a bir telgraf göndermişti. 17 Haziran 1920'de, genel sekreter Memduh Selim, Wilson'a gönderdikleri telgrafın bir kopyasını İngiltere Yüksek Komiseri'ne de gönderir.[180]

Cemiyetin başkanı Emin Âli Bedirhan'ın yayınlanan bir bildirisinde, amaçlarının neler olduğunu okuyoruz:

"Bu ana kadar büyük müttefik devletlerin ve bu arada ***Büyük Britanya (İngiltere) devletinin hak ve adalet duygularına güvenerek ve Kürt ulusunun iradesine dayanarak ve Allah'ın da yardımıyla*** *ulusal emellerine kavuşmaya çalışan Kürt aydınları*

177- Silopi, 1969, s. 59

178- Bak. Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933: Le Belgenamekanî Her Dû Wezaretî Derewey Birîtanya w Firansa da, Bergî Yekem, Le firansîyewe wergêrranî Necatî Ebdulla, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2007, s. 278, 294.
Silopi, 1969, s. 53.

179- 24 Haziran 1920 tarihli İleri gazetesinden aktaran: Zeki Sarıhan, c. III, s. 100.
Teğmen Rollin'in 25 Haziran 1920'de aktardığı Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'nin başkanı Necmeddin Hüseyin'in görüş ve eleştirileri için bak. Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933: Le Belgenamekanî Her Dû Wezaretî Derewey Birîtanya w Firansa da, Bergî Yekem, Le firansîyewe wergêrranî Necatî Ebdulla, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2007, s. 282-284.

180- Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933: Le Belgenamekanî Her Dû Wezaretî Derewey Birîtanya w Firansa da, Bergî Yekem, Le firansîyewe wergêrranî Necatî Ebdulla, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2007, s. 278

ve önderleri tarafından Barış Konferansı'nın son kararlarıyla da siyasal varlığı onaylanan ***Kürt yurdunda, yüzyılın gerektirdiği her türlü toplumsal kurumlaşmayı ve örgütlenmeyi gerçekleştirmek üzere*** *Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti adıyla bir dernek kurulmuştur. Dernek, tüm birimleriyle Kürt toplumsal birliğinin özgürlük ve refahı üzerine kurulmuş olarak* ***Kürt ulusunu milletler topluluğu içinde hakka riayetli ve hakkına riayet ettiren*** *ve özellikle* ***doğal ve ulusal sınırları içerisinde komşularıyla barışçı ilişkilerde*** *bulunan anlayışlı ve aydın bir uygarlık ve insanlık parçası hâlinde yükseltmeyi temel amaç olarak görüp, bu amaca uygun Kürt kuruluş ve örgütlerinin de yardımını sağlamıştır. Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti'nin bugünkü üyelerinden bir bölümünün, önceden üyesi bulunup programının uygulanmasından ortaya çıkan anlaşmazlıklardan dolayı* ***terk ettikleri Kürdistan Teali Cemiyeti'nin*** *15* ***Mart*** *1920 tarihine ve Kürt Millet Fırkası'nın (Kürt Ulus Partisi) son zamanlara kadar izlediği amaç dışında olmayarak* ***Kürt ulusunun bugünkü ve gelecekteki mutluluğu ve emellerinin gerçekleşmesi*** *uğrunda çaba harcamayı görev ve zorunluluk sayan bütün insanlıkseverlerin, yurtseverlerimizin ve soydaşlarımızın meşru ve insanî olan bu çalışma yolunda (mücadelede) derneğimize yardımlarını ve katkılarını esirgemeyeceklerine güvenimiz tamdır."*[181]

Emin Âli Bedirhan'ın 20 Mart 1920'de İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'e gönderdiği mektuba eklediği haritada, İran Kürdistanı da kurulmak istenen Kürdistan'a dahil edilmiştir.[182]

Eskiden Hêvî Cemiyeti tarafından neşredilmekte olan *Jîn* dergisi, Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti'nin kuruluşundan

181- 7 Haziran 1920 tarihli Vakit gazetesinden aktaran: Nesimi Fıratlı, "Resmi İdeolojinin Sunduğu Gerçekler Kürt Ulusal Demokratik Hareketleri", Deng: Aylık siyasal ve kültürel dergi, İstanbul, sayı: 14 (Ağustos 1991), s. 23

182- Selâhi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c. I, TTK Yayınları, 1987, belge: 17'den aktaran: Behram Arda, "Doğu Kürdistan'da Siyasi Mücadelenin Tarihsel Gelişimi", Medya Güneşi, Sayı: 6, s. 38

sonra **bu cemiyetin yayın organı olarak**[183] *"Kürd vahdet ve hukuk-i milliyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete"* biçiminde yayınını sürdürür. Gazetede Kürtlerin milli hakları savunulur. Örneğin daha önce *"Osmanlı İmparatorluğunun etnik gruplar üzerindeki yönetimini bir çeşit emperyalizm olarak"* gören Abdullah Cevdet,[184] bu gazetede, her millet için olduğu gibi **Kürtler için de kendi kaderini tayin hakkının kabul edilmesi ve geçerli olması gerektiğini** yazar, Türkçülerin çifte standartlı oluşunu hatırlatır.

"... Wilson Prensipleri his ve maksada uygun geldiği vakit ve ancak uygun geldiği vakit temsik olunan bir prensip değildir. ***Her millet kendi mukadderatını tayin, kendi hükümetini intihab, kendi tarz-ı idaresini tayin etmekde hürdür ve bir millet diğer bir millete hakim olamaz diyen prensip mesela yalnız İzmir'in Yunan idaresine geçmesini protesto ederken temsik ve isti'mal olunamaz {tutunup kullanılamaz}.*** *Ekseriyetini Kürdler teşkil eden vilâyetlerin Kürdistanlığı mevzu'bahs olunca da bu prensib tanınmak ve muta ve mer'i bulunmak icab eder {uyulması ve geçerli olması gerekir}. Binaenaleyh Türkler için Arab'ı, Çerkez'i, Kürd'ü, Lâz'ı, Ermeni'yi, Rum'u taht-ı tabiyetinde tutmak için masruf-u kuvveti tasarruf etmekden âkilâne ve bunun aksini takib etmekden gafilane bir siyaset olamaz..."*[185]

Devletin güvenlik güçleri bu cemiyetin çalışmalarını engellemek için mensupları üzerindeki kontrol ve baskıyı artırırlar. Örneğin, cemiyet "faal genç azaları, Kürdistan'da cemiyetin maksatlarını teyid edecek bir fikir cereyanı uyandırmak ve ameli harekette bulunmak üzre 921 senesinde Ekrem Cemilpaşa ile Mıksli Hamza Bey'i Kürdistan'a" gönderir.[186] Kendi deyimiyle

183- Silopi, 1969, s. 60

184- Dr. M. Şükrü Hanioğlu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 320

185- Abdullah Cevdet; "Milletler ve İnsanlık", Jîn [gazete], 21 Receb 1338 [10 Nisan 1920]'den aktaran: Dr. M. Şükrü Hanioğlu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 321

186- Silopi, 1969, s. 60

"efkâr-ı umumiyeyi tenvir" ve *"Kürtlere doğru yolu göstermek"* amacıyla Kürdistan'a giden Ekrem Cemilpaşa, Diyarbekir-Mêrdîn yöresinde beş ayı aşkın bir süre kaldıktan sonra bölgeyi terk etmek isterken Hevêrkan aşiretinin ağalarından Abdülkerim tarafından devlet güçlerine teslim edilir. Zincire vurularak at sırtında Ankara'ya götürülür ve 1922 kışını orada tutuklu olarak geçirir.[187] Cemiyet'in Kürdistan'a gönderdiği kişilerden biri olup 1918-1919'da İstanbul'daki Necm-i İstikbal Matbaası'nı yönetmiş olan Hamza Bey ise Mêrdîn'de yakalanıp Diyarbekir cezaevine nakledilir.[188]

Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti, ayrıca Bedirhani Halil Rami, Mustafa Paşay Yamulki, Kemal Fevzi ve Mevlanzade Rıfat'tan oluşan bir heyeti, *"1921 senesinde Cenubi Kürdistan'dan geçerek Şimali Kürdistan'a gitmek üzere Irak'a gönderdi. İngilizler bu heyetin Irak'tan geçmesine mani oldular. Yalnız Mustafa Paşa, Süleymaniyeli olduğundan Süleymaniye'ye gitmesine müsaade ettiler".*[189]

Mustafa Kemal'in başlattığı hareketin İstanbul'da güçlenmesi üzerine, Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti yöneticileri Dr. Abdullah Cevdet'e ait olan aynı şehirdeki İctihad dergisi bürosunda son bir toplantı yaparlar. Artık İstanbul'da çalışmalarına imkân kalmadığı gerekçesiyle merkez üyelerinin İstanbul'u terk etmelerine karar verilir, ardından cemiyetin genel sekreteri Memduh Selim İstanbul'u terk eder.[190]

6.1.KÜRT BAYRAĞI

Bayrak, milli hareketler için önemli sembollerden biridir. Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti Kürt bayrağının şeklini tespit ederek

187- Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Brüksel Kürt Enstitüsü Yayınları, Brüksel, 1989, s. 55-59

188- Silopi, 1969, s. 60

189- Silopi, 1969, s. 60

190- Silopi, 1969, s. 106

milli bayrak olarak ilan eder. Söz konusu bayrak, yatay olarak *"üç renkten müteşekkil, yukarıda kırmızı, ortada beyaz üzerinde güneş ve altta yeşil renkli"* idi.[191]

Bu bayrak daha sonra Kürtler tarafından kullanılagelmiştir. Ekrem Cemilpaşa, Sevr Antlaşması'nın ilan edilmesinden sonra İstanbul'daki Kürdistan Teali Cemiyeti binasına güneşli ve üç renkli Kürt bayrağının **çekildiğini yazar.**[192] Keza Îhsan Nuri de Ağrı Ayaklanması sırasında Ağrı Dağı'nda oluşturdukları birkaç Kürt karakolunun damına Kürt bayrağı diktiklerini belirtir.[193] Bugün -örneğin Güney Kürdistan'da- kullanılan Kürt bayrağının aslının da yukarıda sözünü ettiğimiz bayrak olduğu anlaşılıyor.

191- Silopi, 1969, s. 60

192- Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Brüksel, 1989, s. 53

193- İhsan Nuri, Agrî Ayaklanması Hakkında Anılar (Kürtçe), elyazma, s. 22

7.KÜRDİSTAN İSTİKLÂL VE İSTİHLÂS KOMİTESİ

Bu örgüt hakkında bilgi edinmeye çalışanlar için sorun yaratan ve bizi de hayli uğraştıran adı hakkında bazı açıklamalarla başlamakta yarar var. Örgütün adı Türkçe ve Kürtçe kaynaklarda çok farklı biçimlerde geçer: **Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi,** Kürdistan İstiklâl Komitesi, Erzurum Kürt Komitesi, Erzurum Komitesi; Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Cemiyeti, Kürdistan İstiklâl Cemiyeti, Cemiyet-i İstiklâl-i Kürdistan, Cemiyet-i İstiklâl-i Kürd, Kürt İstiklâl Cemiyeti; Komiteè Îstiqlalè Kurdistan, Azadî, Civata Xweserîya Kurd, Civata Azadiya Kurd gibi.

Bu adlardan bazılarının Osmanlı Türkçesi, günümüz Türkçesi, Kürtçe ve diğer diller arasındaki çevirilerden kaynaklandığı, bazılarının da kısaltılarak söylenen adlar olduğu ya da "Komitesi" yerine "Cemiyeti" sözcüğünün kullanılmasıyla değişikliğe uğradığı anlaşılıyor.

Örgütün asıl adının "**Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi**" (bugünün Türkçesiyle: Kürdistan Bağımsızlık ve Kurtuluş Komitesi) olduğunu, Şeyh Sait önderliğindeki 1925 Ayaklanmasından sonra yazıldığı anlaşılan, bu örgütün gördüğümüz bir bildirisinin altındaki "**Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi**

Merkez-i Umumîsi"[194] imzasından anlıyoruz. (Bak. Ek-9, Ek-10)

Dönemin Osmanlı Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'e göre ise, bu örgütün dağıttığı ve Kürtleri bağımsızlığa davet eden 21 Teşrinievvel 1337 [21 Ekim 1921] tarihli bir *"Beyanname, 'Bismillah' ile başlıyordu, altındaki mührün ortasında* ***Kürdistan İstiklâl Cemiyeti****, etrafında 'İnna fetehna leke fethen mubinen ve nasarullah vakti karib' âyetleri yazılı idi. 12 Teşrîn-i sânî 337 {12 Kasım 1921} tarihli 15 maddeli Mevad-ı Esasiye {Temel Maddeler} diye bir beyannamede dahi* ***her merkezde bir fırka {parti} teşkili ve iptidai, tâli ve âli kırkar mektep açılacağı****"*[195] *bildiriliyordu.*[196] (abç)

Karabekir bu adı doğru aktardıysa, örgütün eskiden "**Kürdistan İstiklâl Cemiyeti**" olan adınının sonra "**Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi**" biçiminde değiştirildiği veya bu ikinci şekliyle de kullanıldığı söylenebilir. Çünkü örgütün asıl adının "**Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi**" olduğunun diğer bir kanıtı, 1925'te Şark İstiklâl Mahkemesi yargılamaları sırasında kullanılmasıdır. Cıbranlı Binbaşı Kasım'ın bu mahkemedeki ifadelerinde bazen "Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Cemiyeti", bazen de "Kürdistan İstihlâs ve İstiklâl Cemiyeti" biçiminde geçer. Keza aynı mahkemeyi izleyenlerden Naşit Hakkı bu adı "Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi" biçiminde, mahkeme üyelerinden Lütfi Müfit

194- Aslı arap harfleriyle yazılmış olan bu bildiri, Haberturk.com'da yayımlandı. Orada Murat Bardakçı tarafından yapılan çevriyazıda birkaç hata bulunmaktadır. Bunlar tarafımızdan yapılan çevriyazıda düzeltildi.

195-Kâzım Karabekir, Kürt Meselesi, Emre Yayınları, İstanbul, 1994, s. 11

196- Kâzım Karabekir'in Günlükler'inde bu konuda şöyle deniyor: *"Elcezire cephesinden 22/2/38 tarihiyle gelen malumatta 21 Teşrinievvel 37 tarihli beyanname ile Kürtler istiklâle davet [eden] beyanname bismillahirrahmanirrahim ile başlamış. Altındaki mühür şöyledir: 'Kürdistan İstiklâl Cemiyeti İnna fetahna leke fethan mübinâ* ***nasrun fethun karib'****. Ayrıca 12 Teşrinisani 37 tarihiyle on beş maddeli mevadd-ı esasiye diye bir beyanname var. Her merkezde bir fırka olacakmış. İbtidai, tali ve âli kırkar mektep açılacakmış. Kanun Kuran-ı Kerim* olacakmış (mukabil beyanname neşrolunarak tekzip edildi)." (Kâzım Karabekir, Günlükler (1906-1948), c. 2, Çeviriyazı: Budak Kayabek, Hazırlayan: Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, Istanbul, 2009, s. 786)

ise "Kürdistan İstiklâl İstihlâs Cemiyeti" biçiminde kullanırlar[197] ki bütün bu kullanımlar tesadüfî olamaz. Bu örgütün mensuplarından olup daha sonra Agrî Ayaklanması'nı yönetecek olan Bitlisli İhsan Nuri ise Kürtçe yazdığı anılarında bu adı *"Komiteè Îstiqlalè Kurdistan"*[198] biçiminde yazar ki "**Kürdistan İstiklâl Komitesi**" demektir. Yani örgütün adında bazen "komite", bazen "cemiyet" sözcüğüne rastlıyoruz.

Bugün bazı yazar ve araştırmacıların bu örgüt için kullandığı "*Azadî*" adı ise bildiğimiz kadarıyla örgütün var olduğu dönemden sonra kullanılmıştır. Ayrıca, Azadî "özgürlük" anlamına geldiğinden "istiklâl"e (serbixwebûn/serxwebûn) de "istihlâs"a (rizgarî) da denk düşmemektedir.

Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'nin tüzüğünün aslı elimizde yoksa da 6 Şubat 1926 tarihli bir İngiliz belgesinde, Kürd İstiklâl Komitesi'ne ait olduğu belirtilen tüzükten 22 madde aktarılmıştır.[199] Bu 22 maddelik tüzüğün Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'nin eski tüzüğü mü yoksa Musul'da 1926-1927'de illegal faaliyet yürüten Cemiyet-i İstiklâl-i Kürd'e ait yeni bir tüzük mü olduğunu tespit edemedik.[200]

Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'nin kuruluşu için kaynaklar 1919 ile 1923 arasında değişen farklı tarihler verirler.[201]

197- Bu adlar için sırasıyla bak. Vakit: Yevmî gazete, İstanbul, 8 Haziran 1925, 31 Mayıs 1925, 10 Haziran 1925, 14 Ağustos 1925, 14 Haziran 1925.

198- İhsan Nuri, Agrî Ayaklanması Hakkında Anılar (Kürtçe), elyazma, s. 6

199- Arapçası için bak. Ebdulfettah'ElÎ Yehya el-Bûtanî, Wesaîq'Enî'l-Hereketî'l-Qewmîyye'l-Kurdîyye'l-Tehrîrîye, Muessesetû Mukriyanî, Erbîl, 2001, s. 501-505.

200- Söz konusu İngiliz belgesinden akarıldığına göre, bu tüzüğün ilk maddesi şöyledir: *"Komitenin amacı Kürtler arasında birlik sağlamak ve Britanya Hükümeti'nin yardımıyla bağımsızlıklarını gerçekleştirmek."* (Ebdulfettah'ElÎ Yehya el-Bûtanî, s. 501) Oysa Cıbranlı Halit Bey ve arkadaşları yardım almak için Britanya ile değil Sovyetler Birliği ile ilişki kurmuşlardı. Acaba bu tüzük 1926'daki Cemiyet-i İstiklâl-i Kürd'e mi aitti yoksa Cıbranlı Halitgil örgütün tüzüğüne "Britanya Hükümeti'nin yardımıyla..." maddesini koydukları halde taktik olarak Sovyetler Birliği yetkilileriyle ilişki kurmuşlardı? Bu sorunun cevabı ancak tüzüğün aslı elde olursa verilebilir.

201- Bu tarihler için sırasıyla bak. Dr. Afrasyaw Hawramanî, Piranlı Şayh Sait Devrimi, Türkçeye çeviren: Aris Arda, Newroz.com, bölüm: 16.

İhsan Nuri'ye göre, Cıbranlı Halit Bey'in milli çalışmaları KTC'nin kapatılmasından sonra başlamıştı.[202] KTC şubeleri, Şubat ve/veya Mart 1920'de kapatılmıştı. En eski tarihleri belirten iki önemli kaynaktan söz edebiliriz. Bunlardan biri Kâzım Karabekir'e, diğeri Sovyetler Birliği'nin Erzurum konsolosu Pavlovski'ye aittir.

Kâzım Karabekir'e ait bölümü yukarıda aktarmıştık. Geçmeden hatırlatalım ki orada sözü edilen mühürdeki ***"İnna fetehna leke fethen mubinen"*** kısmı, Kur'an'ın 48. suresi olan Feth Suresi'nin birinci ayeti olup *"Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik"* anlamına gelir. İkinci kısmı, yani *"ve* ***nasarullah vakti karib****"* kısmı ise, Bakara Suresi'nin 214. ayetindeki *"**inne nasrallahi karibun**" (bilin ki Allah'ın yardımı yakındır)* kısmını hatırlatıyor. Burada Kürdistan'ın Kürtler tarafından "feth"i hedefi, kutsal kitap olan Kur'an'ın bir ayetiyle dinsel bir içerikle gösteriliyor. Ayet, aynı zamanda "feth"in gerçekleşmesi için motive edici olarak sunuluyor.

Pavlovski'nin bu örgütten söz ettiği raporlarından biri, 15 Ekim 1922 tarihlidir.[203] Yukarıdaki bilgilerden bu örgütün en azından **21 Ekim 1921'den beri** var olduğunu anlıyoruz. Aynı örgütün üyelerinden Îsmaîl Heqî Şaweys de Kürdistan İstiklal Komitesi'nin 1921'de Erzurum'da illegal olarak kurulduğunu

---

M. A. Hasretyan & K. M. Ahmad & M. Ciwan, 1925 Kürt Ayaklanması, Jina Nû Yayınevi, Uppsala, 1985, s. 7, 31.

M. A. Hasretyan, Türkiye'de Kürt Sorunu (1918-1949) c. 1, Weşanên Înstîtuya Kurdî, Berlin, 1995, s. 29.

Kâzım Karabekir, Kürt Meselesi, Emre Yayınları, İstanbul, 1994, s. 11.

Dr. Vet. M. Nuri Dersimi; Kürdistan Tarihinde Dersim, Ani Matbaası, Halep, 1952, s. 173.

Uğur Mumcu, Kürt-İslâm Ayaklanması 1919-1925, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 56.

202- İhsan Nûrî Paşa, Conboşê Millîyê Kord der Torkîye, Terceme: Muhemmed Reûf Tewekkolî, Ênteşaratê Tewekkolî, Tahran, 1380 [2001], s. 31.

203- Bak. Dr. Afrasyaw Hawramanî, Piranlı Şayh Sait Devrimi, Türkçeye çeviren: Aris Arda, Newroz.com, bölüm: 6 (Bu kaynaktaki bölüm numaraları, çeviriyi yapan Aris Arda'nın çevirisindeki numaralardır.)

belirtir.[204] Örgütün merkezinin de en azından 1921'den beri Erzurum'da olduğu biliniyor.[205]

Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'nin başkanı Albay Cıbranlı Halit Bey (Mîralay Xalit Begê Cibrî)'dir. Yazılı kaynaklara göre, bu komitenin mensup ve taraftarları arasında Bitlis Milletvekili Yusuf Ziya, yazar Kemal Fevzi, Yüzbaşı İhsan Nuri, İsmaîl Heqî Şaweys, Ekrem Cemilpaşa, Kadri Cemilpaşa ve M. Nuri Dersimi de vardı.[206] Bunların hemen hemen hepsi Kürdistan Teali Cemiyeti'nin bağımsızlıkçı kanadına mensup eski üyeleridir.

Halit Bey ve taraftarları, halk arasında Kürtlerin bağımsızlığı için propaganda ve örgütleme çalışmaları yürütürler. Örneğin onun 15 Haziran 1920'de, Varto yöresindeki Lolan ve Xormek (Hormek) ağalarıyla yaptığı bir toplantıda şunları söylediği iddia edilir:

"Kürtlerin Nemrud'un neslinden ve asırlarca dünyayı ellerinde tutan ulu bir soydan olduklarını ve bunların ittifaksızlıkları neticesi olarak ***Türklerin boyunduruğu altına girdiklerini ve altı yüz yıldan beri Türklerin esareti altında yaşıyarak uşak derecesine indiklerini ve bugün kurtuluş yıldızının doğmuş ve Türk idaresinin yıkılmış ve parçalanmış bulunduğunu****, doğu illerinde yaşıyan bütün Alevîlerin de diğer doğu aşiretleri gibi Kürt ve bir soydan olduklarını ve ancak bunların* ***bir mezhep ihtilafı yüzünden Kürtlerden ayrılarak sebepsiz yere yıllarca birbirlerini öldürdüklerini*** *ve artık birleşip müşterek haklarını Türklerden almanın zamanı{nın}*

204- Ûmêd Aşna (Kokirdinewe w pêşekî); İsmaîl Heqî Şaweys Jiyan û Berhemekanî, Bilawkirawey Aras, Hewlêr, 2003, s. 15

205- Bağdat'taki İngiliz Hava Kuvvetleri Komutanlığı kaynaklı FO 371/10121, Belge no: 4604 (11 Kasım 1924)'ten aktaran: Ahmet Mesut, s. 143

206- Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Brüksel, 1989, s. 59.

Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Ani Matbaası, Halep, 1952, s. 185.

Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, Hatıratım, Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1986, s. 179.

Silopi, 1969, s. 128-129. Sasuni, s. 171, 169.

gelmiş olduğunu, Sevr Muahedesi gereğince Kürd istiklâlinin Cemiyet-i Akvam tarafından tasdik edileceğini ve bu işi bir an önce başarmak için ***her aşiretin silahına sarılarak Türk memurlarını kendi bölgelerinden kovmaları gerektiğini*** *ve esasen Padişah'a asi ve şeriata mugayir olan Ankara Hükümeti'nin Yunanlılar tarafından yıkılmak üzere bulunduğu{nu}..."*[207] (abç)

Örgüt taraftarları, propagandalarında Kürtler üzerindeki baskının yanı sıra dine de çok önem veriyorlardı. Örneğin Şeyh Sait'in kardeşi Şey Abdürrahim ve 13 kişinin birlikte imzaladıkları bir beyannamede bunu görmek mümkün. 1925 Kürt ayaklanmasından önce kaleme alınan söz konusu beyannamede şöyle deniyordu:

"Türk Cumhuriyeti'nin İslâmiyet'e mugayir {aykırı} ahval ve harekâtı ve bilhassa muhibb-i İslâmiyet olan ***Kürt eşraf ve hanedanına reva görmekte olduğu mezalim ve hakaret ve kin ve nefret birkaç seneden beri gazete ve evrak-ı resmiyelerinde okunuyor. Ve bunlar{ın} Ermenilere yaptığı muameleyi Kürt müteneffizanına {nüfuzlu Kürtlere} da bir muamele yapmak fikrinde oldukları (...) Salabet-i İslâmiye***[208] *ve* ***asabiyet-i***[209] ***Kürdiyesi galeyana gelen birçok zevat bir cemiyet-i İslâmiye teşkil ederek müstakil bir İslâm hükümeti vücuda getirmek fikrindedirler.*** *Allah muvaffakiyet versin âmin."* (abç) (Beyannamenin tamamı için bak. Ek-8)

Beyannamede sözü edilen "cemiyet-i İslâmiye", Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'dir. Beyanname, Şeyh Abdürrahim ve aşağıda adları yazılı Piranlılar tarafından imzalanmıştı. (Adları Kürtçedeki söylenişleri gibi yazıyoruz.):

[Şêx] Evdirehîm, [Xoca] Fexrî, Behrî Mehmedê Îsmaîlî, Mehmedê Mistê Zilfoy Elî Axay [Mehmed Çawuş], Evdal Axa,

207- M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, 5. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, s. 157

208- **salabet-i İslamiye**: İslam sağlamlığı

209- **asabiyet**: kendi akraba, vatan ve milliyetini aşırı derecede kayırma gayreti

Melay Emerî, Hacî Elî Axayê Hacî Axayî, Zilfî Pîrzeyd Axayî, Hesenê Hacî Axayê Pîlî, Mehmedê Hac Bedrî, Mela Ebûbekirê Sofî Emerê Dêranijî, Mistê Zilfoy Elî Axay.

Ekrem Cemilpaşa'ya bakılırsa aynı örgütün yöneticilerinden olan Bitlis Mebusu Yusuf Ziya, Ankara hükümetine karşı ihtilal çıkarmaları için Mustafa Kemal'in muhalifleriyle de anlaşmıştı:

"1924 senesinin yazında biz Diyarbekir'deki Kürtçüler de bu cemiyetin bir şubesini teşkil ettik. Yekdiğerimizle çok sık temas ediyorduk. Çok hayalperest, çok taşkın olan Yusuf Ziya Bey, arkadaşlara tahakküm ediyordu. Ankara'da Türklere nasıl itimat etmişti bilmem. Mustafa Kemal'in uzun müddet başvekili olan Fethi {Okyar} Bey'le gizlice ittifak etmişti. Kürtler Kürdistan'da, Türkler de Ankara'da ihtilâl çıkaracaklardı!"[210]

Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi, Sovyetler Birliği'nin örgüte yardım etmesini sağlamak için bu devletin Ankara, Erzurum ve Urmiye'deki diplomatlarıyla ilişki kurar. Bu ilişkiler daha çok örgütün başkanı Cıbranlı Halit, Yusuf Ziya ve Kemal Fevzi tarafından yürütülür. Cıbranlı Halit Bey'in yardım isteğini Sovyetler Birliği yetkililerine ileten kişilerden biri de Ehmed Teqî'dir. Şeyh Mehmudê Berzencî tarafından Türkiye yetkilileriyle görüşmek üzere Güney Kürdistan'dan Ankara'ya gönderilen Ehmed Teqî, Ankara'dan dönüşünde Erzurum'da Cıbranlı Halit Bey ve Yusuf Ziya Bey ile görüşür. Onun anlatımına göre[211], Cıbranlı Halit onu önce Sımko'ya (İsmail Ağa'ya) gönderir:

"*Halid Bey* şöyle buyurdu: *Kürt çok talihsizdir. Bizim bir süreden beri cemiyetimiz {örgütümüz} var ve Kürtlerin bağımsızlığı için mücadele ediyoruz. Özellikle İngilizler nezdinde çok iş yaptık ve İtilaf güçlerinin zaferinden sonra büyük bir Kürdistan kurmalarını bekliyorduk.*

210- Ekrem Cemil Paşa, Muhtasar Hayatım, Brüksel, 1989, s. 59-60

211- Ehmed Teqî, Xebatî Gelî Kurd le Yaddaştekanî Ehmed Teqî da, Rêkxistin û amadekirdinî bo çap: Celal Teqî, [Çapî duyem]: Binkey Sara, Stockholm, 1988, s. 76-82.

Sonunda bunun yerine bizi aldatmaya ve hilelere başladılar ve Kürdistan yerine Ermenistan kurdular. Yani Adana'da bir Ermeni yönetimi, Erivan'da da diğer bir Ermeni Hükümeti oluşturdular. Kuzey Kürdistan illerinden Van, Kars, Bayezid ile Erzurum'u da bu hükümete kattılar. Yine Süleymaniye'de de Şeyh Mahmud yönetimine son verdiler. Sadece Diyarbekir'de birkaç ağır koşulla Ermenilerle kuşatılan küçük bir yönetim kurmaya karar vermişler. Peki doğu vilayetleri Kürtleri, aramızda eski düşmanlıklar bulunan Ermenilerin yönetimi altında yaşamayı nasıl kabul ederler?

(...) Bu sırada Halit Beg ve yoldaşları, Ruslarla da ilişki kurmuş ve yardım isteminde bulunmuşlardı. Bu konuda Rusların görüşü açıktı, onlara şöyle demişlerdi: İngilizler gibi sizi kandırıp aldatmak ve 'Size yardım edeceğiz' demek istemiyoruz. Şimdi sizin için hiçbir şey yapamayız, çünkü Türkleri kızdırmak istemiyoruz.

(...) Sonunda Halid Bey şöyle buyurdu: Bu mektup ve şifre ile birlikte gizlice İsmail Ağay Simko'ya iletmen için bu sözleri söylüyorum. (...) İsmail Ağa'ya da arz et ki kendi tarafından işbirliğini artırsın ve aynı şekilde Ruslarla ilişki kurmaya çalışsın, belki bize yardımda bulunurlar."

Bunun üzerine Simko'nun yanına giden Ehmed Teqî, Halit Bey'in söylediklerini aktarıp mektup ve şifreyi verir. Teqî'nin gidişinden bir süre önce, Türk askeri güçleri Simko'nun evini basıp kendisinin evde olmadığı bu baskında eşini öldürür, oğlu Xusrew'i kaçırır, on bin (bazı kaynaklara göre yirmi bin) altın liralık hazinesine el koyarlar. Simko, yanına giden Ehmed Teqî'yi Urmiye'deki Sovyet Konsolosu'na gönderir, gönderirken de şöyle der:

"Urmiye'deki Rus Konsolosu'nu gör, benim adıma her iki tarafın yararı için İran, Türkiye ve Irak Kürtlerine yardım ve dostlukları isteminde bulun. Her taraftaki Kürtlerin söz ve antlaşmalarının {sözcülüğünün} bana verildiğini söyle, bunu ona açıkla. Eğer Rusya bu yardıma hazırsa, bu konuda hazırlık yapalım. Eğer bunu da yapmıyorsa, hiç

olmazsa sadece İran topraklarında kendi yöremde iktidarımı koruyabilmem için beni korusunlar, bakalım gelecekte nasıl olur."

Urmiye'deki Sovyet Konsolosu'na gidip Sımko'nun istemlerini ileten Ehmed Teqî'ye Konsolos'un bir hafta sonra verdiği cevap şudur:

"Moskova ilk isteği yerine getirmiyor. Kürtleri sevdiğimiz için 'yaparız' deyip aldatmak istemiyoruz, bu nedenle bu istemi reddediyoruz. Gelecekte anlaşmamız da mümkündür. Fakat ikinci istemi {belki} kabul edebiliriz. Durumdan haberdar etmem için İsmail Ağa bundan sonra sık sık bizimle ilişki kursun."

Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'nin Sovyetler Birliği yetkilileriyle kurduğu ilişkilerden kalan önemli belgelerden biri, Cıbranlı Halit Bey'in Sovyetler Birliği'nin Erzurum Konsolosu Pavlovski'ye ilettiği, örgütün 10 maddeden ibaret karar ve koşullarını içermektedir. Pavlovski'nin aşağıda aktardığımız bu kararlarla ilgili mektubu 20.12.1922 tarihini taşımaktadır. Anlaşıldığına göre örgütün adı birçok Sovyet belgesinde Erzurum Komitesi biçiminde geçer. Erzurum Komitesi'nin karar ve koşulları şunlardı:

*"1-**Kürdistan; Türkiye'deki Erzurum, Van, Musul, Bitlis, Diyarbekir, Harput vilayetleri, Suriye vilayetinin batı bölümü ve İran'daki Kırmanşah, Sine, Seqız, Mehabad, Urmiye ve Selmas vilayetlerinden oluşur.***

2-Bu vilayetlerde bağımsız bir Kürdistan kurulacaktır.

*3-**Kürt hükümeti siyasi, idari, ekonomik ve askeri ilişkilerde tamamen bağımsız olacaktır. Kürt hükümeti aynı zamanda Rusya'nın {Sovyetler Birliği'nin} himayesini kabul eder.***

4-Rusya'nın himayesi şu hususlar çerçevesinde olacaktır: Kürdistan dağlarındaki petrol, maden ve diğer kaynakların işletilmesi, demiryolları ve diğer vasıtaların yapımı ile askeri ve teknik elemanların yetiştirilmesi.

*5-**Kürt hükümeti ve liderleri, Rusya hükümetinin prensiplerine ve komünizm düşüncelerinin yayılmasına karşı çıkmayacaklardır.***

*6-Üçüncü maddede belirttiğimiz gibi, Kürt hükümeti Rusya'nın himayesini kabul eder. Fakat **buna karşılık Rusya hükümetinin, bir Kürt hükümetinin kurulması için ekonomik ve siyasi alanda yardım etmesi gerekir.** Kürt liderleri gerekli görürlerse, Rusya hükümeti bize borç para vermeli ve askeri birimlerin hazırlanması için bize yardımcı olmalıdır.*

*7-İleride kurulacak **Kürt hükümeti, yönetim biçimini kendisi seçmeli ve siyasi görevlerini bağımsızca yürütmelidir. Rusya hükümeti, siyasi, mali, idari, ekonomik ve askeri alanlarda Kürt hükümetinin bağımsız davranmasına müdahalede bulunmamalıdır.***

8-Kürt önderleri Kürt hükümetini kurmak, Kürtlerin hedeflerine ulaşmalarını sağlamak ve serbestçe hareket edebilmek için Rusya'ya geçmek mecburiyetinde kalırlarsa, Rusya hükümeti onlara yardım etmelidir.

*9-**Birinci maddedeki yörelerin tümü Kürt hükümetinin hakimiyetine alınmazsa {girmezse}, Kürt örgütü Rusya'nın yardımıyla {dışarda} kalan yöreleri bağımsız Kurdistan'a katmak için çalışacaktır.***

10-Rusya hükümeti yukarıdaki dokuz madde temelinde bir Kürt hükümetinin kurulmasını kabul ederse, Kürt önderleri bu çerçevede aktif olarak hareket etmeye hazırdırlar."[212] (abç)

Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'nin ilişki kurduğu Sovyet diplomatlarının yazdığı raporlarda, hem bu örgüt hakkında hem de yöneticileri hakkında bilgi verilir. Bu raporların birinde şunlara yer verilir:

212- Aktaran: Ehmed Ferîd, "Di Arşîvên Sovyetê de Serhildana Şêx Seîdî", Çira: Kovara kulturî, hejmar: 8 (zivistan 1996), s. 11

"3 Mart {1923} günü ikinci defa Kürd temsilcisiyle {Yusuf Ziya ile} görüştüm... Daha önce bulunduğu istemlere ilişkin şartlarını ve sorunlarını şöyle ortaya koydu:

1-Kürdistan Bolşevik sistemini kabul edemez...

2-Kürdistan Sovyet Rusya'nın içine dahil olamaz. ***Kürdistan'ın bağımsız olması gerekiyor.***

3-Acaba Sovyet Rusyası bu şartlara karşı Kürdistan'a yardım edebilir mi?

4-Acaba Rusya, Fars {İran} Kürdistanı'nda bizim çalışmalarımıza razı olacak mı?

5-Rusyanın Türkiye ve Fars devletine karşı tavrı nasıl olur, eğer Fars devleti Kürdistan'a karşı saldırıya geçerse?

6-Rusya vereceği yardımlar karşısında Kürdistan'dan ne istiyor?"[213]

Halit Bey ile görüşmüş olan Erzurum Konsolosu Pavlovski, bir rapor taslağında onun hakkında şunları not eder:

"Görüşmemizin sonunda Halid Bey çok zengin olduğunu {söyledi}. Avrupa'da yaşıyabilir ve bu para ile hiçbir eksikliği olmaz. Fakat halkının kaderi ki özgürleşmesi ve ilerlemesi gerekir. Bundan dolayı burada kalmaya çalıştığını, kurtuluş saatine daha da yakınlaşmak için iş başında olması ve faaliyetleri örgütlemesi" gerektiğini söyledi.[214]

Örgütün merkez komitesi üyelerinden olduğunu söyleyen Bitlisli Kemal Fevzi, 28 Kasım 1923'te Urmiye'deki Sovyet Konsolosu'na Sımko'nun[215] bir mektubunu iletir. Bu görüşme sonunda

---

213- Aktaran: Dr. Afrasyaw Hawramanî, Piranlı Şeyh Sait Devrimi, Türkçeye çeviren: Aris Arda, Newroz.com, bölüm: 9

214- Sovyetler Birliği'nin Erzurum Konsolosu Pavlovski'nin 15 Ekim 1922 tarihli rapor taslağından aktaran: Dr. Afrasyaw Hawramanî, Piranlı Şayh Sait Devrimi, Türkçeye çeviren: Aris Arda, Newroz.com, bölüm: 6

215- Kemal Fevzi, 1925'te idam edilişinden önce İstiklâl Mahkemesi'nde verdiği ifadede, Lozan Konferansı'ndan sonra Sımko'nun yanına gittiğini, altı ay orada kaldığını söyler. Vakit: Yevmî gazete, İstanbul, 12 Mayıs 1925, s. 2.

Kemal Fevzi konsolosa şunu söyler:

"Bana sonuç olarak Sovyet Rusyası gerçekten Kürdlere yardım eder mi etmez mi, söyleyiniz... Eğer bize yardım etmeseniz de biz mücadelemize devam edeceğiz. Eğer ***biz Türkler tarafından yenilgiye uğratılsak ve bastırılsak da, biz koyun gibi değil aslanlar gibi ölürüz.***"[216] (abç)

Sovyetler Birliği yetkilileri de İngiltere yetkililerinin diğer Kürt örgütlerinin liderlerine yaptığı gibi, uzun süre Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi yöneticilerini oyalar ama hiçbir şekilde yardımda bulunmazlar. Yardım etmek bir yana, başka devletlerin Kürtler için özerklik kabul etmesine bile karşıdırlar. O günlerde, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığı, Ankara ve Tahran 'daki temsilciliklerine gönderdiği bir talimatta şunları belirtir:

"Biz Kürd meselesini uluslararası bir mesele olarak görmüyoruz. Bundan dolayı Kürdistan için otonomiyi kim destekliyorsa desteklesin, reddediyoruz. (...) Eğer Türkiye Kuzey Kürdistan'a otonomi verirse bizim çıkarlarımıza tamamıyla zarar verecektir."[217]

7.1.KÜRDİSTAN İSTİKLÂL VE İSTİHLÂS KOMİTESİ'NİN ŞUBELERİ

11 Kasım 1924 tarihli "çok gizli" kaydını taşıyan bir İngiliz askeri raporunda, Türk ordusundan firar eden ve bu örgüt mensubu olduğu anlaşılan beş Kürt subayın verdiği bilgilere dayanılarak hazırlanan, örgütün Erzurum merkezinin yanı sıra şubelerinin, şube başkanlarının ve bazı üyelerinin adlarını içeren bir liste yer almaktadır. Listede, Erzurum'dan sonra, şu 18 şubenin adlarına yer verilmiştir:

216- Dr. Afrasyaw Hawramanî, Piranlı Şayh Sait Devrimi, Türkçeye çeviren: Aris Arda, Newroz.com, bölüm: 20.

217- Dr. Afrasyaw Hawramanî, Piranlı Şayh Sait Devrimi, Türkçeye çeviren: Aris Arda, Newroz.com, bölüm: 21.

İstanbul, Kars, Beyazıt, Eleşkirt, Malazgirt, Varto, Hınıs, Muş, Bitlis, Van, Siirt, Şırnak, Cizre, Diyarbekir, Mardin, Erzincan, Harput, Dersim.

Bu şubelerden Muş, Erzincan ve Harput şubeleri hariç diğerleri için başkan veya üye adı da verilmiştir. Keza bu bilgileri veren söz konusu subayların açıklamalarına göre hazırlanan, Türkiye ordusunun 7. tümenindeki "hareketle ilgili askeri görevlilerin listesi" de bu raporda yer almaktadır. Bilgileri veren subaylar, *"daha genel bir iddiayla bütün aşiretlerin ulusalcılık ve din gerekçesiyle hareketi destekleyeceklerini"* söylerler. Raporu hazırlayan İngiliz yetkilisinin ısrarı üzerine, Bitlis, Van, Şırnak, Mardin bölgelerinden örgüte *"hem söz hem de pratikte yardımcı olacakları konusunda güven duydukları"* 26 aşiret reisinin adlarını da eklerler. Bu bilgilerin ne kadarının doğru olduğunu bilmek güç olmakla birlikte açık ki *"bütün aşiretlerin ulusalcılık ve din gerekçesiyle hareketi destekleyecekleri"* iddiası abartılı bir iddiadır. Raporu yazan İngiliz yetkilisi, bilgi veren subayları kastederek şunu da belirtir:

"Kendilerinden o kadar emindirler ve duyguları o kadar güçlüdür ki bir istisna dışında hepsi ***Irak'taki iş önerilerini reddetmişler*** *ve İngilizlerden ve diğerlerinden hiçbir yardım emaresi görülmemesine rağmen, hareketi geliştirebilmek için ne verebileceklerse onu vermek üzere ülkelerine dönmüşlerdir."*[218]

M. Nuri Dersimi, [Dersim'de iken] Erzurum'da kurulan Kürt İstiklâl Teşkilatı ile sürekli temas içinde olduklarını yazar.[219]

Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'ni yukarıda üzerinde durduğumuz diğer örgütlerden ayıran önemli farklar var: Her

---

218-Ahmet Mesut, s. 143-153.

Robert Olson, Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı: 1880-1925, Çevirenler: Bülent Peker & Nevzat Kıraç, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1992, s. 247-250.

219- Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, Hatıratım, Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1986, s. 179.

Sasuni, s. 171.

şeyden önce, Kürdistan'da doğan ve orada örgütlenen bir örgüttür. Bu örgüte göre, *"Kürdistan; Türkiye'deki Erzurum, Van, Musul, Bitlis, Diyarbekir, Harput vilayetleri, Suriye vilayetinin batı bölümü ve İran'daki Kırmanşah, Sine, Seqız, Mehabad, Urmiye ve Selmas vilayetlerinden oluşur."* Yani Kürdistan'ın dört parçasını kapsamaktadır. İkincisi, illegal bir örgüttür. Üçüncüsü, bağımsız Kürdistan devleti kurmak için bir ayaklanma planlamaktadır. Dördüncüsü, sınırlı sayıda da olsa ordudaki subaylar arasında örgütlenmiştir, başkanı Cıbranlı Halit de bir albaydır. Beşincisi, Sovyetler Birliği'nden yardım sağlamak için bu devletin bazı yetkilileriyle görüşmeler yapmıştır.

Bu örgüte kabul edilen her üye yemin eder. Üyeler birbirlerinden haberdar olmayan beşer kişilik hücreler halinde çalışırlar. Binbaşı Kasım'a göre, söz konusu *"yemin o kadar müthiştir ki müntesibinin kafasını kesseler söylemezler"*. Üyeler yazılı haberleşmelerinde "şifre" kullanırlar.[220] Buna rağmen örgüt hakkında bilgisi olan Vartolu Mehmet Şerif Fırat ve Cıbranlı Halit'in akrabası olan Emekli Binbaşı Kasım ile diğer bazı kişiler örgütün çalışmaları hakkında devlet yetkililerine ihbarlarda bulunur, bilgi verip örgütü deşifre ederler. (Bak. Ek-6 ve Ek-7) Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'nin başkanı Cıbranlı Halit Bey ve yakalanabilen diğer yöneticileri 1924-1925'te idam edilirler.[221]

220- Binbaşı Kasım'ın ifadesinden:

"Yalnız Halid Bey'den [Cıbranlı Halid'den] işitdiklerimi arz edeyim. Süleymaniyeli Tevfik, Salih Ef[endi], İsmail Hakkı Ef[endi] namında üç zabit vardı. Me'zunen İsmail Hakkı Diyarbekir'e, sonra Urfa'ya ve Haleb'e gidiyor. Yazdığı bir mektubda, 'Haleb'de Bozo Bey'i Necmi Bey'e takdim etdim. Burdaki ticaret postasını himaye etmesini rica etdim, va'd aldım' yazıyordu. Zabitler okurken gülüyorlardı. Halid Bey: 'Bozo: şifredir, Kürd'dür. Necmi: Fransız'dır. Nihad: Türkdür' diyordu.

Bağdad'dan Ömer Kutbeddin imzalı bir mektub geliyor. 'Buradaki Suadgil'e (İngilizler) söyledim. Ticaret şubeleriyle muhabere etdiler ve büyük ticarethaneye yazdılar (Londra). Şube müdiri sizi tanıyor, memnun oluyor' diyor." (Şark İstiklal Mahkemesi (Kararlar ve Mahkeme Zabıtları), TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, c. 6/1, s. 436)

221- Daha sonraki yıllarda bazı Kürt şairlerinin şiirlerinde, Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs

1925 Ayaklanmasının yenilgiyle sonuçlanmasından sonra, 1926-1927'de Musul'da illegal çalışan Cemiyet-i İstiklâl-i Kürd adlı örgütün de Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'nin devamı olduğu ve Kürt siyasileri arasında "Civata Xweserîya Kurd" adıyla anıldığı, o sırada Güney Kürdistan ve Irak'ta bulunan Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Muhammed Mehdi[222] ve Şeyh Sait'in oğlu Şeyh Alirıza'nın da bu örgütte yer aldığı anlaşılıyor.[223]

Son olarak şunu hatırlatalım ki yukarıda sözü edilen örgütlerin etkileri, sınırlı da olsa Cumhuriyet döneminde devam etmiştir. Örneğin 1925 Ayaklanmasının yenilgiyle sonuçlanmasından iki yıl sonra, adı geçen örgütlerden Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti, Kürd Millet Fırkası ve Kürd İstiklâl Komitesi'nin birleşmesiyle 5 Ekim 1927'de Xoybûn

---

Komitesi'nin başkanı Cıbranlı Halit Bey ve diğer yöneticilerinden övgüyle bahsettiklerini görürüz. Örneğin Ebdurehîm Rehmîyê Hekarî şöyle diyordu:

"Tehemmul wan nekir, Xalid Beg û Yûsif Zîya kuştin

Çirayê[n] me vekuştin, ma kesê eqlî li ser hîştin?"

Türkçesi:

"Tahammül etmediler, Halit Bey'i ve Yusuf Ziya'yı öldürdüler

Çıralarımızı söndürdüler, aklı başında olan kimseyi [sağ] bıraktılar mı"

Şair Cîgerxwîn ise bir şiirinde şöyle seslenmişti:

"Bibêje Xalido, rabe dereng e

Hemî kurdan bi hev re daye deng e"

Türkçesi:

"Ey Halit geç oldu kalk, de

Bütün Kürtler nam saldılar birlikte"

Ünlü Türk yazarı Demir Özlü de *"Cibranlı Halit Bey'in Ölümü"* başlıklı öyküsünde, Halit Bey'in Bitlis'te idamından sonra başındaki kalpağı, kılıcı ve giysilerinin müzayede ile satıldığını konu edinir.

222- Irak'taki İngiliz istihbaratının eline geçen Şeyh Muhammed Mehdi'ye (Şeyh Sait'in kardeşi) ait Şubat 1926 tarihli bir üyelik belgesinde, bu belgeyi veren örgütün adı Arapça olarak "İstiqlali Muctemi'i Kurdistan" biçiminde geçer. Bu örgütün "Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi"nin Güney Kürdistan'daki devamı olduğu ve çalışmalarını o tarihte sürdürdüğü anlaşılıyor. Söz konusu üyelik belgesinin kopyası için bak. Ebdulfettah 'Elî Yehya el-Bûtanî, Wesaîq 'Enî'l-Hereketî'l-Qewmîyye'l-Kurdîyye'l-Tehrîrîye, Muessesetû Mukriyanî, Erbîl, 2001, s. 490.

223- Ebdulfettah 'Elî Yehya el-Bûtanî, Wesaîq 'Enî'l-Hereketî'l-Qewmîyye'l-Kurdîyye'l-Tehrîrîye, Muessesetû Mukriyanî, Erbîl, 2001, s. 490, 504-505

örgütü kurulacak,[224] Xoybûn da İhsan Nuri liderliğinde yürütülen Agri Ayaklanmasını destekliyecekti.

224- Joyce Blau, Le Fait National Kurde, mémoire de licence, Universite Libre de Bruxelles, 1961-1962, s. 72.

8.MUSTAFA KEMAL YÖNETİMİ VE KÜRTLER İÇİN ÖZERKLİK

Bazı belgelerde Mustafa Kemal yönetiminin Kürtler için özerkliği kabul ettiği belirtilir. Burada kısaca bunların üzerinde duracağız.

Bu belgelerden biri, 27 **Haziran 1921 tarihli** TBMM Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu) Kararı olup Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal imzasını taşır. "Kürdistan hakkında Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti'nin Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na talimatıdır" diye başlayan bu belge, beş maddeden ibarettir. Birinci maddede, *"Kürtlerin oturduğu bölgelerde ise hem iç siyasetimiz hem de dış siyasetimiz açısından adım adım* ***yerel bir idare kurulması****"*nın gerekli görüldüğü belirtilir. İkinci maddede, milletlerin kendi geleceklerini bizzat idare etmeleri hakkının bütün dünyada kabul edilmiş bir prensip olduğu belirtildikten ve "Biz de bu prensibi kabul etmişizdir" dendikten sonra şöyle devam edilir:

"Tahmin olunduğuna göre, Kürtlerin bu zamana kadar yerel idareye ait teşkilatlarını tamamlamış ve reisleri ve etkili kimseleri bu gaye namına bizim tarafımızdan kazanılmış olması ve ***reylerini açıkladıkları***

zaman kendi geleceklerine zaten sahip olduklarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresinde yaşamaya talip olduklarını ilan etmelidirler. Kürdistan'da bütün çalışmanın bu gayeye dayanan siyasete yöneltilmesi Elcezire Cephesi Kumandanlığı'na aittir."

Dördüncü maddeye göre, *"Kürdistan iç siyaseti Elcezire Cephesi Kumandanlığı tarafından birleş*tirilecek ve idare edilecektir".[225]

Bu belgeden anladığımız kadarıyla, Kürtlerin kendi kendilerini idare etmelerini gerçekleştirmekten çok, öyle bir görüntünün yaratılması amaçlanmaktadır. Kürtler kazanılmalı ve *"görüşlerini açıkladıkları zaman kendi geleceklerine zaten sahip olduklarını ilan etmelidirler"* denmiştir. Kürtler "geleceklerine zaten sahip olduklarını ilan etmedikleri" veya "geleceklerine zaten sahip olmadıklarını ilan ettikleri" taktirde ne olacaktı? Bu soruların cevabı yoktu. Ayrıca, *"kendi geleceklerine zaten sahip"* olmaları için, kendi yönetim biçimlerinin (örneğin otonomi, federasyon veya ayrı devlet) sisteminin oluşturulup uygulanması gerekirdi. Böyle bir şey yokken *"kendi geleceklerine zaten sahip"* olduklarını söylemeleri gerçeği yansıtmazdı.

İkinci belge, "Kürdistan'ın muhtariyetine dair ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 10 Şubat 1922 tarihinde müzakere edilmiş olan Kanun Tasarısı"dır.[226] Bu da bir tasarı olarak kalmaktan öteye geçmemiştir. Uygulanması için herhangi bir adım atılmadığından niçin hazırlandığı tartışmalıdır.

Üçüncü belge, Mustafa Kemal'in 16/17 Ocak 1923 tarihli bir açıklamasıdır. Bu açıklama, gazeteci Falih Rıfkı Atay'ın bir sorusuna cevap olarak yapılmıştır:

225- TBMM Gizli Celse Zabıtları, III, s. 550 vd'den aktaran: Doğu Perinçek, Kemalist Devrim-4: Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 342-343

226- Olson, s. 244-246.

Ahmet Mesut, s. 137-140.

"Kürt sorunu bizim, yani Türklerin çıkarları için kesinlikle söz konusu olmaz. Çünkü, bizim ulusal sınırlarımız içinde Kürt ögeleri öylesine yerleşmişlerdir ki, pek sınırlı yerlerde yoğun olarak yaşarlar. Bu yoğunluklarını da kaybede ede ve Türklerin içine gire gire öyle bir sınır oluşmuştur ki, Kürtlük adına bir sınır çizmek istesek, Türkiye'yi mahvetmek gerekir. (...) Bu nedenle başlıbaşına bir Kürtlük düşünmekten çok ***anayasamız gereğince*** *zaten* ***bir çeşit özerklik*** *oluşacaktır. O hâlde hangi bölgenin halkı Kürt ise* ***onlar kendi kendilerini özerk olarak yöneteceklerdir.*** *Bundan başka Türkiye'nin halkı söz konusu olurken onları da beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendileri için sorun çıkarırlar. Şimdi* ***TBMM hem Türklerin hem Kürtlerin yetkili temsilcilerinden oluşmuştur.*** *Ve bu iki öge, bütün çıkarını ve bütün yazgılarını birleştirmiştir. Yani onlar bilirler ki, bu ortak bir şeydir. Ayrı sınır çizmek olmaz."*[227] (abç)

Mustafa Kemal, bu açıklamasında Kürtlerin Türkiye sınırları içinde "pek sınırlı yerlerde yoğun olarak" yaşadıklarını söylüyor. Bu yerlerin neresi olduğu üzerinde durulmamıştır. O dönemde Kürt nüfusun miktarıyla ilgili istatistiki bilgi yoktur. Ancak anadili Kürtçe ve Türkçe olan nüfus üzerinden bir fikir edinilebilir. Türkiye'de ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış ve bu sayımda vatandaşların "vilayet itibariyle ana lisanı" da kaydedilmiştir. Unutmamak gerekir ki Cumhuriyet döneminde Kürtçe yasaklandığı ve Kürtler üzerinde büyük baskı olduğu için, hem bu baskıdan ötürü hem de Türkçe bilmemekten, dolayısıyla meramını anlatamamaktan ötürü birçok Kürt gerçek ana dilini kaydettirmemiş veya kaydettirememiştir. Sayım memurlarının yasak dil olan Kürtçe aleyhine kişisel tasarrufunu da bunlara eklemek gerekir. Bütün bunlara rağmen 1927 nüfus sayımına göre, Türkiye'deki toplam 57 ilden (vilayetten) 11 tanesinde "vilayet itibariyle ana lisan" durumu şöyledir:[228]

227- Aktaran: Uğur Mumcu, Kürt-İslâm Ayaklanması 1919-1925, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 56.

228- Fuat Dündar, Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar, İkinci baskı, Çiviyazıları, İstanbul, 2000, s. 156-157, 102.

Vilayet	Ana dili Kürtçe olan nüfus	Ana dili Türkçe olan nüfus
Bayazıt	60 926	43 570
Bitlis	67 678	20 689
Diyarbakır	132 209	56 151
Elaziz	112 493	97 657
Hakkari	17 005	1 044
Mardin	109 841	11 864
Siirt	75 962	5 479
Urfa	82 788	82 182
Van	57 723	17 399
9 Vilayetin toplamı	**716 625**	**336 035**
Erzincan	54 877	77 149
Malatya	128 323	175 815
11 Vilayetin toplamı	**899 825**	**588 999**

Hatırlatalım ki bugünkü Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Iğdır, Muş, Şırnak ve Tunceli illeri 1927'de henüz ayrı iller olmayıp yukarıdaki iller dahilindedir. O zamanki Bayazıt ise bugünkü Doğubayazıt ve çevresini kapsayan bir ildir. Tabloda görüldüğü gibi, 1927 Türkiye Cumhuriyeti Nüfus Sayımı Sonuçları'na göre, yukarıdaki ilk dokuz ilde ana dili Kürtçe olan toplam nüfus, ana dili Türkçe olan toplam nüfusun **iki katından fazladır.** Yukarıdaki on bir ilde ise ana dili Kürtçe olan toplam nüfus, ana dili Türkçe olan toplam nüfustan 310 826 kişi daha fazladır.

Öte yandan, "anayasamız gereğince zaten bir çeşit özerklik oluşacaktır" deniyor ama bunun ne çeşit özerklik olduğu belli değil. Bu özerkliğin hangi kanuna göre, nasıl olacağı ve ne zaman uygulamaya konacağını bilen yok, çünkü belirtilmemiştir. Mustafa Kemal bu açıklamasında, artık yukarıda ikinci belge dediğimiz "kanun tasarısı"ndan ya da kanundan söz etmiyor.

Yukarıda değindiğimiz 27 Haziran 1921 tarihli kararda, daha o zaman, *"Kürtlerin bu zamana kadar yerel idareye ait teşkilatlarını tamamlamış"* olmasından söz edildiği halde, böyle bir teşkilat oluşturulmamışken ve ondan sonra on sekiz ay daha geçmesine rağmen bu konuda bir uygulama yokken, tekrar "anayasamız gereğince zaten bir çeşit özerklik oluşacaktır" denmiş, ama bu özerklik hiçbir zaman olmadığı gibi, devlet Kürtlerin varlığını da inkar etmiş, dillerini bile yasaklamıştır. TBMM'nin hem Türklerin hem Kürtlerin yetkili temsilcilerinden oluştuğu belirtiliyor ama özellikle 1923'te yapılan milletvekili seçimlerinden sonra, bu mecliste Kürtlerin milli taleplerini dile getiren veya sözü edilen "özerklik"le ilgili bir soru bile sorabilecek milletvekili zaten yoktur.

9. SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sırasında ve onu izleyen yıllarda sadece Kürtler açısından değil, dünya tarihi açısından da çok önemli gelişmeler olmuştur. Sovyet Devrimi, Osmanlı Devleti'nin yenilmesi, Mondros Mütarekesi, Sevr Antlaşması gibi.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda yenildikten sonra Mondros Mütarekesi'yle etkisiz bir konuma düşer. O süreçte değişik faktörlerin etkisiyle Kürt milliyetçisi gruplar oluşur, bunlar birkaç örgüt kurarlar. Osmanlı yönetiminin etkisizleştiği koşullarda bu örgütler özerk veya bağımsız Kürdistan için mücadele etmeye başlarlar.

Bu grup ve kişilerin büyük bir kısmı o sırada Kürdistan dışında kalmakta ve çalışmalarını oralarda yürütmektedir. Bu nedenle halk üzerindeki etkileri çok sınırlıdır. Tasarladıkları özerk ya da bağımsız devletin kurulması için İngiltere veya Rusya'dan (sonra Sovyetler Birliği'nden) yardım almak amacıyla birçok girişimde bulunurlar. Bu devletlerin yöneticilerinin, milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı çerçevesinde kendilerine yardımcı olacağına inanırlar ya da inanmak isterler.

O sırada Kürdistan ve Kürtler konusunda birçok sorun söz

konusudur. Kürtlerin hangi milli hakları kabul edilecekti? Kürdistan için otonomi mi bağımsızlık mı gerekiyordu? Bunların mevcut devletlerden hangisine, ne gibi yararı ya da zararı olacaktı? Kürdistan'ın sınırları nerede başlayıp nerede bitiyordu? Kürtlerin milli lideri ve temsilcisi olarak kim veya kimler muhatap kabul edilecekti?

Batılı devletler bu konularda kararlarını netleştirinceye kadar, Kürtlere sorunlarının Sevr'deki Barış Antlaşması'nda çözüleceği ümidini vererek Kürdistan'da olay çıkarmamalarını, çatışmaları önlemelerini, asayişi ihlal etmeden beklemelerini önerir, böylece oyalarlar. Bu devletler de kendi çıkarları neyi gerektiriyorsa ona karar verip kendi aralarında ve Türkiye ile olan ilişkilerinde dengeleri hesaplar, Kürt milliyetçilerine destek vermez, onları kendi projelerini uygulamayı kolaylaştıracak biçimde kullanmaya çalışırlar. Bütün bunları, söz konusu devletlerin görevlileri arasında o zaman yapılan yazışmalardan anlamak mümkündür.

Aynı dönemde Mustafa Kemal ve taraftarları ise Kürdistan'da örgütlenir, orada yeni bir Türk yönetimi tesis eder ve Kürt milliyetçilerinin çalışmalarını engellerler.

O günün koşullarında Kürdistan'da güçlü bir örgütlenme gerçekleştiremeyen zamanın Kürt milliyetçileri ve örgütleri, Kürt devleti ya da özerk yönetim oluşturmayı başaramamış, amaçlarına ulaşamamışlardır. Sevr'de bir bölgenin Kürdistan olarak kabul edilmesi de kağıt üzerinde kalmaktan öteye geçmemiştir. Bununla birlikte bu dönemin Kürt milliyetçilerinin düşünceleri, Kürt milliyetçiliği tarihinde örgütlenmeye varan önemli bir aşamayı ifade eder. Çünkü çağdaş Kürt siyasi örgütleri ilk kez bu dönemde kurulmuş, Sevr Antlaşması'nın yapıldığı süreçte Kürt sorunu uluslararası alanda tartışılmış, birkaç gazete ve dergi yayımlanmış ve bunlarla Kürtlerin sorunları ilk kez bu düzeyde dile getirilmiş, Kürt bayrağı gibi milli semboller

benimsenmiştir. Kürtlerin kendi kendini yönetme, kendi devletini kurma, Kürdistan'ın bütünlüğü düşünceleri ilk kez bu dönemde Kürt aydınları arasında görece bir yaygınlık kazanmıştır.

O zamanki Kürt örgütlerinin kendi aralarında bir süreklilik arz ettiği söylenebilir. Bu örgütlerin etkileri, Xoybûn (Hoybun) gibi örgütler ve Agri Ayaklanmsıyla sınırlı da olsa Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

EKLER

EK-1

MEMDUH SELİM'İN MEKTUBUNDAN

(5 Eylül 1935)

Dans cette histoire, il traite, peut-être premièrement avec beaucoup d'intérêt, l'histoire kurde, et surtout celle des Princes Beni Marwan Kurdié, les princes kurde qui ont regné à Diarbékir.

Son fils Suleiman Nazif, a paru, immédiatement après la Constitution 1908, un nationaliste kurde; après qu'il a été nommé vali, il a changé l'idée et est devenu un kurdophobe acharné. Alors qu'il était nationaliste avait publié un article dans cette revue sous le titre de „Smyrne n'est pas kurdistan". Ce titre est la parole d'un député turc de Smyrne, qu'il avait prononcée au Parlement. Le resumé que je me rappelle est ceci: „Smyrne n'est pas kurdistan, mais qu'est-ce que c'est que kurdistan? Le kurdistan était mille fois plus prospère et sa population autant heureux avant la domination turque (ottomane disait-il) Depuis lors le kurdistan n'a vu, de cette administration, que la souffrance, la catastrophe, la misère et le malheur. Le gouvernement turc n'y a emporté que la ruine et l'oppression. Aujourd'hui nous ne lui demandons pas la prospérité, le bien-être, mais qu'il ne nous fasse pas pleurer."

J'ai demandé à mes amis qui puissent garder les collections, les explaires des journaux et des revues kurdes. Aussitôt que je les aurai je ne manquerai pas de vous les envoyer.

Agréez, Mon Cher Capitaine, l'expression de mes sentiments les plus respectueux.

Memduh Selim

EK-2

KÜRT HÜKÜMET-İ MUVAKKATİSİ'NİN BİLDİRİSİ

Bu bildiriyi yayımlayan Baki Öz, "muvakkatisi" sözcüğünü kitabının bir yerinde "muvakkatisi", diğer bir yerinde ise "muvakkitesi" biçiminde yazmıştır. Biz, "geçici" anlamında olduğu için burada "muvakkatisi" biçiminde yazdık. Baki Öz'e göre, bildiri KTC tarafından hazırlanmış ve Koçgiri Ayaklanması bölgesinde dağıtılmıştır. Yayımlanan bildirideki "ulusal" vd. öz Türkçe sözcüklerin varlığı, bildirinin dilinin Osmanlıca aslındaki gibi olmadığını, günümüz Türkçesine göre kısmen sadeleştirildiğini gösteriyor.

M. Malmîsanij

* * *

Necip [soylu] Kürd Milleti'ne,

Ey Kürdler! Allah'ın emri ve Peygamber'in kavliyle, asırlardan beri esaret altında inleyen Kürd milletinin kurtuluşunun başlangıcı **ve bağımsız Kürd devletinin esası olan Kürd Hükümet-i Muvakkatisi'nin** [Geçici Kürd Hükümeti'nin] teşekkülünü vatandaşlara duyurmaktan onur duyarız.

Vatandaşlar! Bütün Kürdistan dahilinde ulusal hareketin gelişmesiyle hükümetimizin kesin kuruluşu hakkında yapılacak

muazzam teşebbüsün gerçekleşme zamanı pek yakındır. Ancak, bu teşebbüs, bütün vatandaşların ayrı ayrı yardımı olmadıkça gerçekleşemez. Her Kürd, vatanı için bu emre büyük küçük birer görev ile yükümlüdür. Bunu ihmal edenleri tarih lanetliyecektir. Allah korusun **bu fırsatı kaçıracak olursak, yarınki neslin huzurunda suçlu durumda kalacağız. Çünkü bu büyük fırsat bir daha ele geçmez.**

Vatandaşlar! Sizin şimdilik yapacağınız hizmet basit, fakat mühim ve muazzamdır. Siz Mustafa Kemal'e karşı harp eden Yunan Ordusuna karşı bir vaziyet almaktan ve Mustafa Kemal lehine harbe katılmaktan tamamen çekilmelisiniz. Çünkü Mustafa Kemal ile harb eden Yunanlılar'ın Kürdlere karşı hiçbir düşmanlıkları yoktur. Ve olamaz. Aksine Sultana karşı ayaklanmaya cüret eden Mustafa Kemal, Müslümanların Halifesi Hazretleri tarafından Kürdlere bahs olunan özerklik ve bağımsızlığı gasp etmektedir. Bundan vazgeçersek, Mustafa Kemal'in İstiklâl ve daha doğrusu Engizisyon mahkemelerinin idam ettiği Kürdler'in miktarı binleri çoktan aşmıştır.

Vatandaşlar! Halife asisi Mustafa Kemal'i imha ve Kürd hükümetinin kuruluşunu kolaylaştırmak üzere, cümleniz, bulunduğunuz yerlerde isyanlar, ihtilaller tertip ediniz. Ta ki ağırlığı günden güne çoğalan bu esaret gömleğini yırtıp atalım. Çünki esir olmak, mazlum olmak da, zalim olmak kadar ve belki daha büyük bir cinayettir ki cezası idamdır.

Vatandaşlar! **Yakında resmen ilan olunacak Kürd Hükümeti sancağı altında** kucaklaşmak ümidiyle, cümlenizden ve cümlenizden çaba ve gayret bekliyoruz. (abç)

Kürt Hükümet-i Muvakkatisi

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki Yer no: 61, Dosya No: 15, vesika no: 9045'ten aktaran: Öz, Baki, Belgelerle Koçgiri Olayı, Can Yayınları, İstanbul, 1999, s. 106, 274-275.

EK-3

SÜREYYA BEDİRHAN'IN MEKTUBUNDAN

Cher Monsieur

J'ai reçu votre estimée lettre de 22 Mars 19,
avec plaisir, que j'ai communiqué à mon
Comité.

J'aime à espérer que vous aurez reçu,
jusqu'à l'arrivée de la présente, les deux
cents exemplaires qui vous ont été expédiés.

Je suis heureuse de pouvoir vous
annoncer que notre espoir d'arriver
enfin à recouvrer l'Indépendance du
Kurdistan dans ses frontières historiques
se raffermit de jour en jour.

Sous peu je partirai pour Londres
avec une délégation présidée par S. E.
Mahamed Aref Pacha Mardini, ex-Vali
de Damas et dont je fais partie. À Paris
nous sommes déjà représentés par

une délégation. Vous pouvez toujours écrire au Caire où je serai remplacé par Dr Khalid en ma qualité de secrétaire général.

Confiant dans le bien fondé de nos réclamations, dans le patriotisme de notre nation et dans l'avenir, il nous incombe à nous; les enfants instruits et éclairés de la patrie kurde de nous consacrer corps et âmes à ce noble et glorieux devoir.

Ici que je sois, je vous tiendrai au courant. Nous n'avons point des nouvelles d'Abdul-Kadir effendi, lieutenant d'artillerie, qui était aux Indes; en recevez-vous.

Le Conseil central de mon comité m'a chargé de transmettre à vous tous ses cordiales salutations et ses remerciements pour votre zèle

En espérant nous rencontrer dans des jours plus heureux et dans notre chère patrie, je reste votre

Bien dévoué

Surraya Bedir-Khan

Secrétaire Général du Comité de l'Indépendance Kurde

EK-4

KÜRDİSTAN TEALİ CEMİYETİ'NİN BİLDİRİLERİNDEN

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından önce yayımlandığı anlaşılan KTC'nin bildirilerinden aşağıdaki bölümleri aktaran Baki Öz, şöyle diyor: "Koçgiri İnceleme Kurulu'nun dosyasında yer alan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Koçgiri bölgesine gönderilmiş bildirilerinden ele geçen kimi bölümler:"

M. Malmîsanij

* * *

Kürdistan teali Cemiyeti; muhtelif ıstıraplar içinden kederli aziz milletimizi mutlu ve mürefaa [müreffeh] bir hayata kavuşturmak, kendisine layık olduğu mana ve medeni mevkii temin etmek üzere İstanbul'da "Kürdistan Teali Cemiyeti" unvanıyla bir milli mafel [mahfil] açtık. Milli fikirlerimizle uygun olmayan Vilayat-i Şarkiye (Şark Vilayetleri) heyetinin cemiyetimizle hiçbir ilgisi yoktur. Kürt dünyasını kaplayan milli hareketimizin kurtarıcısı olacak (Kürdistan Teali Cemiyeti) şubelerinin her şehirde süratle ve düzgün olarak kurulması yaşamamızın gereğidir. **Hukukumuzu [haklarımızı] teminat altına alan bu mühim ve nazik zamanın gereğine uygun hareket ederek** asayiş hareketlerinden kesin surette kaçınılması bir görevdir.

Kanunun, hukukun temin ve geleceğini tayin ve bunun **milliyet prensibleri esasına göre zaman aşımına uğramadan kefili olan İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya devletleri ile müttefik** milli menfaatlere serbestçe yönelen adil hareketlere yardımcı olmak her fırsatta bu yazılı mevkilere hukukumuzu onaylayacak, hizmet edebilecek teşebbüsler, hizmetler ve tezahüratı icra etmek en başta gelen görevlerdir. Büyük hükümet tarafından Kürdistan'da inceleme, göçerlere yardım v.s. için gönderilen heyet ve memurlar haklarında, temiz ve âsil düşüncelerle, gereken kolaylıkları göstermek, gereken saygıyı göstermek.

Özet olarak; her suretle şahıslar için muhabbetlerimizi göstermek, hareketimizin düsturu olacaktır. Avrupa'da pek müsait kabul gören, milli amacımızı oluşturmak için, Paris Barış konferansı nezdinde gönderilen heyetin başkanlığına, Kürt ileri gelenlerinden Şerif Paşa, üyeliklerin[e] de yine Kürdistan hanedanından Bedirhan Süreyya ve eski Dersim mebusu Lütfi Fikri Beyler seçilmiş ve Paris Konferansı'na kabul edilmişlerdir. Önemli milli hukukumuzun müdafaasına ayrılmış olan **Serbesti, Kürdistan, Jîn gazeteleri Kürdistan'ın her yerinde dikkatle okunmalı**. Bu gazetelerin yayınlarının devamı ve gelişmesine yönelik her türlü teşebbüs süratle ve kesinlikle yapılmalıdır.

Cemiyetimizin her tarafta şubelerini çoğaltmak için, elden gelen gayreti göstererek, açıldığını merkeze bildirmekle beraber teşebbüslerimizin temin ve idamesine hizmet etmek üzere yardım (...) (abç)

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki Yer no: 61, Dosya No: 15, vesika no: 9045'ten aktaran: Öz, Baki, Belgelerle Koçgiri Olayı, Can Yayınları, İstanbul, 1999, s. 106, 276-277.

EK-5

ERZURUM KOMİTESİ'NİN KARAR VE KOŞULLARI

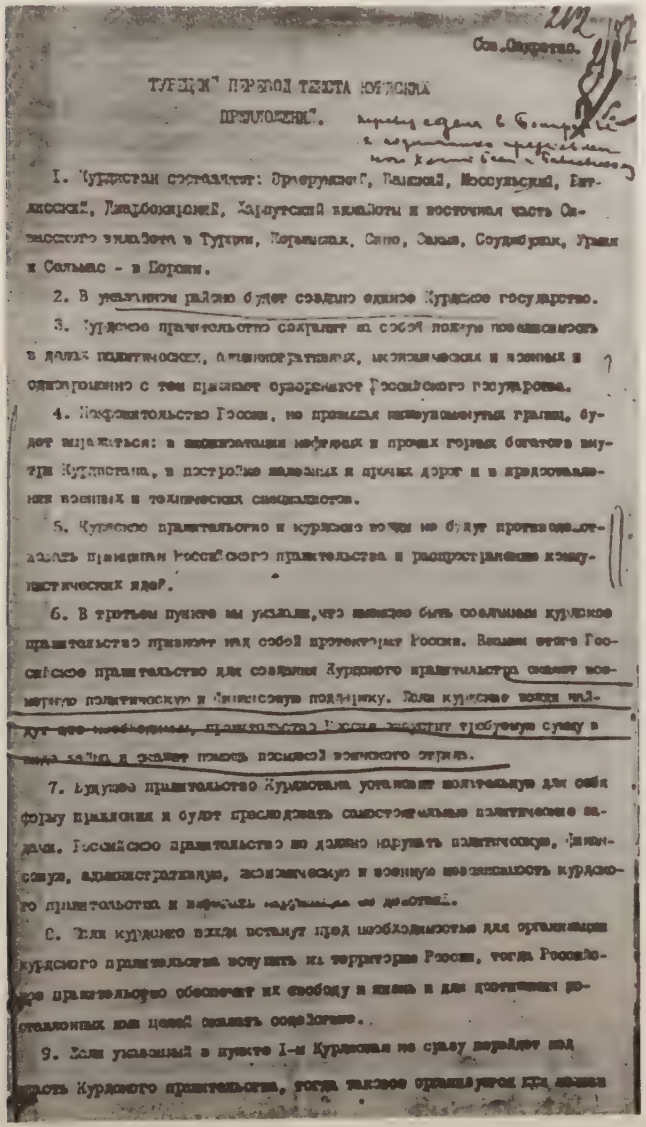

Сов. Секретно.

ТУРЕЦКИЙ ПЕРЕВОД ТЕКСТА КУРДСКИХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ.

1. Курдистан составляют: Эрзерумский, Ванский, Моссульский, Битлисский, Диарбекирский, Харпутский вилайеты и восточная часть Сивасского вилайета в Турции, Кермашах, Сино, Сакыз, Соудибулак, Урмия и Сельмас - в Персии.

2. В указанном районе будет создано единое Курдское государство.

3. Курдское правительство сохранит за собой полную независимость в делах политических, административных, экономических и военных и одновременно с тем признает суверенитет Российского государства.

4. Покровительство России, не превышая вышеупомянутых границ, будет выражаться: в эксплоатации нефтяных и прочих горных богатств внутри Курдистана, в постройке железных и прочих дорог и в предоставлении военных и технических специалистов.

5. Курдское правительство и курдские вожди не будут противодействовать принципам Российского правительства и распространению коммунистических идей.

6. В третьем пункте мы указали, что имеющее быть созданным курдское правительство признает над собой протекторат России. Взамен этого Российское правительство для создания Курдского правительства окажет всемерную политическую и финансовую поддержку. Если курдские вожди найдут это необходимым, правительство России выдаст требуемую сумму в виде займа и окажет помощь посылкой воинского отряда.

7. Будущее правительство Курдистана установит желательную для себя форму правления и будет преследовать самостоятельные политические задачи. Российское правительство не должно нарушать политическую, финансовую, административную, экономическую и военную независимость курдского правительства и вообще нарушать его действий.

8. Если курдские вожди встанут пред необходимостью для организации курдского правительства вступить на территорию России, тогда Российское правительство обеспечит их свободу и жизнь и для достижения поставленных ими целей оказать содействие.

9. Если указанный в пункте 1-м Курдистан не сразу перейдет под власть Курдского правительства, тогда таковое организуется при [illegible]

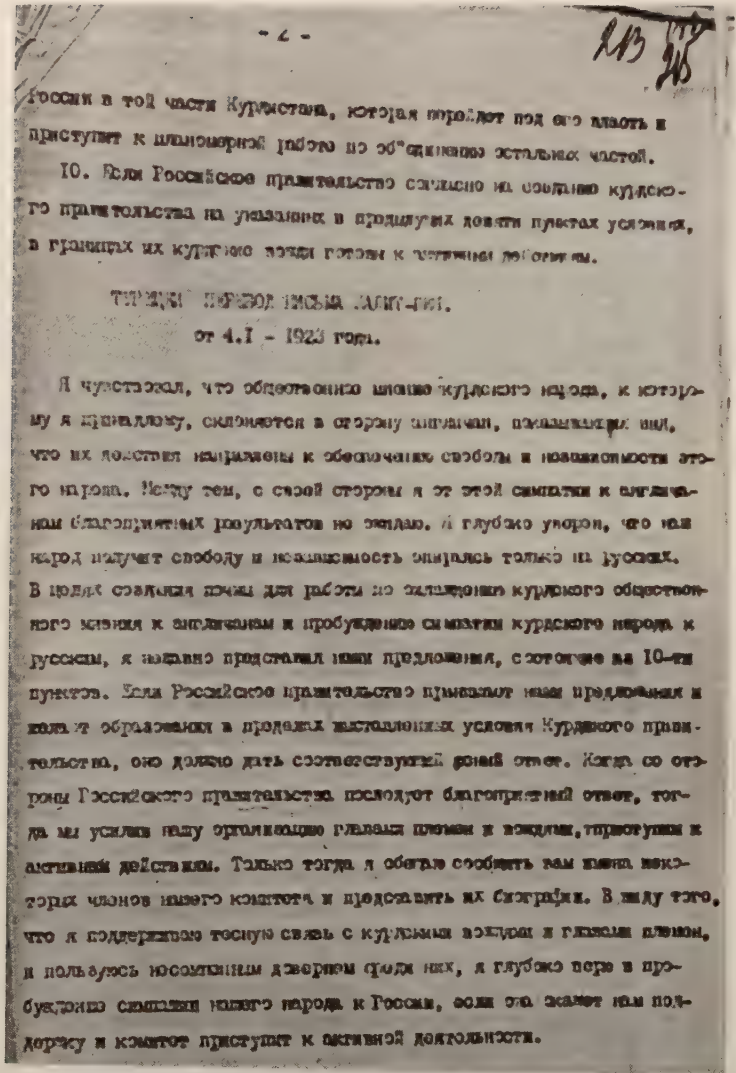

- 2 -

213 215

России в той части Курдистана, которая перейдет под его власть и приступит к планомерной работе по об"единению остальных частей.

10. Если Российское правительство согласно на создание курдского правительства на указанных в предыдущих девяти пунктах условиях, в границах их курдские вожди готовы к активным действиям.

ТУРЕЦКИЙ ПЕРЕВОД ПИСЬМА ЖАЛИТ-ПИ.

от 4.I - 1923 года.

Я чувствовал, что общественное мнение курдского народа, к которому я принадлежу, склоняется в сторону англичан, показывающих вид, что их действия направлены к обеспечению свободы и независимости этого народа. Между тем, с своей стороны я от этой симпатии к англичанам благоприятных результатов не ожидаю. Я глубоко уверен, что наш народ получит свободу и независимость опираясь только на русских. В целях создания почвы для работы по охлаждению курдского общественного мнения к англичанам и пробуждению симпатии курдского народа к русским, я недавно представил наши предложения, состоящие из 10-ти пунктов. Если Российское правительство принимает наши предложения и желает образования в пределах выставленных условия Курдского правительства, оно должно дать соответствующий ясный ответ. Когда со стороны Российского правительства последует благоприятный ответ, тогда мы усилим нашу организацию главами племен и вождями, приступим к активным действиям. Только тогда я обещаю сообщить вам имена некоторых членов нашего комитета и представить их биографии. В виду того, что я поддерживаю тесную связь с курдскими вождями и главами племен, и пользуюсь несомненным доверием среди них, я глубоко верю в пробуждение симпатии нашего народа к России, если она окажет нам поддержку и комитет приступит к активной деятельности.

Kaynak: Архив внешней политики ссср отдель ближново востока, Досье: 106.

Bu belgeyi SSCB Dış Politika Arşivi Yakındoğu Bölümü, Dosya: 106'dan sağlayan Ekrem Önen'e teşekkür ederiz.

EK-6

CIBRANLI HALİT BEY'İN BEŞ MEKTUBU

1925 Kürt Ayaklanması'ndan sonra Şeyh Sait ve arkadaşlarının yargılandığı Şark İstiklal Mahkemesi evrakının yayımlanan belgeleri arasında, Cıbranlı Halit Bey'in daha önce Cıbranlı Kasım'a yazmış olduğu beş mektubu da bulunmaktadır.[229] Arap harfleriye yazılmış olan bu mektupları Latin harflerine çevirip aşağıda aktarıyoruz.

Belgeleri aynen aktardık, sadece o zamanki Osmanlıcada kullanılan "dimek", "iderek", "itmek", "virmek" sözcüklerini, "ederek", "etmek", "vermek" biçiminde yazdık. Keza mektuplarda geçen bazı sözcükler ve kişiler hakkında notlar kısmında açıklamalarda bulunduk.

Mektupların daha iyi anlaşılması için şu birkaç hususun da göz önünde bulundurulmasında yarar var: Mektupları yazan Albay Cıbranlı Halit Bey (Mîralay Xalit Begê Cibrî), o sırada Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'nin (Kürdistan Bağımsızlık ve Kurtuluş Komitesi'nin) başkanıdır. Mektupları Cıbran aşiretine mensup Binbaşı Kasım'a yazmıştır. Kasım vasıtasıyla bu kişisel mektupların devlet yetkililerine, dolayısıyla Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne ulaştırıldığı anlaşılıyor. Binbaşı Kasım yıllarca Kürt milliyetçileri hakkında muhbirlik yapmıştı. Bunu kendisi Şark İstiklal Mahkemesi'nde verdiği ifadede detaylarıyla anlatır.

229- Şark İstiklal Mahkemesi (Kararlar ve Mahkeme Zabıtları), TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, c. 6/1, s. 335-337

Halit Bey'in bu beş mektubundan dördünün başında "mektubun Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne mevsul suret-i mütercemesinde aynen" veya "mektubun suret-i mütercemesi de aynen" ibaresi var. "Suret-i mütercemesi", bugünkü Türkçeyle "tercüme olunmuş sureti/kopyası" demektir. Buna göre, mektupların aslı başka dilde yazılmıştır. Kesin olarak bilmiyoruz ama bu dil muhtemelen Kürtçedir.

M. Malmîsanij

MEKTUPLAR

Ve yine maslub[230] Cıbranlı Halid'in maznunlardan Binbaşı Kasım Bey'e mukaddema göndermiş olduğu mektublardan 18 Nisan sene 339 [1923] tarihli mektubun Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne mevsul[231] suret-i mütercemesinde aynen:

Sana hayli gücendim. Bu mektubum itabnamedir.[232] 1335 [1919]'de ise ben mu'tedil sen ise müfrit idin. Şimdi ise bila-teraküm[233] fikrime muhalefet ediyorsun. Bu mektubla fikrimi tekrar ...[234] ediyorum. Eski fikrinde isen bildir. Bence her fikir ve kanaat muhteremdir. Senin Varto'dan verdiğin telgrafı ben Ankara gazetelerinde okudum. Yerin dibine geçdim. Ve bunu te'vil ederek Muş'a merbut başka bir Cıbranlı aşireti vardır, onun tarafındandır dedim.[235] O katil ve ...[236] Lord Kurzon milletimizi tezyif ediyor[237] Hacı İlyas[238] ve hempaları kendisini

230- **maslub**: idam edilmiş olan

231- **mevsul**: ulaşmış olan

232- **itab**: azarlama, paylama, darılma

233- **teraküm**: birikme, yığılma

234- Buradaki bir sözcük okunamadı.

235- Burada yazılan bir sözcüğün üzeri çizilmiş.

236- Buradaki bir sözcük okunamadı.

237- **tezyif ediyor**: alay ediyor

238- **İlyas Sami Efendi [Muş]** (1881-1945) Muşludur. 1. ve 2. Dönem Muş, 3. Dönem Bitlis ve 5. Dönem Çoruh (Artvin) milletvekilliğine seçildi. İlyas Sami, Kürdistan Teali Cemiyetinin 15 numaralı kurucu üyesiydi.

müdafaa ediyor diye [,] Varto kendini ğaib etmiş. Bizim elimizden kendi hukukumuzu müdafaa etmek gelmiyor hiç olmazsa müdafaa edene hücum etmeyelim. Telgrafın başında eşraf-ı memleket diye Xelîl Uso Dawud, sonra Ehmed Ef[endi], sonra benim ismim, ulemadan Mela Xalid, Belediye Reisi Ehmedê Xelîl, eşraf-ı vilayetden Mihemed Eli, sonra Cıbranlı aşiret reisi namıyla senin imzan sıralanmışdı. Evvelce Madraglı Selim Beg'le Ebdulmecid'i tel'in ediyordun. Şimdi onlarla senin aranda ne fark kaldı. Onlar cahil sen münevver olduğundan daha kabahatlisin. Hususiyle hem nefsimize ve hem din [ve] milletimize düşman olan ve başka maksadlar uğruna çalışan Hacı İlyas'la da muhabere-i dostanede bulunuyorsun. Hacı İlyas'ın Ankara'daki mel'anetinden haberdarım. Hissediyorum ki Reşid Dido [Reşid Tito][239] Xormeklilerin içinden kırk elli kişiyi karışdırarak Vali'ye yazmış. Vali Halet Bey bunu reisleri ben olmak üzere bir cemiyet olarak hükumete bildirmiş. Bir gün Sabit Bey[240] meseleyi benden sordu. -Halet bir halt etmiş Ankara'ya yazmış[,] ben de ona yazdım ki bu zaman Kürdlük cereyanı zamanıdır. Bu bizim hakkımızda daha iyidir [,] ne içün mani oluyorsun dedi. Yeniden intihab[241] suretiyle bir tek bile muhalif mebus bulundurmamak istiyorlar. Trabzon ve Erzurumlular yine muhalif mebuslarını tayin edeceklerdir. Ben de dua ederim ki Hacı İlyas'ı intihab etmeyiniz. Sabit Bey Erzincan'da namzedliğini ilan ve bana da Muş mebusluğunu teklif etdi. Ben reddetdim. Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey muhalif olduğundan Mustafa Kemal Paşa'nın muhafız bölüğü kumandanı Topal

239- Bu söcük, metinde "Dido" biçiminde (Arap alfabesinin DYDW harfleriyle) yazılı fakat Tahsin Sever'den aldığım bilgiye göre, bu "Tito" olabilir çünkü Gimgim'de "Dido" değil "Tito" adıyla anılan bir aile var, bu Reşid onlardan olabilir. Onlara "Mala Gızgo" denirdi. Günay soyadını aldılar.

240- **Mehmet Sabit [Sağıroğlu]** (1881-1960) Kemahlıdır. Dersim mutasarrıflığı (1913), Harput valiliği (1914), Erzurum valiliği (1917 ve 1922) görevlerinde bulundu. 1923 seçimlerinde 2. Dönem Erzincan milletvekiliğine seçildi. Daha sonraki dönemlerde Erzincan ve Harput milletvekili oldu.

Kemahlı Sabit Efendi, Kürdistan Teali Cemiyetinin 4 numaralı kurucu üyesiydi.

241- **intihab**: seçim

Osman tarafından öldürüldü.[242] Muhalif mebuslar Trabzonlular çok ısrar etdiğinden Topal Osman çaresiz takib ve itlaf edildi.[243] Aferin Trabzonlular ve muhalif memurlar. Bu meseleden sonra Mustafa Kemal tarafdarları Meclisin yeniden intihabı içün takrir verdiler muvaffak oldular.

Şeyh Mahmud, Sımiko [Sımko], Seyid Taha birleşerek İngilizlerin muavenetiyle İran cenubunda hareket-i taarruziyeye[244] başlamışlardır. Muvaffakiyetleri de me'muldur.[245] Kardeş kardeşin elini tutmalıdır. İşitdiğime göre Şeyh Mahmud'un hükümdarlığı kuvvetlenmekdedir. İngilizler Irak'a fazla ehemmiyet veriyorlar. Kürdistan'ı da takviye ediyorlar. Hayırlısı Allah'dan[,] benim nokta-i nazarıma göre Reşid Dido [Reşid Tito] bizim daima aleyhimizdedir. Siz rahat oturuyorsunuz. Uyuşukluk doğru değildir. Hatta meydan-ı faaliyetde şerefle ölmek gerekür.

* * *

Yine diğer 20 Nisan sene 341[246] tarihli mektubu dahi aynen:

Bundan evvel Kargapazarlı Reşidle sana daha uzun bir mektub göndermişdim. Bundan böyle on beş yigirmi günde bir mektublaşalım. Yeni intihabdan bahsetmişdim. Ne yaparsanız yapınız Hacı İlyas bu defa mebus olmasun. Çünkü Hacı İlyas dinine[,] milletine hıyanet etmiş bir mürteddir.[247] Mustafa Kemal Paşa'nın [Paşa] Birinci Müdafaa Grubu namıyla bir fırka teşkil etmişdir. Maksadları din perdesi altında hakimiyet-i

242- Bu öldürülme olayı 27 Mart 1923'te gerçekleşir.

243- **itlaf edildi**: öldürüldü, yok edildi

244- **hareket-i taarruziye**: saldırı hareketi

245- **me'muldur**: umulur, beklenir

246- Burada "20 Nisan 341" tarihi yazılıysa da bunun "20 Nisan 339" tarihi yerine yanlışlıkla yazıldığı anlaşılıyor. Çünkü Rumi 20 Nisan 341 tarihi miladi 20 Nisan 1925 tarihine, 20 Nisan 339 tarihi ise miladi 20 Nisan 1923 tarihine tekabül eder. Mektupta anlatılanlardan, bunun 1925'te değil 1923'te yapılan seçim döneminde yazıldığı anlaşılmaktadır. Zaten 20 Nisan sene 341 [1925]'te Halit Bey hayatta değildir.

247- **mürted**: İslam dininden çıkan

hükumet ve keyfe ma yeşa'[248] hareket etmekdedir. Zemin ve zamanı müsaid bulunca hükümdarlığını ilan etmekdir. İkinci bir maksadları da dini kaldırmak ve dinsiz bir hükumet teşkilidir. İşte Hacı İlyas da bu adamın fırkasına mensubdur. Kimse bu deniye[249] rey vermesun. Gerek vali ve gerek çevremin eşrafı benim mebus olmamı teklif etdiler[,] kabul etmedim[.] Bana hepsi[nin] rey vereceklerine kailim[.] Siz ne dersiniz."

Haşiyesinde de [şöyle yazıyor]:

Mustafa Kemal bakdı ki bazı muhalif fırka kuvvetleniyor[,] şimdi hilafetin lehinde Ankara hükumetinden maada meşru hükumet olduğunu kim yazarsa hain-i vatan addolunur diye bir kanun çıkararak İkinci Grubun faaliyeti karşısına geçdi.

* * *

Ve yine diğer 29 Mayıs sene 339 [1923] tarihli mektub[un] suret-i mütercemesi de aynen:

Bu kere mektubunuzu aldım. Maruzatınızın bir noktasını bile kabule şayan görmedim. Din ve millet hususunda hiç kimsenin mazeretini kabul etmem. Benimle hemfikir olursunuz yahud kat'-ı alaka ederiz. Hiç olmazsa bitaraf kal ki badi-i teessüfüm[250] olmayasın. Meselenin bütün teferruatının amili[251] seni addediyorum. Mebusluğum meselesi size Reşidle yazdığım gibidir. Siz benim intihabımı muvafık görürseniz teşebbüs ediniz[,] fikrime tevafuk ederse giderim. Erzurum'da iki fırka vardı. Bir ayak bunları birleşdirmeğe çalışdım fakat büyük hata eyledim. Rüşdi Paşa[252] da bizim tarafda idi bir gece yalnızca ...[253] Ve hükumet

248- **keyfe ma yeşa'**: istediği gibi

249- **deni**: alçak

250- **badi-i teessüfüm**: teessüf etmeme sebep

251- **amil**: sebep

252- **Rüşdi Paşa [Rüştü Paşa]** (1872-1926), 2. meclise Erzurum milletvekili olarak seçildi. 1926'da Mustafa Kemal'e suikast düzenlemeyi planlayan gruptan olduğu iddiasıyla idam edildi.

253- Buradaki bir sözcük okunamadı.

kendisiyle Hoca Raif'in[254] mebusluklarına muvafakat etdiğini mahremane söyledi. İkisi de sözlerini çevirdiler[,] görüşdüğümüz mesele akim kaldı. Bu mesele için imza verenler benim de mebus olmamı teklif etdiler. Erzurumlular vaziyeti tamamiyle kazanamadıkları için muvafakiyeti imkansız görerek reddettim. Ben sana Ziya'nın[255] söylediği benim söylediğim demekdir demişdim[.] Sen[,] ne için bundan bana bir kanaat gelmedi diyorsun[.] Söylediğin benim işime gelmiyor desen daha muvafık olurdu. Mektubunun nihayetinde beylik[256] ağız kullanıyorsun diyorsunuz ben daima aynı meslekdeyim[.] Bu ihtarınıza[257] muhatab olamam. Benim tabiatım doğru yoldur. Riya, tekapu[258] vesaire yokdur. Başım din ve milletim uğruna fedadır.

* * *

Ve yine diğer 7 Temmuz sene 339 [1923] tarihli **dördüncü** mektubun suret-i mütercemesi de aynen:

Mektubunuzu aldım[.] Mektubunuzdan bir şey anlayamıyorum. Harekatımı güya senin aleyhinde imiş gibi gösteriyorlar. Sen de birtakım hamiyetsizler gibi Kürdistan menfaati aleyhine telgraf yazıyorsun[.] Sana onun için muğberim.[259] Bu hareketi hiçbir tarafdan cebr ve tazyik görmiyerek yapıyorsun.[.] Varto'dan gayri yüz kazadan ibaret Kürdistan'ın hiçbir tarafından böyle bir telgraf gelmedi. Muhalif değilim iddiasındasın[,] bir daha nasıl olur diyorsun ki bir defa da benim fikrimle hareket et. Türk mefkûresi bizim için muhaldir.[260] Fakat mefkûremizin ifrat ve itidalinin tevhidi mümkündür. Kavmiyet mefkûresine muhalif olanlar milleti meyanında menfur olur. İtidali bana değil

254- **Hoca Raif [Raif Dinç]** (1874-1949), 2. meclise Erzurum milletvekili olarak seçildi.
255- Buradaki Ziya'dan kasıt Yusuf Ziya Bey'dir.
256- **beylik**: basmakalıp, sıradan
257- **ihtar**: hatırlatma
258- **tekapu**: dalkavukluk
259- **muğber**: gücenik, gücenmiş
260- **muhal**: olamaz, mümkün olmayan

kendine tavsiye et. Ben esasen mutedilim. Bunların fırsat zuhurunda seni ve dini bizim gibi mefkûre sahiblerini bırakmıyacakları şübhesizdir. Hamd olsun o fırsat ellerinde değildir. Biz onlara rabt-ı ümid edemeyiz çünkü bunların da müsbet bir gayeleri yokdur. Buna karşı muhafaza-i itidal etmekdeyim. Mebusluk meselemize gelince: Bu hususda gerçi ümid bizim fakat artık haylımız[261] olmaz. Herhalde namus ve şeref meselesidir. Hükumetin para[,] hatır, cebir[,] propagandalarına kaza müntehib-i sanilerini maruz bırakmıyarak[,] başka taraflarda muvaffak olunmasa bile Varto'da herhalde muhalif rey olmamak şartıyla tamam-ı rey kazanmak mümkündür. Dün ...da[262] Efendi ile görüşdüm. Kendim onun ...kârı[263] olduğum gibi nezdindekiler ile de hemefkârız. Meseleyi ihmal etmeyiniz. Zira bu halas-ı umumi meselesidir. Dikkatle çalışınız. Gözlerinizden öperek muvaffakiyyet temenni ederim.

* * *

Ve yine diğer 7 Kanuni evvel 339 [1923] tarihli **beşinci** mektubun suret-i mütercemesi de aynen:

29 Teşrin-i sani 339 [1923] tarihli mektubunuzu aldım. Hâlâ sen yapdığını bilmiyorsun[.] Otuz senedir hukukumuz vardır. Ruhen ve fikren hemmeslek idik. Ve şimdi teessüf ediyorum ki her hususda ayrılıyoruz. Geçen sene buraya geldiğinde ben sana niçün böyle muhalefet ediyorsun dedim. İsti'fa-yı kusur etmişdin,[264] ben de bu hatanın tekrar etmiyeceğine katiyyen emin olmuşdum[.] Halbuki Varto'ya avdetinde gönderdiğin mektubda bazı mütalaalarda bulundun. Bunları delail ile cerh etdim.[265] Yusuf Ziya'yı tavsiyenamemle nezdinize gönderdiğim halde velev Yusuf Ziya sence fena bir adam olsa dahi tavsiyenamemin

261- **hayl**: zümre, takım
262- Bu sözcüğün baş tarafı okunamadı.
263- Bu sözcüğün baş tarafı okunamadı.
264- **isti'fa-yı kusur etmek**: özür dilemek
265- **delail ile cerh etmek**: delillerle çürütmek

hatırı içün ona hürmet etmek lazım idi fakat sen bu adamı şifre ile Fırka Kumandanı'na jurnal ederek maznunen[266] Erzurum'a iade etdirdin ve dileğince tanzim etdirdiğin zabıt varakasını kardaşlarıma da imza etdirdin. Bu kadar tavsiyelerime rağmen Reşid Bey'i muğlak muhaberatla iğfal ederek[267] muhalif bir rey olmayarak Hacı İlyas'ın mebus olmasına çalışdın. Bu harekatın benim Varto'daki nüfuzumu kırmak ve her işi kendinin yapacağını ilan etmek maksadına matufdur. Aksi halde şerefle ölmeği şerefsiz yaşamağa tercih ederim. Kardeşlerimi[n] Ahmed Bey'in de mesleğime münafi[268] çalışdıklarını bildiriyorsun. Ben onların akılları ermemesi dolayısıyla mazur görüyorum. Fakat mesleğime daima hadim olacağınıza söz vererek yine muhalefetde devam eden sizi mazur görmem. Siz orada memurin ile müştereken ahaliyi soyuyorsunuz sonra benim bazı ...[269] teşebbüslerimi tenkidiniz benim şerefime dokunmakdadır. Ben yine sizi[,] kalben tenebbüh olur[270] ve hakikate irca-i fikir eyler emniyesindeyim.[271] Ve bittabi mazideki hataları da unutur ve afv ederim. Baki selam ile yine afiyetinize dua ederim diye muharrer.[272]

Arap harflerinden Latin harflerine çeviren:
M. Malmîsanij

266- **maznunen**: sanık olarak
267- **muğlak muhaberatla iğfal etmek**: karışık/anlaşılmaz haberleşmelerle aldatmak
268- **mesleğime münafi**: Burada "tuttuğum yola (düşüncelerime) aykırı" anlamında.
269- Buradaki bir sözcük okunamadı.
270- **tenebbüh olmak**: aklını başına toplamak
271- **irca-i fikir eyler emniyesindeyim**: eski fikre döner inancındayım
272- **muharrer**: yazılı

EK-7

MÜTEKA'İD BİNBAŞI VARTOLU KASIM BEY'İN MÜDAFAANAMESİ[273]

(...) 339'da [1923'te] Bitlis mebus-u sabıkı Yusuf Ziya'nın Kürdlükle alakasını Varto'ya geldiğinde anladığım günde derhal süvari fırkasına (ol vakit Üçüncü Alay Kumandanı idim) şifre ile arz eyledim. Ve aldığım emir üzerine zabıt varakası tanzim ve takdim ile merkumu[274] mahkemelere sürükledim. Neticesi meydandadır. Şerif Paşa'nın Kürdlerle alakadar olmayub, Kürdlerin Türkiye camiasından ayrılmayacağı hakkında telgraflarla muhite ve halka nümune-i meseli[275] oldum. Bu yüzden bazılarının nefretini kazandım. Lord Kurzon'un Lozan'da Kürd mebusları müntahab[276] olmayıp Gazi Paşa tarafından tayin edildiği mealindaki zehirli sözlerine karşı ilk tekzib ve tel'in[277] telgrafını Muş Mebusu İlyas Sami Bey vasıtasıyla yazdım. Meclis'te okunub hüsn-i tesir yapdığı cevabını aldım. Bu telgraf ve Yusuf Ziya'nın meselesi Kürd rüesasının bir kısmı aleyhimde

273- Binbaşı Kasım, savunmasının (müdafaanamesinin) başında devlete hizmet ettiğini örneklerle anlatır. Daha sonra Kürt hareketiyle ilgili açıklamalarda bulunur. Burada aktarılan, savunmasının son kısmıdır. (M. Malmîsanij)

274- **merkum**: adı geçen

275- **mesel**: örnek

276- **müntahab**: seçilmiş

277- **tel'in**: lanetleme

tezyifler,[278] tahkirler yapmağa ve hatta su-i kasd teşebbüsünde bulunmalarını da istintac[279] eylemiş iken asla meyyalat etmemiş ve sadakatımda sabitkadem[280] ve musirr[281] kalmışdım. Hesenanlı Halid Bey'in takibi esnasında da Gazi Paşa Hazretleri'ne, Başvekalet'e, Dahiliye Vekaleti'ne, Muş Mebusu İlyas Sami Bey'e, Muş Valisi Sırrı Bey'den Bulanık'ta Kazım Paşa'ya telgraf verdim. Kürd cereyanının gitgide kuvvetlendiğini, binaenaleyh bir an evvel önünün alınmasını, Muş Mebusu İlyas Sami, Osman Kadri ve Erzurum Mebusu Halit Beylere sıra buldukça müşafeheten[282] ve meclisteler iken mektublar arz ederdim. Bilhassa Halk Fırkası katib-i umumiliğine (Receb Beyef[endi] zamanında) uzun bir mektub takdimi ile aşiret hayatına hatime[283] verilmesi ve eşhas-ı muhim ve müteneffizanın[284] Anadolu içerilerinde iskanleri ile aşairin kısmen olsun Türk ahali ile tebdilleri[285] zamanının hülul eylediğini[286] dermiyan eylemişdim.[287] Geçen sene Gazi Paşa Hazretleri'nin Erzurum'a seyahat ve teşriflerinde Muş Vilayeti Heyet-i İstikbaliyesi'nden[288] olarak gitmişdim. Ayruca hususi bir ziyaretle şerefyab[289] oldum. Ve Kürdlük, iftirak[290] fikrinin avamda[291] hemen yüzde seksan nisbetinde bulunduğunu ve tedabir-i kat'iyye-i seri'anın[292] ittihazı[293] pek muktezi[294]

278- **tezyif**: değersiz gösterme
279- **istintac**: çıkarsama, sonuç çıkarma
280- **sabitkadem**: yerinde duran, sözünde duran
281- **musirr**: ısrar eden
282- **müşafeheten**: şifahi olarak, yüz yüze
283- **hatime**: son
284- **müteneffizan**: nüfuzlu kişiler
285- **tebdil**: değiştirilme
286- **hülul eylemek**: gelip çatmak
287- **dermiyan eylemek**: söylemek
288- **heyet-i istikbaliye**: karşılama heyeti
289- **şerefyab**: şeref bulan
290- **iftirak**: ayrılma
291- **avam**: halk tabakası
292- **tedabir-i kat'iyye-i seri'a**: hızlı kesin tedbirler
293- **ittihaz**: kabul etme, kullanma
294- **muktezi**: gereken

bulunduğunu Ali Said Paşa huzuruyla arz eyledim. Cıbranlı Halid Bey'in tevkifiyle Bitlis'e i'zamı[295] Hasananlı Halid Bey'in takibini müteakib Şeyh Said'in din irşadatında bulunarak Hınıs'ın Şuşar nahiyesinden Oğnut, oradan da Çepakçur'a, Dara Hênî ve ilerisine geçdiğini işitdim. Muahharen[296] Piran vak'ası ve Dara Hênî işgalini işitdik. Muhitime su-i tesir yapmamak içün elimden, dilimden geleni dirig etmedim.[297] 23 Şubat s[ene] 341 [1925] tarihiyle İlyas Sami Bey'den aldığım telgrafa cevaben 25 Şubat s[ene] 341 [1925] tarihiyle Dahiliye Vekaleti'ne ve İlyas Sami Bey'e 21 Kanun-ı evvel 340 [21 Aralık 1924] telgrafiyla vaziyetimi bildirmiş olduğumdan sadakatımda sabitkadem kalacağımı yazdım. Genc'in Oğnut nahiyesinden iki yüze karib[298] Kürd kuvvetleri mıntıkamıza girdiler. Merkez kazaya gelmeleri mukarrer[299] iken abluka vaziyetinde tekrar ric'atlarını[300] te'min eylediğimi telgrafla yine İlyas Sami Bey'e yazdım. Meclis'de okunarak 2 Mayıs 341 [1925] tarihiyle 21/75 numro ile Büyük Millet Meclisi riyaset-i celilesinin takdirnamesini cevaben aldım. Son dakikalara kadar ruhumla merbut bulunduğum hükumetden ayrılmayacağımı birçok muhabere ve mükaleme[301] ile anlamış olan asiler, Genc'in Oğnut, Meneşküt ve Muş'un Ziyaret nahiyesiyle Akça'nın bir kısım halkı ictima[302] ederek aşiretimin birtakım cahil hoca ve şeyhlerinin inzimam[303] ve muavenetiyle aşiret halkını iğfal[304] ederek mıntıkaya girdiler. Ve bendenize teslim olmamı haber gönderdiler. "Son nefesim hükumetle beraberdir" cevabını

295- **i'zam**: yollama, gönderme
296- **muahharen**: sonradan
297- **dirig etmek**: esirgemek
298- **karib**: yakın
299- **mukarrer**: kararlaşmış
300- **ric'at**: çekilme, geri çekilme
301- **muhabere ve mükaleme**: haberleşme ve konuşma
302- **ictima**: toplantı
303- **inzimam**: katılma
304- **iğfal etmek**: aldatmak

alınca leylen[305] merkez kazaya hücum tasavvurunda bulunduklarını haber aldım. Makine başında Muş Valisi'ne ahvali arz etdim. Ve kazadaki estersüvarın[306] yüzde seksanı Kürd olduğundan, emin olmadığımı, behemehal[307] bir bölük askerin sür'at[le] i'zamı şiddetle lazım geldiğini söyledim. Muvaffak olamadım. Hınıs'da Askeri Kaimmakam Osman Bey'den yüz nefer istedim. Kolordu'ya yazub emrini alacağını söyledi[,] bir daha da bulamadım. Akşamleyin jandarma kumandanı (ol vakit) mülazım-ı evvel[308] Abdülbaki Ef[endi] ile görüşerek asilerin tehacümü[309] takdirinde müdafaa mümkün olmayınca birlikde çıkmağı yahut esir olmak mı lazım geleceğini müdafa-i fikir etmek lüzumunu konuşarak kaimmakam vekiliyle görüşüb halledeceğini söyledi. Ve aynı gece de asiler sabaha yakın hücum etdiler yigirmi dakika kadar müdafaa edildi. Kasabayı işgal etdiler. Bizim kapuya doğru geldiler. Daha evvel kapuya gelmiş bulunan birkaç akrabam Zazaların kapuya taarruzunu men' etdiler. İşgalden üç dört saat sonraya kadar da kapuyu açmadım. Muahharen Şeyh Abdullah birkaç hoca ile ilhah ederek[310] açdırdılar. Ve birçok münakaşa ve mükaleme cereyan etdi. Fakat netice itibariyle ellerinde esir bulunuyordum. Teslim olmasa idim, Girnoslu Hacı Selim ve kardeşleriyle etbaı[311] hayatıma kasdedeceklerine yemin etmişlerdi. Onlar merkez kazada bulundukları kaç gün nereye gitsem akrabamdan iki üç silahlı beraberimde gelirler idi. Bu halleri mevcud hükumet memurları görüyor ve pek a'la biliyorlardı. Bu gün ne derece vicdana malik olduklarını kestiremem. Şu emri vaki' içinde bulunun-ca artık bunların elden geldiği mertebe[de] sezdirmiyerek

305- **leylen**: geceleyin
306- **estersüvar**: atlı
307- **behemehal**: her halde, mutlaka
308- **mülazım-ı evvel**: üsteğmen
309- **tehacüm**: saldırma
310- **ilhah ederek**: zorlayarak, ısrar ederek
311- **etba**: birine uyanlar

harekatını takib etmek ve gelecek kuva-yı askeriyenin yolları üzerine düşürerek harekat-ı askeriyeyi sühuletle[312] temin eylemek maksadını düşündüm. Ve merbutiyet-i ubudiyetkârânemi[313] hafi[314] asariyle kendi kendime tesbit etdim. Asilerin [Asiler] Varto'yu işgallerinin ferdasında[315] Hınıs'a hareket edeceklerdi. Hınıs'da zaîf bir kuvvet var idi. Asiler Varto'ya altı-yedi yüz kişi ile girdiler. Hınıs'a gidinceye kadar bini tecavüz ederdi.[316] Binaenaleyh Hınıs'a bila-tevakkuf[317] işgallerini muhakkak gördüm. Dürlü [türlü] bahaneler serdiyle te'hir etdim. Bugün yarın ile sallayarak on ikinci fırkanın vüruduna[318] kadar iki hafta gecikdiği halde Hınıs'a hareketlerini ta'kim etdim.[319] İki üç gün Hınıs'a hareketleri tehir edince[,] o halde Muş'a hareket edelim dediler. Arkadan Hınıs kuvvetinin Varto'ya gelmesi pek melhuzdur[320] dedim. Bu suretle her iki vecheden[321] hareketlerini durdurdum. Kısm-ı a'zam[322] efradı hastalanarak hanelerine gönderildi. Varto'yu işgalleriyle beraber telgraf hattının tamiri ve hükumetle muhabere yapılması luzumunu söyledim ve hattı tamir etdirdim. Birkaç saat Hınıs Kaimmakamı mani oldu. Sonra Erzurumluların baş müdire Ankara yolunu vermeli [vermelerini] istirham etdim[,] kırıkdır dediler. ...[323] istedim[,] kırık cevabını verdiler. O halde Erzurum Mevki Müstahkemi Kumandanı Hasan Paşa ile Vali Bey'i makine başına istedim[,] ondan da cevab yok. İki gün uğraşdım çaresaz[324]

312- **sühulet**: kolaylık
313- **merbutiyet-i ubudiyetkârâne**: aşırı (kölece) bağlılık
314- **hafi**: gizli
315- **ferdasında**: ertesi gün
316- **tecavüz ederdi**: aşardı
317- **bilatevakkuf**: durmaksızın, beklemeksizin
318- **vürud**: geliş, gelme
319- **ta'kim etdim**: neticesiz bıraktım
320- **melhuz**: düşünülebilen, olabilen
321- **veche**: yan, taraf
322- **a'zam**: büyük
323- Buradaki bir sözcük okunamadı.
324- **çaresaz**: çare bulan

olamadım. Muhabere imkanını bulsa idim hiç olmazsa Erzurum'a bir adam isterler ben gider o suretle yakamı kurtarırım fikrinde idim. Muvaffak olamadım. Fırkanın Varto'ya taarruz ve işgali gününde ailemi ayruca çıkardılar. Hayvanım olmadığı halde başkasından bir hayvan alarak beni de beraber götürdüler. Meneşküt nahiyesine Zazaların içine gitdik. Muş Ovası'nda tertibat alırlardı. Oğnut cihetini mühim göstererek tertibatı tanıtdırdım [tanıttırdım]. Oğnut cihetini tahkim edince Muş Ovası'na kuvvetin gönderilmesini ileriye sürerek bozardım. Bulunduğum müddetce müsademeye meydan vermedim. Muş Ovası'nda bir defa cüz'i askerin ilerilemesiyle hemen bila-tevakkuf geriye çekilmelerini re'y verdim.[325] Varto'dan müfarekatımızda[326] Şeyh Abdullah'a teslimiyet ve istimanın[327] yegane çare olduğunu söylerdim. Kendisi de kani' olmuşdu. Fakat Zazalar ancak beş yüz asker vardır, onları da vaktinde esir ederiz diyorlar ve Şeyh'i te'hir ediyorlardı. Şeyh Said geldiğinde tedbir değişdi. Muş Ovası'ndan Murad Köprüsü'nü geçerek Nuh Bey'e iltihak ederek Muş veya Bitlis'in sukutunu[328] temin eylemek ve olamazsa İran'a geçerek derdlerine çare aramak fikirleri meydana çıkdı ve Muş Ovası'na kadar gidildi. Orada artık bütün mevcudiyetimle bu hareketin imkansızlığından tafsilat verdim. Köprüyü geçmenin gayrimümkün olduğunu ikna edince geçidden geçmeyi söylediler. Geceleyin geçide gitmeyeceğimi musirran[329] beyan etdim. Tekrar avdetle Kervas karyesine[330] gidildi. Ertesi günü Kervas'dan Varto cihetine dağdan geçildi. En sühuletle geçmek yollarını gösterdiklerinde dürlü tas'ibat[331] göstererek başka yollara sapdırdım. En müşkil

325- **re'y vermek**: görüş bildirmek
326- **müfarekat**: ayrılma
327- **istiman**: aman dileme, sığınma
328- **sukut**: düşme
329- **musirran**: ısrar ederek
330- **karye**: köy
331- **tas'ibat**: güçleştirmeler

mevkilerde kalınca artık Şeyh Said'e karşı da istimanı izhar[332] etdim. Ve nisanın on dördüncü günü istiman kararlaşdırıldı ve akşam üzeri Varto'ya müteveccihen[333] hareket edildi. Hareketimiz geceleyin olduğundan kuvvet pek dağınık bir haldedir. Yolda Şeyh Said'in tekrar caydığını işitdim. Kendisiyle görüşdüm ve bir saat mesafe konuşduk. Çarbuhur'u geçince artık ilerisinde asker olmadığını ve binaenaleyh halas olduğunu[334] ve istiman etmiyeceğini söyledi. Tam Abdurrahman Paşa Köprüsü üzerine gelmişdik. Şeyh Said atından inmiş, atlular [atlılar] da ileride geçiyorlar. Geçmemesini söyledim, dinlemediler. Birader Reşid ve akrabamdan Timur ve Ahmed ve Kargapazarlı Muhamed ve Reşid ile Şerif oğlu Muhamed ve Halit ile hemen ateş açdırdım. Ve yüze karib[335] silah atıldığında atlusı [atlısı] kamilen kaçdılar. Şeyh Said'in kısrağı da atlu ile gitmişdi. Köprünün cenub ayağı kurbunda[336] Şeyh Said'i yakaladık. Yeni şafak açılmışdı. Varto'ya istimana gelmiyeceğini ve istersem kendisini öldürmemi söyledi. Her halde gidileceği cevabını verdim ve Osman Paşa'ya bir tezkire[337] yazarak ufacık bir müfreze istedim. Şeyh Said'i Abdurrahman Paşa Köprüsü'nde tevkif etdiğimden ufacık bir müfrezenin i'zamını[338] istirham eylemiş idim. Cevaben aldığım 15 Nisan 341 [1925] tarihli emirleri mevcuddur. Alel-şafak[339] bu hadise olmuş ve orada güneşin tulu'undan[340] iki saat sonraya kadar intizarda[341] kalmışdık. Muahharen Çarbuhur sırtlarından inen müfreze, Paşa'nın selamını tebliğ ederek Çarbuhur'a götürdü. Paşa'nın esasen Varto'dan

---

332- **izhar**: gösterme, meydana çıkarma
333- **müteveccihen**: -e doğru
334- **halas olmak**: kurtulmak
335- **karib**: yakın
336- **kurbunda**: yakınında
337- **tezkire**: pusula
338- **i'zam**: yollama, gönderme
339- **alel-şafak**: şafak vakti
340- **tulu'**: doğuş
341- **intizar**: bekleme, gözleme

gönderdiği müfreze on dakika sonra Çarbuhur'da bizi buldu [,] Paşa emrini verdi. Bu hadiseden bir hafta evvel fırsatyabi[342] olarak aileme bir mektubu hafiyyen[343] vererek diğer akraba aileleriyle Varto'ya Osman Paşa'ya göndermişdim. Tafsilatı şifahi olabilür. Şu uzun şahidat [?] ve tafsilatdan müsteban[344] olacağı vechle[345] 35 senesiden beri amal ve makasıd-ı hükumetden başka bir şey ile alakadar değilim. Ve sadakat ve merbutiyetimden ez ser-i mû[346] inhiraf etmedim.[347] Asilerin esaretinde iken bile hükumet lehine ve onların aleyhine çalışdığım asariyle[348] mütehakkıkdır.[349] Hükumetin en nazik zamanlarında ve daha müsaid zeminler mevcud iken amal-i hükumete hizmet edüb [edip] de koca bir devleti denizlere dökdükden sonra ve iki sene müsterih bulundukdan sonraki şevket ve kudretine karşı harekat-ı isyaniyeye iştirak etmek mecnunların bile kârı mıdır? Bunu hangi mantık kabul eder? Ancak hayatımın tehlikesi mülahazasıyla ve yine suret-i hafiyede[350] hükumetin maksadı lehine olarak asilerin esaretinde bulunuyordum. Ve netice itibarıyle ikad olunan[351] şu ateş-i fesadı, Şeyh Said'in derdestiyle söndürdüm. Bu babda hükumet-i cumhuriyemizin mukarreratı[352] vardır. Her ne de olsam, afvım mukarrerat iktizasındandır.[353] Adaletin inkişafına[354] ümidim pek vasık[355] bulunduğundan bu

---

342- **fırsatyab**: fırsat bulmuş
343- **hafiyyen**: gizliden
344- **müsteban**: açıkça anlaşılan
345- **vechle**: vesilesiyle, sebebiyle
346- **ez ser-i mû**: kıl ucu kadar
347- **inhiraf etmek**: dönmek, sapmak, değişmek
348- **asar**: eserler
349- **mütehakkık**: doğruluğu meydana çıkan
350- **suret-i hafiyede**: gizli biçimde
351- **ikad olunan**: yakılan
352- **mukarrerat**: kararlar
353- **mukarrerat iktizasındandır**: kararlar gereğidir
354- **inkişaf**: meydana çıkma
355- **vasık**: güvenen

hakkımın ihkakına[356] delalet buyurulmasını, isti'taf[357] ve istirham eylerim efendim hazretleri.

Kaynak: Şark İstiklal Mahkemesi (Kararlar ve Mahkeme Zabıtları), TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, c. 6/1, s. 595-598

Arap harflerinden Latin harflerine
çeviren: M. Malmîsanij

356- **ihkak**: yerine getirme
357- **isti'taf**: yardım ve merhamet dileme

EK-8

PİRAN BEYANNAMESİ

1925 Kürt Ayaklanması Piran'da başlar. Bundan birkaç gün sonra devletin askeri güçleri, metnini aşağıda aktardığımız beyannameyi Şeyh Sait'in kardeşi Şeyh Abdürrahim'in Piran'daki evinde bulurlar.[358] *Beyannamenin içeriğinden, bunun 1925 Kürt Ayaklanması'ndan önce yazıldığı anlaşılmaktadır. Beyannamedeki "cemiyet-i İslâmiye"den kasıt, illegal Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi'dir.*

Beyannamenin Şeyh Abdürrahim'in evinde bulunduğu, Maden vilayeti jandarma kumandanı Ömer Lütfi ve Eğil nahiyesi müdürü Sabri imzalı 20 Şubat 1920 tarihli yazıyla kaydedilmiştir.[359] *Aynı beyannamenin bir nüshası ayaklanma sırasında öldürülen Xoca Fexrî (Muallim Fahri)'nin cebinde ve öldürülen diğer bazı Kürtlerin üzerinde de bulunmuştur.*[360]

Bu beyanname daha önce birkaç kaynakta yayınlandı ama beyannameyi imzalayan kişilerin adları bu kaynaklarda yanlış yazılmıştı, dolayısıyla tanınmıyorlardı. Bu yanlışları düzelttik. Dipnotlarda bu kişilerin gerçek adlarını Kürtçede söylendiği gibi yazıp haklarında

358- Ahmet Süreyya Örgeevren, Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi: Vesikalar, Olaylar, Hatıralar, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 31

359- Ahmet Süreyya Örgeevren, s. 31

360- Mehmet Bayrak, Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri, Özge Yayınları, Ankara, 1993, s. 110

kısa açıklamalarda bulunduk. Beyannameyi Ahmet Süreyya Örgeevren'in kitabındaki metne[361] *göre yazmakla birlikte orada yanlış yazılmış olan kişi adlarını düzelttik.*

Beyannameyi imzalayanlar 14 kişidir fakat bunlardan "Diranlı Sofu Ömerzade Molla Bekir" ve "Mustafa Zülfi Ağazade" adları Mehmet Bayrak'ın kitabında yoktur.[362]

M. Malmîsanij

BEYANNAME

Türk Cumhuriyeti'nin İslâmiyet'e mugayir ahval ve harekâtı ve bilhassa muhibb-i İslâmiyet olan **Kürt eşraf ve hanedanına reva görmekte olduğu mezalim ve hakaret ve kin ve nefret birkaç seneden beri gazete ve evrak-ı resmiyelerinde okunuyor. Ve bunlar[ın] Ermenilere yaptığı muameleyi Kürt müteneffizanına**[363] **da bir muamele yapmak fikrinde oldukları** ve hatta geçen sene içtima eden Meclis-i Mebusan'da bu hususun müzakere kılındığı ve karar verildiği de mevsuk menabiden[364] istihbar kılınmış ve buna dair de birçok alaim[-i] [365] mesbuk[366] ve mevcut olmuştur.

Salabet-i İslâmiye[367] **ve asabiyet-i**[368] **Kürdiyesi galeyana gelen birçok zevat bir cemiyet-i İslâmiye teşkil ederek müstakil bir İslâm hükümeti vücuda getirmek fikrindedirler.** Allah muvaffakiyet versin âmin.

361- Ahmet Süreyya Örgeevren, s. 31-32

362- Mehmet Bayrak, s. 110

363- **müteneffizan**: nüfuzlu kişiler

364- **mevsuk menabi**: güvenilir/sağlam kaynaklar

365- **alaim**: alametler

366- **mesbuk**: arkada bırakılmış, geçmiş

367- **salabet-i İslamiye**: İslam sağlamlığı

368- **asabiyet**: kendi akraba, vatan ve milliyetini aşırı derecede kayırma gayreti

İşte İslâmiyetten fersah fersah ırak olan, âdeti kadim putperestlik dini ihya ve âyin-i metrûkelerini[369] icraya hatve[370] atan bu Türk laik hükümetinin izmihlâline[371] çalışanlara ansamimülkalb[372] muavenet-i maddiye ve bedeniyede bulunacağımızı ve bu uğurda icab eden her türlü fedakârlığı ifada tereddüt ve rehavet göstermiyeceğimizi ve emin olduğumuz her ferdi[,] her zatı bu hususa tahrik ve teşvik edeceğimizi taahhüt eylediğimizden işbu taahhütnamenin zirini[373] bittav'[374] ve rıza imza ve temhir[375] eyleriz. (abç)

Abdürrahim[376]

Fahri[377]

Mehmed Ağazade Bahri[378]

Mustafa ibni Zülfi oğlu Mehmed[379]

Abdullah Ağazade[380]

Kürdiyanzade[381]

369- **âyin-i metrûke**: terkedilmiş adet

370- **hatve**: adım

371- **izmihlâl**: yıkılma, yok olma

372- **ansamimülkalb**: yürekten, samimiyetle

373- **zir**: alt

374- **bittav'**: istiyerek yapma

375- **temhir eylemek**: mühürlemek, onaylamak

376- **Şêx Evdirehîm**, Şeyh Sait'in kardeşidir. 1925 Ayaklanması sırasında evi Piran'da idi. 1937'de öldürüldü.

377- **Xoca Fexrî**, aslen Madenli olan bir öğretmendi. Piran'da kalıyordu, 1925'te ayaklanma sırasında öldürüldü. Piranlı Dat Umer'in söylediğine göre, geçici mezarı önce Piran'da Mehlay Cellan'da idi. Sonra Piran'daki eski memur lojmanlarının kuzeyinde, eski Ziraat Bankası yakınında, park yapılan yerdeydi. Greyderle oralar sökülürken ortadan kalktı.

378- **Behrî Mehmedê Îsmaîlî,** Piranlıdır, 1925 Ayaklanmasının ardından Xarpêt'te idam edildi. İdam edildiği yerde iki gün asılı bırakıldı.

379- **Mehmedê Mistê Zilfoy Elî Axay** (Mehmed Çavuş), Piranlıdır.

380- **Evdal Axa**, Piranlıdır.

381- Kürdiyanzade. Bu kişinin kim olduğunu tespit edemedik. Muhtemelen ad yanlış yazılmıştır.

Molla Ömerzade[382]

Melamivanzade Ahmet[383]

Hacı Ali Ağazade[384]

Zülfi Perzid Ağazade[385]

Büyük Hacı Ağazade Hasan[386]

Hacı Bedirağazade Mehmet[387]

Diranlı Sofu Ömerzade Molla Bekir[388]

Mustafa Zülfi Ağazade[389]

382- **Melay Emerî**, Piran'ın Yareliyon mahallesindendi. Adı, Mehmet Bayrak'ın kitabında "Molla Ömer Zade" biçiminde, Ahmet Süreyya Örgeevren'in kitabında ise yanlış olarak "Molla İmranzade" biçiminde yazılmıştır. (Mehmet Bayrak, s. 110; Ahmet Süreyya Örgeevren, s. 32)

383- Melâmivanzade Ahmet. Bazı kaynaklarda "Melemyanzade Ahmet" veya "Melamiyanzade Ahmed" biçiminde yazılan bu kişinin kim olduğunu tespit edemedik. Muhtemelen ad yanlış yazılmıştır. (Mehmet Bayrak, s. 110; İlhami Aras, Adım Şeyh Said, İlke Yayınları, İkinci Baskı, 1994, s. 167.)

384- **Hacî Elî Axayê Hacî Axayî**, Piranlıdır. 1925 Ayaklanmasından sonra dört ay Xarpêt'de ceazevinde kaldı.

385- **Zilfî Pîrzeyd Axayî,** Piran'ın Bazbendı köyündendir.

386- **Hesenê Hacî Axayê Pîlî**, Piranlıdır.

387- **Mehmedê Hac Bedrî** (Mehmedê Hac Bedoyî), Piran'ın Bazbendı köyündendir. Adı, Örgeevren'in kitabında yanlış olarak "Hacı Bekir Ağazade Mehmet" biçiminde, Mehmet Bayrak'ın kitabında ise "Hacı Bedirağa Zade Mehmet" biçiminde yazılmıştır.

388- **Mela Ebûbekirê Sofî Emerê Dêranijî** (Mela Abûyê Sofî Emerê Dêranijî). Sofî Emer'in oğlu olan Mela Ebûbekir/Mela Abû, Şeyh Saitgilin yanında okumuştu. Dêran'a yakın Golan mezrasındandı.

389- **Mistê Zilfoy Elî Axay**, Piranlıdır.

EK-9

KÜRDİSTAN İSTİKLÂL VE İSTİHLÂS KOMİTESİ'NİN BİLDİRİSİ

Aşağıda metni bulunan bildiri, Şeyh Sait önderliğindeki 1925 Kürt Ayaklanması'ndan sonra "Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi Merkez-i Umumîsi", yani Kürdistan Bağımsızlık ve Kurtuluş Komitesi Genel Merkezi imzasıyla yayınlanmıştır. Bildirinin yayınlandığı kesin tarih bilinmiyorsa da, içerdiği bilgiden bunun Kör Hüseyin Paşagilin sürgün edildiği Şubat 1926 ile Xoybûn örgütünün kuruluş tarihi olan 5 Ekim 1927 arasındaki bir tarih olabileceğini düşünüyoruz.

Bildirinin sonunda "Kürd İstiklâl ve İstihlâs Komitesi ber-vech-i âtî kararı ilân eyler", yani "Kürd İstiklâl ve İstihlâs Komitesi aşağıdaki kararları ilân eyler" dendikten sonra, dört madde halinde kararlar sıralanmıştır. Ancak bu bildiride şöyle ilginç bir durum söz konusudur: "Kürd İstiklâl ve İstihlâs Komitesi ber-vech-i âtî kararı ilân eyler" satırından önce, imza yerine "Anadolu ve Kürdistan İttihad ve İstihlâs Komitesi" (Anadolu ve Kürdistan Birlik ve Kurtuluş Komitesi) yazılmıştır. Bildirinin ilk kısmında yer alan bu imza, "Anadolu" ve "Kürdistan"ın birlikte kurduğu ve onları temsil eden bir komitenin varlığına işaret etse de böyle bir komite hakkında bilgi sahibi değiliz. "Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi"ni hem Anadolu'yu hem Kürdistan'ı temsil eden güçlü bir örgüt gibi göstermek için de bu imzanın kullanılmış olabileceği akla geliyor.

Bu bildiri, Murat Bardakçı tarafından Arap harflerinden Latin harflerine çevrilerek Osmanlıca orijinalinin kopyasıyla birlikte, 24 Mart 2013'te Haberturk gazetesinde[390] yayımlandı. Aşağıda yayımladığımız metinde, Bardakçı'nın Latin harflerine çevirirken yaptığı birkaç hata da düzeltildi.

M. Malmîsanij

* * *

Bismillâhirrahmanirrahim.

Ey şecî[391] Kürd milleti

Din yolunda şehid düşen [,] namus için can veren ve aşiretinin şerefi uğrunda kan döken şanlı dedelerinizin[392] mukaddes ruhları göklerden size bakıyor. Emanet ve yadigâr olarak terk etdikleri Allah'ın kitabını, Muhammed'in (sallâllahu aleyhi vesellem) şeriatını yakan, yıkan Ankara mürtedlerine[393] ve onların vasıta-ı icraiyesi olan hükümet memurlarına karşu ne yapacağınızı görmek istiyorlar. Yatakta ömr-i tabîî ile ölümünü âr bilen[394] millî an'anâtınıza[395] ne derece sadık bulunduğunuzu anlamak istiyorlar. Namus-ı millî ve mukaddesât-ı dînîsi uğrunda tüfenge sarılarak çarpışanları takdîr, hayatını muhafaza içün fişenkliği[396] belinden açan, tüfengini Türk'e teslim eden, karısının[397] cebren tatlîkine,[398] aşiretinden, milletinden herhangi bir kızın alınarak

390- http://www.haberturk.com/polemik/haber/830181-iste-1920lerde-yayinlanan-ilk-kurt-bildirisinin-gizli-kalmis-tam-metni

391- **şecî**: cesur

392- Bu sözcük Murat Bardakçı tarafından yanlışlıkla "dedelerimizin" biçiminde yazılmıştır.

393- **mürtedd**: İslâm dininden çıkan

394- **ömr-i tabîî ile ölümünü âr bilen**: doğal ölümünü utanç bilen

395- **an'anât**: gelenekler

396- Bu sözcük Murat Bardakçı tarafından "fişekliğini" biçiminde yazılmıştır.

397- Bu sözcük Murat Bardakçı tarafından "karısını" biçiminde yazılmıştır.

398- **cebren tatlîk**: zorla boşama

kerhaneye götürülmesine rızâ gösteren ve hudud haricine çekildiği halde içerüdeki milletdaşlarının imdadına koşmayan haysiyetsiz bed-mâyeleri[399] de tel'in ediyorlar. Onlara diyorlar ki[:] Belinizden açtığınız hançerleri boşatılan karılarınıza, elinizden burakdığınız tüfenkleri kerhaneye sevkedilen kızlarınıza verin. Verin de erkek gibi muhafaza edemediğiniz namusları önünde onların leçuklerini[400] başınıza örterek ağlayın, kendi namus ve dinlerini nasıl kahramanca kurtaracaklarını da görün!...

Korkunun ecele faidesi yokdur. Ecel gelmeden kimse ölmez. Allah'ı bir, Muhammed'i (sallâllahu aleyhi vesellem) hak peygamber tanıyan; suya av, ekmeğe nan diyenlerin Ankara hükümetince imhaları mukarrerdir.[401]

Belâ, felâket, insanın gölgesine benzer[.] Kaçanı kovalar[,] kovalayandan kaçar. Elinizde tüfenk, dizinizde kuvvet varken mezbahaya sürülen koyunlar gibi mütevekkilâne ecelinize intizar etmeyin.[402] Milletinizin şân-ı kahramânîsine yakışmaz[.] Dindaşlarınıza[,] milletdaşlarınıza yapılan muamele gözünüzün önündedir. Sıra bugün onların[,] yarın sizindir. Şehîd-i mübeccel[403] Şeyh Said Efendi Hazretleri'nin (kaddesallahu sırruhu) kıyamı[404] esnasında[405] bilâkis Türkler'e yardım eden Cemil Çeto, Remanlı Emin, Midyatlı Haco, Zilyanlı Resul Ağalarla Heyderanlı Hüseyin Paşa ve diğer bu gibi rüesânın[406] bilâhire maruz kaldıkları muamele meydandadır. İbret alın.

399- **bed-mâye**: mayası kötü olan, soysuz

400- Murat Bardakçı buradaki "leçuklerini" sözcüğünü okuyamadığı için yerine birkaç nokta koyup parantez içinde "başörtülerini" sözcüğünü yazmıştır. Bildirideki "leçuk" sözcüğü Kürtçede daha çok "leçek" veya "laçik" biçiminde kullanılır ve "yazma", "çatma", "kadın başörtüsü" anlamına gelir.

401- **mukarre**r: kararlaşmış, kararlaştırılmış

402- **intizar etmek**: beklemek

403- **şehîd-i mübeccel**: yüce şehit

404- **kıyam:** ayaklanma

405- Bu sözcük bildirinin aslında "esnasında" ise de Murat Bardakçı tarafından yanlışlıkla "sırasında" biçiminde yazılmıştır.

406- **rüesâ**: reisler

Sükût etmek,[407] mutî olmak[408] veya yardım eylemekle bugünkü Türk Hükümeti'ne yaranamazsınız[.] Onun zulmünden, onun takibinden kendinizi kurtaramazsınız. Çare-i halâsınız[409] merdâne silâha sarılmaklığınızdadır. Sağda solda kanlı müsademeler[410] devam ediyor. Hükümet sizden saklıyor. Hiç beklemeyin[,] birbirinizle haberleşerek civarınızdaki askerleri teslim alın. Arslan gibi harb eden Kürd kardaşlarınızın imdadına yetişin. Lâzistan, aylardan beri kan ve ateş içindedir[.] Dindar Türk neferleri din kardaşlarına kurşun atmıyor[,] teslim oluyorlar.

Mütedeyyin[411] Türk ahâlisi, fikren ve kalben sizinle beraberdir. O zavallılar Ankara müdirân-ı umûrunun,[412] Kürd milletinin, Kürdlük mefkûresinin[413] imhası hususundaki makasıdlarını[414] bilmiyorlar, o sivri kafalar; mücahedenize[415] başka bir şekil vererek Anadolu ahalisini iğfal ediyorlar[.][416] Cengiz'in ahfâdları[417] bir milletin kat'iyyen ve kat'iyyeten mahvolamayacağını idrak etmek istemiyorlar. Zabtedeceğiniz Türk topları[,] Türk tüfenkleri, Türk mühimmatı bülega-mâ-beliğ kâfidir[.] Rehberiniz Muhammed (sallâllahu aleyhi vesellem) yardım[cı] nız Allah'dır (celle celâluhû)[.] Kuvvetiniz, hükümet kuvvetinin kat kat fevkindedir.[418] Cesaret[419] ve şecâatiniz[420] bütün

---

407- **sükût etmek**: susmak

408- **mutî olmak**: itaat etmek

409- **çare-i halâs**: kurtuluş çaresi

410- Bu sözcük bildirinin aslında "müsademeler" ise de Murat Bardakçı tarafından yanlışlıkla "çarpışmalar" biçiminde yazılmıştır.

411- **mütedeyyin**: dindar

412- **müdirân-ı umûr**: işleri yürütenler

413- **mefkûre**: ülkü, ideal

414- **makasıd**: maksatlar

415- **mücahede**: savaşma, uğraşma

416- **iğfal etmek**: aldatmak

417- **ahfâd**: torunlar

418- **fevk**: üst

419- Bu "cesaret" sözcüğü, Murat Bardakçı tarafından Latin harflerine çevrilen metinde yazılmamıştır.

420- **şecâat**: yiğitlik, yüreklilik

dünyada müsellemdir.[421] Gafletten kurtulun[,] elele vererek mukaddesatınızı kurtarın[.] Umumî kıyamınız hâlinde size iltihak eden[422] çok muktedir ve namuskâr kardaşlar göreceksiniz[.] Kurtaracağınız mukaddesat-ı İslâmiye ve hakk-ı millî[423] ile ruh-ı peygamberîyi ve Şark kazanınca zafer taçları ihdâ eden[424] kahraman Medyaî[425] dedelerinizin ruhlarını şâd edecek[,] onların ahfâdı olduğunuzu isbat etmiş olacaksınız.

Anadolu ve Kürdistan
İttihad ve İstihlâs
Komitesi

Kürd İstiklâl[426] ve İstihlâs Komitesi ber-vech-i âtî[427] kararı ilân eyler:

1)Kürdistan Komitesi hiçbir devletin âleti değildir. Gayesi[,] meşru olan hakk-ı millîsini istihsâldir.[428] O da:

a-Hudud-ı millîsinin tefrik[429] ve tahdidiyle[430] hidemât[431] ve vezâif-i dahiliyede[432] müstakil[433] bir merkeze[,] müstakil bir hey'et-i idareye mâlikiyeti

421- **müsellem**: kabul edilmiş, su götürmez
422- **iltihak etmek**: katılmak
423- **hakk-ı millî**: milli hak
424- **ihdâ etmek**: hediye etmek
425- Medyalı anlamına gelen bu "Medyaî" sözcüğü, Murat Bardakçı tarafından yanlış olarak "Midyâtî" biçiminde yazılmıştır.
426- Murat Bardakçı bu "istiklâl" sözcüğünü yanlış olarak "ittihad" biçiminde yazmıştır.
427- **ber-vech-i âtî**: aşağıda olduğu gibi
428- **istihsâl**: elde etme
429- **tefrik**: ayırma, seçme
430- **tahdid**: sınır çizme
431- **hidemât**: hizmetler, işler
432- **vezâif-i dahiliye**: dahili vazifeler
433- **müstakil**: kendi başına, bağımsız

b-Hudud-ı millîsi dahilinde Kürdce'nin lisan-ı resmî[434] olarak kabulünü

c-Kendi memurlarının kendilerinden olmasını

d-Jandarma teşkilatının Kürd'e aid ve merbutiyetini[435]

e-Kürd efrâd ve zâbitânının[436] müşterek orduda hususi kıt'alar teşkiliyle Kürd lisanıyla talim ve terbiyeye tabi tutulmalarını taleb etmektedir.

2)Gaye-i millînin istihsâline kadar mücadeleye devam edilecektir. Haricî, dahilî zararla akan kardaş kanlarının maddî, manevî mes'uliyeti Ankara Hükümeti'ne râcîdir.[437]

3)Komite, davayı sulhen[438] halle ve arzu olunacak mahaldeki[439] şubesini müzakereye memur etmeye amadedir.

4)Akıtılacak kan nisbetinde Kürd şeraiti[440] ağırlaşacaktır.

Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi

Merkez-i Umumîsi

434- **lisan-ı resmî**: resmî dil
435- **merbutiyet**: bağlılık
436- **efrâd ve zâbitân**: erler ve subaylar
437- **râcî**: ilgili, geri dönen
438- **sulhen**: barış yoluyla
439- **mahall**: yer
440- **şerait**: şartlar

EK-10

KÜRDİSTAN İSTİKLÂL VE İSTİHLÂS KOMİTESİ'NİN BİLDİRİSİNİN OSMANLICASI

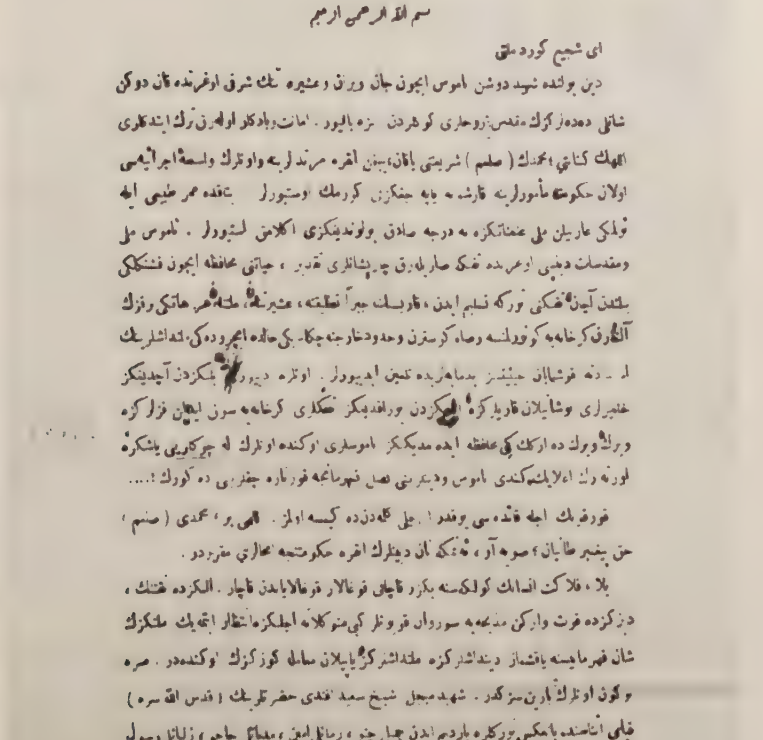

بسم الله الرحمن الرحيم

ای شجیع کورد ملتی

دین یولنده شهید دوشن ناموس ایچون جان ویرن و مشیره تلك شرفی اوغرنده قان دوکن شانلی دده لرکزك مقدس روحلری کوهلرده نزه بالیور . امانت وبادکار اولهرق ترك ایتدکلری الهك کتابی (محمدك (صلعم) شریعتی) یانان ایسون اغره مرتد لربه واوترك ولسنه اجرا ایمی اولان حکومتك مأمورلربه قارشو بایه جنکزی کورملك اوستیورلر . بتقدیر حضرتلری ایله تولکی عاریلین ملی عنعاتکزه بو درجه صادق بولوندیغکزی اکلامق استیورلر . ناموس ملی ومقدسات دینیه اوغرنده تمك صاریلدیغی چیپشانلری تقدیر ، حیاتی محافظه ایچون فشکلی بلتدن آیرمق فشکی تورکه تسلیم ایدن ، قاوبسلك جبراً تطبیقته ، عشیرتله ، ملتله فخر هاتکی وترك آلکارق کرخانه به کوندرلمسه رضا کوستردن وحدودخارجنه چیقاریلدیغی حالده اجبروده کی تدابیرلك لزومنه قوشیلمان جیلیز بدماغریده تلقین ایدیورلر . اوتره دیورلر که بلکزدن آیدینکز خبرلری وشانیلان قاریلرکزه ایلکزدن بوراقدیکز تحکلری کرخانه سون ایکی قزلرکزه ویرلك ویرك ده اورکك کی عاطفه ایله مدیکلکز ناموسلری اوکنده اوترك له چوکیریی باشکزه لورنه ویرك اعلایلمکه کندی ناموس ودینکزی تحصیل فهرمانجه قورتاره جغزی ده کورك !....

قورقیلمك ایچه قالمه سی یوقدر ! علی کلهدن زده کیسه اولز . الهی یر ، محمدی (صلعم) حق پیغمبر طایان ، صوه آر ، دیمکله ان دینلرك اغره حکومتجه محاربی مقرردر .

بلا ، فلاکت انسانك کولکسه بکزر قاچلی قوغالار قوغالایدن قاچار . الکزده فشنك ، دیزکزده قوت وارکن مدنجه به سوروان قورونلر کبی متوکلانه ایلکزه انتظار ایتمیك ملتکزك شان فهرمانیسنه یاقشماز دیندشکزه ملتدشکزه پایلان مسلمه کوزکزك اوکنده در . صوه و کون اوترك بارین سزکدر . شهید مجدل شیخ سعید افندی حضرتلری (قدس الله سره) غیلی اناضولده بامکس تورکلره یازدیغم ایدن جمل چنو ، رسائل امین ، مقیاسلی حاجو ، زلیالی وصول انارك حیدرانلی حسین پاشاوبیکر کوکی رؤسالك بالاخره معروض فائدلری مسلمه میدانده در عبرت آلك سکوت ایتمك ، مطیع اولق ، ویا یازدیغم ایلکله بو کونکی تورك حکومتیله اناماز سکز اولك ظلمندن اولمك تفنیندن کندکزی قورتاره ماز سکز . جانه خلاصکز مردانه جه محاربه لشکزده در . صاغده صولده قانلی مصادمه لر دوام ایدیور . حکومت سزدن صقیور . هیچ بلکه بك بر بیلکه خیانتدرك صوار کزده کی عسکرلری تسلیم ایدك . ارسلان کبی حرب ایدن کورد قهرمانلرکزك امدادیه یتشمك ، لازمکان آیاردیور قان وآتش ایچنده در دیدار تورك

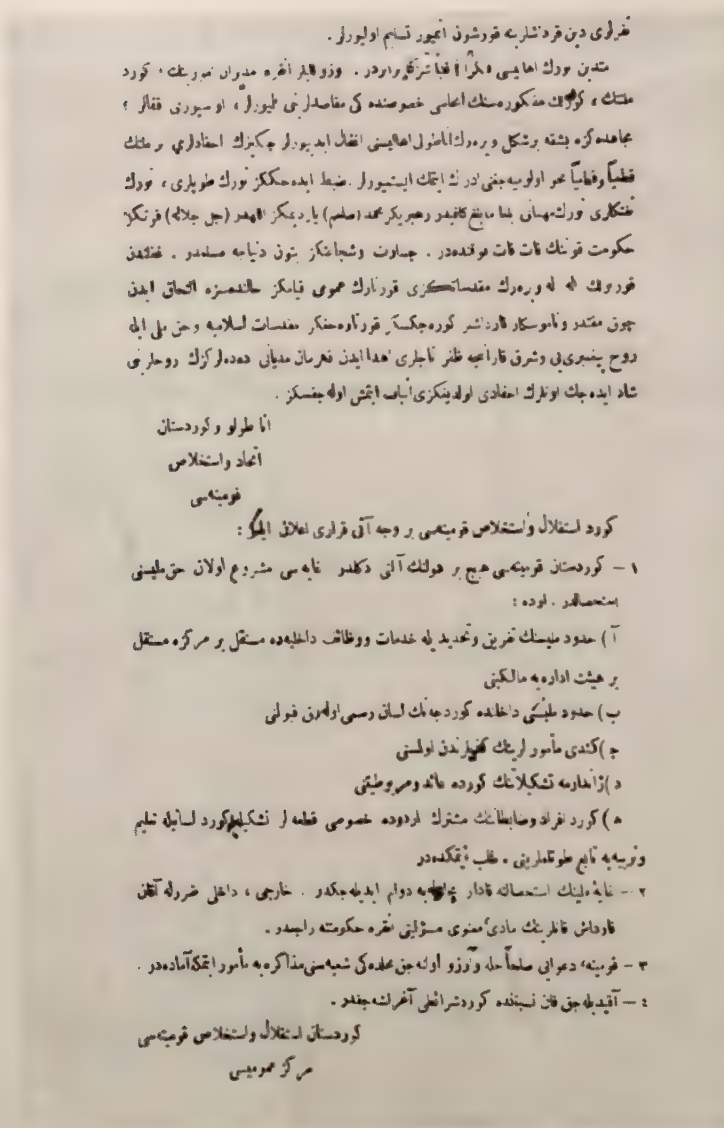

فرلری دین قرداشلرینه قوردشون امیور تسلیم اولیورلر .

متعین ورك اهالیسی دکرًا اقلیاً ترکلردر . وزو قیلر اکثره مدیران امور ملك ، کورد ملتك ، کوکلك مذکور مسلك اعلای خصوصنده کی مقاصدلرینی طیورلر ، او سیورتی قفاز ، مجاهده کزه بشکل و برهرك المأمول اهالیسنی اغفال ایدیورلر چکیرك احفادلری رملتك قطعیاً وقطعیاً غیر اولوبیه جغنی درك ایتمك ایستیورلر . ضبط ایده حککز تورك طوپلری ، تورك تفنکلری تورك مهماتی بلا مانع کلیدر رهبریکز محمد (صلعم) یاردیمکز اولمدیر (جل جلاله) قوتکز حکومت قوتنك قات قات فوقندر . جسارت وشجاعتکز یئون دنیاجه مسلمدر . فقط بن قوردلك الله له برهرك مقصدلرینکزی قورتارمك عمومی قابلکز مالکمسزه اتحاد ایدن چون مقتدر وناموسکار قارداشلر کورمکله برابر آوه حنکز مقصدات اسلامیه وحق ملی الله روح پیغمبری بی وشرق قارداشلرکز ظلم تاجاری اهدا ایدن قهرمان میدانی دیه دوکزلك روحلری شاد ایده جك اولدیکزی اولدیکزی اباب اجتنی اوله جغنکز .

أنا طولو و کوردستان
اتحاد واستخلاص
قومیته‌سی

کورد استقلال واستخلاص قومیته‌سی بر وجه آتی قراری اعلان ایلمکه :

۱ – کوردستان قومیته‌سی هیچ بر هولنك آنی دکلدر غایه سی مشروع اولان حق ملیسنی استحصالدر . اولوده :

آ) حدود ملیسنك تعریفی وتحدیدیله خدمات ووظائف داخلیه‌ده مستقل بر مرکزه مستقل بر هیئت اداره‌یه مالکیتی

ب) حدود ملیسنك داخلنده کوردجه‌نك لسان رسمی اولمسنی قبولی

ج) کندی مأمورلرینك تعیینلرینی اولمسنی

د) ژاندارمه تشکیلاتنك کوردمه مائد ومعروضیتی

ه) کورد افراد وصابطاننك مشترك اولدوقه خصوصی قطعه لر تشکیلیله کورد لسانیله تعلیم وتربیه‌یه تابع طوتلمرینی . طلب ایتکده‌در

۲ – غایه ملیسنك استحصالنه قادر بولنمیه دوام ایدیله جکدر . خارجی ، داخلی ضررله آلقن قارداش قانلرینك مادی ومعنوی مسؤلینی نظره حکومته رابطه‌در .

۳ – قومیته‌ده عرایی صلحاً حله وآوزو اولنه جق عهده‌کی شعبه‌سی مذاکره‌یه مأمور اتمکه آماده‌در .

۴ – آقیدیله جق قان نسبتنده کوردستانلی آغرلرنه جقدر .

کوردستان استقلال واستخلاص قومیته‌سی
مرکز عمومیسی

Bu bildirinin aslı tek parça halindeydi. Sayfaya sığması için burada iki parça halinde yerleştirdik.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abdülvahid, Kurdistan, aded: 2 (9 Şubat 1335) [1919]

Ali Kemali [Aksüt], Erzincan: Tarihî, coğrafî, içtimaî, etnoğrafî, idarî, ihsaî tetkikat tecrübesi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1932

Aras, İlhami, Adım Şeyh Said, İlke Yayınları, İkinci Baskı, 1994

Arda, Behram, "Doğu Kürdistan'da Siyasi Mücadelenin Tarihsel Gelişimi", Medya Güneşi, Sayı: 6

Aşna, Ûmêd (Kokirdinewe w pêşekî), Îsmaîl Heqî Şaweys Jiyan û Berhemekanî, Bilawkirawey Aras, Hewlêr, 2003

Atatürk, Gazi M. Kemal, Söylev, Türkçeleştirip basıma hazırlayan: Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, c. 3, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1981

"A'yândan Seyid Abdülkadir Efendi'nin Beyânâtı", İkdam, İstanbul, Nr. 8278 (27 Şubat 1920)

Aytepe, Oğuz, "Kürt İstiklâl Komitesi", Tarih ve Toplum, sayı: 173

Aytepe, Oğuz, "Yeni Belgelerin Işığında Kürdistan Teali Cemiyeti", Tarih ve Toplum, sayı: 174

Babanzade İsmail Hakkı, "Kürdler ve Kürdistan", Kürd Teavün

ve Terakki Gazetesi (Cemiyetin vasıta-i neşr-i efkârıdır), İstanbul, aded: 1 (22 Teşrin-i sani 1324/11 Zilka'de 1326 [1908]

Balcıoğlu, Prof. Dr. Mustafa, İki İsyan Koçgiri Pontus, Bir Paşa Nurettin Paşa, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, DUİT, Dosya nr. 123, Gömlek sıra nr. 37, Tarih: 1338.B.6

Bayrak, Mehmet (Hazırlayan), Açık-Gizli/Resmi-Gayriresmi Kürdoloji Belgeleri, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1994

Mehmet Bayrak, Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri, Özge Yayınları, Ankara, 1993

Bedîuzzeman Seîdê Kurdî, Dersên Civakî, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2013

Bedirhan, Celadet Âli, "Kürdistan'a Doğru II", Serbestî: Yevmî gazete, İstanbul, numro: 484 (3 Mayıs 1919)

Bedirhan, Celadet Âli, "Kürdler ve İttihâd Siyâseti", Serbestî: Radikal Avam Fırkası'nın mürevvic-i efkârı, İstanbul, numro: 209 (22 Şubat 1919)

Bedirhan, Kamran, "Kürdler ve Kürdistan", Serbesti: yevmî gazete, İstanbul, Nr. 498 (21 Mayıs 1919)

Bedirhan, Kamran, Tanin-i Harb, 1916

Beşikçi, İsmail, 'Türk Tarih Tezi' ve Kürt Sorunu, Komal Yayınevi, Ankara, 1978

"Bir Beyannâme Münâsebetiyle", Serbestî: Yevmî gazete, İstanbul, numro: 480 (29 Nisan 1919)

"Bir Şehid-i Millet", Jîn (Kürt vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii, siyasî, ilmî haftalık gazete), İstanbul, no. 36 (4 Şevval 1338/21 Haziran 1336/21 Haziran 1920)

Blau, Joyce, Le Fait National Kurde, mémoire de licence, Universite Libre de Bruxelles, 1961-1962

Borekeyî (Sefîzade), Sedîq, Mêjûy Wêjey Kurdî-II, Bane (?), 1991

Cegerxwîn, "Îlyas Efendî Çû Rehmetê", Hawar, Şam, hejmar: 21, Weşanên Nûdem

Cemil Paşa, Ekrem, Muhtasar Hayatım, Brüksel Kürt Enstitüsü Yayınları, Brüksel, 1989

Cemilpaşa, Ekrem, Muhtasar Hayatım, 1973, [yazarın el yazısıyla]

Cemil Paşa (Zinar Silopî), Kadri, Doza Kurdistan (Kürdistan Davası), Yayına hazırlayan: Mehmet Bayrak, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1991

Çay, Abdülhalûk & Kalafat, Yaşar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuva-yı Millîye Hareketleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990

Dersim, Gizli ve zata mahsustur. Kayıt altında yüz tane basılmıştır. T. C. Dahiliye Vekâleti Jandarma Umum Kumandanlığı III Ş. I. Ks., sayı: 55058, tarihsiz [1934?]

"Diyârbekir'de Kürd Kulübleri", Serbestî, İstanbul, numro: 480, 29 Nisan 1919

Doğan, Avni, Kurtuluş Kuruluş ve Sonrası, Dünya Yayınları, İstanbul, 1964

Dündar, Fuat, İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918), İletişim Yayınları, 2001

Dündar, Fuat, Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar, İkinci baskı, Çiviyazıları, İstanbul, 2000

Erdeha, Kâmil, Milli Mücadelede Vilêyetler ve Valiler, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975

Ferîd, Ehmed, "Di Arşîvên Sovyetê de Serhildana Şêx Seîdî", Çira: Kovara kulturî, hejmar: 8 (zivistan 1996)

Fırat, M. Şerif, Doğu İlleri ve Varto Tarihi, 5. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983

Fıratlı, Nesimi, "Resmi İdeolojinin Sunduğu Gerçekler Kürt Ulusal Demokratik Hareketleri", Deng: Aylık siyasal ve kültürel dergi, İstanbul, sayı: 14 (Ağustos 1991)

Al-Ghaiaty, Aly, "Les Revendications Kurde", Correspondence d'Orient, 30 Nisan 1919

Göğem, Dr. Ziya, Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansü (1884-1953), c. 1, Halk Matbaası, İstanbul, 1954

Göldaş, İsmail, Kürdistan Teâli Cemiyeti, Doz Yayınları, İstanbul, 1991

Hacî Qadirî Koyî, Dîwanî Hacî Qadirî Koyî, Le Çapkirawekanî Emîndarêtî Gişţîy Roşinbîrî w Lawanî Nawçey Kurdistan, Bağdat, 1986

Hakkarili Abdürrahim Rahmi, "İnsaniyet Diye Bağıranlara", Serbestî: Yevmî gazete, İstanbul, numro:483 (2 Mayıs 1919)

"Hangisi Doğru?", İkdâm, İstanbul, Nr. 8278 (27 Şubat 1920)

Hanioğlu, Dr. M. Şükrü Hanioğlu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1981

Hasretyan, M. A. & Ahmad, K. M. & Ciwan, M., 1925 Kürt Ayaklanması, Jina Nû Yayınevi, Uppsala, 1985

Hasretyan, M. A., Türkiye'de Kürt Sorunu (1918-1949) c. 1, Weşanên Înstîtuya Kurdî, Berlin, 1995

Hawramanî, Dr. Afrasyaw, Piranlı Şayh Sait Devrimi, Türkçeye çeviren: Aris Arda, Newroz.com, bölüm: 6, bölüm: 7, bölüm: 9, bölüm: 12, bölüm: 16, bölüm: 20, bölüm: 21

Henning, Barbara, Narratives of the History of the Ottoman-Kurdish Bedirhani Family in Imperial and Post-Imperial Context

Continuities and Changes, University of Bamberg Press, Bamberg, 2018

Hizanîzade Kemal Fevzi, "Kürdistan Muhtariyeti", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 36 (4 Şevval 1338/21 Haziran 1336) [1920]

"İctimâî Yaralarımızdan Maârifsizlik", Kurdistan: Kürdlerin menâfiini müdâfaa ve onbeş günde bir intişâr eder Kürt gazetesidir, Kahire, aded: 5 (15 Muharrem 1336 [31 Ekim 1917]

İhsan Nuri, Agrî Ayaklanması Hakkında Anılar (Kürtçe), elyazma

İhsan Nuri, "Wilson Prensipleri ve Kürdler", Jîn: Din, edebiyât, ictimaiyât ve iktisadiyâtdan bahseder Türkçe-Kürdçe mecmuadır, İstanbul, aded: 15 (30 Mart 1335) [1919]

Îhsan Nûrî Paşa, Conboşê Millîyê Kord der Torkîye, Terceme: Muhemmed Reûf Tewekkolî, Êntêşaratê Tewekkolî, Tahran, 1380 [2001]

İkdam, aded: 8273 (22 Şubat 1336) [1920]

Ji Mala Hekariyan Ebdurehîm Rehmî, "Şehîdê Kurdistan Hemze", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 36 (4 Şevval 1338/21 Haziran 1336) [1920]

Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 133) [1920]

Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 36 (4 Şevval 1338/21 Haziran 1336) [1920]

Kâzım Karabekir, Günlükler (1906-1948), c. 2, Çeviriyazı: Budak Kayabek, Hazırlayan: Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, 1. baskı, Istanbul, 2009

Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969

Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 1. cilt

Karabekir, Kâzım, Kürt Meselesi, Emre Yayınları, İstanbul, 1994

Karakaş, Dr. Şuayb, Süleyman Nazif, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988

Kemal Fevzi, Ordudan Bir Ses, 1917

Kerküklü Necmeddin, "Kürd Talebe-Hêvî Cemiyeti ve Kürdlerin Makam-ı Hilafete Hizmetleri", Rojî Kurd, İstanbul, aded: 1, 6 Haziran 1329 [1913]

Kızıldağ Soileau, Dilek, Koçgiri İsyanı Sosyo-tarihsel Bir Analiz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2. baskı, 2018

Komele w Rêkxirawe Kurdîyekan 1918-1933: Le Belgenamekanî Her Dû Wezaretî Derewey Birîtanya w Firansa da, Bergî Yekem, Le firansîyewe wergêrranî Necatî Ebdulla, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2007

Kurdistan Le Belgenamekanî Kunsilî Firensîy Le Bexda Salî 1919, bergî yekem, Necatî Ebdulla le firensîyewe kirdûnî be kurdî, Le Bilawkirawekanî Binkey Jîn, Silêmanî, 2004

Kurdistan: Kürdlerin menâfiini müdâfaa ve onbeş günde bir intişâr eder Kürd gazetesidir, Kahire, aded: 1, 15 Zilkade 1335 [1917]

Kurdistan, aded: 2 (12 Cemaziye'l-ûla 1337/9 Şubat 1335) [1919]

Kurdistan: Siyasî, ictimaî, dinî, ilmî, üsbû'î ve müstakillü'l-fikir mecmuadır, İstanbul, aded: 7 (8 Mayıs 1335) [1919]

Kurdistan, rojnama Kurdî ya pêşîn/ilk Kürd gazetesi 1898-1902, Arap harflerinden Latin harflerine çeviren: M. Emîn Bozarslan, c. II, aded: 27, Deng Yayınevi, Uppsala, 1991

Kutschera, Chris, Le Mouvement national kurde, Ed. Flammarion, Paris, 1979

"Kürd Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 36 (4 Şevval 1338/21 Haziran 1336) [1920]

"Kürd Vatandaşlara", Serbestî, İstanbul, numro: 476 (25 Nisan 1919)

"Kürdistan Teâlî Cemiyeti Kâtib-i Umûmîliğinden", Serbestî: Yevmî, siyâsî akşam gazetesi, İstanbul, numro: 597 (22 Nisan 1920)

"Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Beyannamesi", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 1336) [1920]

Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, Hatıratım, Roja Nû Yayınları, Stockholm, 1986

Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Kürdistan Tarihinde Dersim, Ani Matbaası, Halep, 1952

Malmîsanij, Bitlisli Kemal Fevzi ve Kürt Örgütleri İçindeki Yeri, Fırat Yayınları, İstanbul, 1993

Malmîsanij, Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları, Avesta Yayınları, İstanbul, Üçüncü baskı, 2009

Malmîsanij, İlk Kürt Gazetesi Kurdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936), 2. baskı, Vate Yayınevi, İstanbul, 2011

Malmîsanij, İlk Legal Kürt Öğrenci Derneği Kürt Talebe-Hêvî Cemiyeti (1912-1922), Avesta, İstanbul, 2002

Memduh Selim Begî, "Kürd Kulübü'nde Bir Söyleşi", Jîn: Din, edebiyât, ictimaiyât ve iktisadiyâtdan bahseder Türkçe-Kürdçe mecmuadır, İstanbul, aded: 21 (18 Haziran 1335) [1919]

Memduh Selim'in Pierre Rondot'a yazdığı 5 Eylül 1935 tarihli Fransızca mektubu.

Mémoire présenté par le Général Chérif Pacha Président de la Délégation kurde à Monsieur le Président du Conseil Suprême de la Conférence de la Paix

Memorandum sur les revendications du peuple kurde, Imprimerie A. G. L'Hoir, Paris, 1919

Mesut, Ahmet, İngiliz Belegelerinde Kurdistan 1918-1958), Doz Yayınları, İstanbul, 1992

Methy, Daniel, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası Constantinople'da Kürt Örgütlenmeleri Üzerine Bazı Belirlemeler", Studia Kurdica, Paris, sayı: 1-3 (Nisan 1985)

Mumcu, Uğur, Kürt-İslâm Ayaklanması 1919-1925, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991

Namedîplomatîyekanî Şerîf Paşay Xendan le Erşîvxanekanî Brîtanya w Fransa, Le fransîyewe wergêrranî bo kurdî: D. Necatî Ebdulla, Binkey Jîn, Silêmanî, 2008

Nikitin, Bazil, Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme, Özgürlük Yolu Yayınları, İkinci baskı, 1986

Nikitine, B., "Badrkhânî Thurayyâ (1883-1938) and Djalâdat (1893-1951)"

Nur, Dr. Rıza, Lozan Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991

Olson, Robert, Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı: 1880-1925, Çevirenler: Bülent Peker & Nevzat Kıraç, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1992

Örgeevren, Ahmet Süreyya, Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi: Vesikalar, Olaylar, Hatıralar, Temel Yayınları, İstanbul, 2002

Öz, Baki Belgelerle Koçgiri Olayı, Can Yayınları, İstanbul, 1999

Perinçek, Doğu, Kemalist Devrim-4: Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999

Qedrîcan, "Şîna Xalê Min", Hawar, Şam, hejmar: 22, Weşanên Nûdem

Ramiz, Ehmed, "Reşbelek, eded: 1" için bak. Şêx 'Ebdullahê Nehrî, Xulaseyê 'Eqaîd, İstanbul, 1911

Rohat, Ziya Gökalp'in Büyük Çilesi. Fırat Yayınları, İstanbul, 1992

van Rooy, Silvio & Tamboer, Kees, ISK's Kurdsh Bibliography, nr. 1, volume A, Amsterdam, 1968

Sağlam, Ömer, "Hz. Muhammed Türk Müdür?" Bak. https://www.turkishnews.com/tr/content/2012/05/28/hz-muhammed-turk-mudur/

Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Mondros'tan Erzurum'a), c. I, İkinci baskı, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982

Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. II, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1994

Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. III, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1986

Sasuni, Garo, Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni Kürt İlişkileri (15. yy'dan Günümüze). Çevirenler: Bedros Zartaryan ve Memo Yetkin, Orfeus Yayınları, Stockholm, 1986

Secadî, Elaeddîn, Du Çamekey Nalî û Salim, Bexda, 1973

Sekban, Dr. Şükrü Mehmet, Kürt Sorunu, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Yayınları, 1970

Serbestî: Yevmî gazete, İstanbul, aded: 482 (1 Mayıs 1919)

"Seyid Abdülkadir Efendi Hazretleri'nin Beyânâtı", Jîn: Kürd vahdet ve hukuk-i milliyyesinin müdâfii siyâsî, ilmî haftalık gazete, İstanbul, aded: 33 (9 Mart 1336) [1920]

Shaw, Albert, President Wilson's state papers and addresses, with editorial notes, a biographical sketch, an introduction and an analytical index, New York, The Review of reviews company, 1918

Silopi, Zinnar, Doza Kürdüstan: Kürt Milletinin 60 Senedenberi Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıratı, Stewr Basımevi, 1969

Surieu, Robert, "Kurdistan-VI", Le Jour Nouveau/Roja Nû, Beyrouth, numéro: 45, 17 April 1944

Süleyman Nazif, "İzmir Kürdistan Değil", Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi (Cemiyetin vasıta-i neşr-i efkârıdır), İstanbul, aded: 7 (3 Kanun-ı sani 1324/24 Zilhicce 1326 [1909]

Süleyman Nazif, "Kürdler ve Kürdistan", Kürd Teavün ve Terakki Gazetesi (Cemiyetin vasıta-i neşr-i efkârıdır), İstanbul, aded: 2 (29 Teşrin-i sani 1324/18 Zilka'de 1326 [1908]

Süreyya Bedirhan'ın 23 Mayıs 1919 tarihli, el yazısıyla yazılmış Fransızca mektubu

Şark İstiklal Mahkemesi (Kararlar ve Mahkeme Zabıtları), TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2017, c. 6/1

Şêx Ubeydullah[ê] Şemzînî, Mesnewîyê Şêx Ubeydullah[ê] Şemzînî (1878-1883), Zagros Medya, Gothenburg, Sweden, 2000

Şîrkuh, El-Dr. Bileç, El-Qezîye'l-Kurdîyye (Mazîyu'l-Kurd we Haziruhum), Kahire, 1930

Şorişî Şêx Ubeydullay Nehrî Le Belgenamekenî Ferensî da (1882-1879), Necatî Ebdulla le ferensîyewe kirdûnî be kurdî, Bilawkirawekanî Mektebî Bîr û Hoşyarî (Y. N. K.), Silêmanî

Talebanî, D. Mukerrem, Şêx Rezay Talebanî, Dezgay Çap û Bilawkirdinewey Aras, Hewlêr

Tanyol, Cahit, Türkler ile Kürtler, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1999

Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984

Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. II, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986

TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. 4, 2. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985

Teqî, Ehmed, Xebatî Gelî Kurd le Yaddaştekanî Ehmed Teqî da, Rêkxistin û amadekirdinî bo çap: Celal Teqî, [Çapî duyem]: Binkey Sara, Stockholm, 1988

Teter Nêrweyî, Elî, Bizava Sîyasî lı Kurdistanê 1908-1927, Sipîrêz, Dihok, 2002

Tunçay, Mete, Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925), c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

Vakit: Yevmî gazete, İstanbul, 12 Mayıs, 15 Mayıs, 19 Mayıs, 31 Mayıs, 7 Haziran, 8 Haziran, 10 Haziran, 14 Ağustos, 14 Haziran 1925

Vali, Abbas, Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri Üzerine Çalışmalar, Avesta, İstanbul, 2005

Vate: Kovara Kulturî, Hûmare: 59 (Zimistan 2019), Îstanbul, r. 17-33

Yamulki, Abdülaziz, Kürdistan ve Kürt İhtilâlleri, cild-i evvel, 1946 (?)

Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketi, Jîna Nû Yayınları, Bälinge, 1991

"Yevmî Gazetelerden", Jîn: Din, edebiyât, ictimaiyât ve iktisadiyâtdan bahseder Türkçe-Kürdçe mecmuadır, İstanbul, aded: 23 (8 Ağustos 1335) [1919]

Yıldız, Hasan, Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, Hêviya Gel Yayınları, Stockholm, 1990

Yurt Ansiklopedisi, "Hakkari" maddesi

DİJİTAL KAYNAKLAR

http://www.haberturk.com/polemik/haber/830181-iste-1920lerde-yayinlanan-ilk-kurt-bildirisinin-gizli-kalmis-tam-metni

M. Malmîsanij

1925'TEN ÖNCE AYRILMA TARAFTARI KÜRT ÖRGÜTLERİ

- Cemiyet-i İstihlas-ı Kürdistan
- Kürd İstiklâl Komitesi
- Kürdistan Teali Cemiyeti
- Kürd Millet Fırkası
- Kürd Demokrat Fırkası
- Kürd Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti
- Kürdistan İstiklâl ve İstihlâs Komitesi

P9-AJW-570

9 786052 298190

Vate